

E-ISSN: 2602-4594

USOBED

**ULUSLARARASI
BATI KARADENİZ
SOSYAL VE BEŞERİ
BİLİMLER DERGİSİ**

YIL: 2020 CİLT: 4 SAYI: 1

**INTERNATIONAL
JOURNAL OF
WESTERN BLACK SEA
SOCIAL AND HUMANITIES
SCIENCES**

YEAR: 2020 VOLUME: 4 ISSUE: 1

BAKAD
2012
BATI KARADENİZ
AKADEMİSYENLER
DERNEĞİ

EDİTÖR KURULU

SAHİBİ

Batı Karadeniz Akademisyenler Derneği Adına Yönetim Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi

EDİTÖR

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, ayhankarakas74@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman AĞRAŞ, Düzce Üniversitesi, suleyman.agras@duzce.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Abdülhamit EŞ, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, es_a@ibu.edu.tr

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi, Muhasebe-Finans
Prof. Dr. Zafer AKBAŞ, Düzce Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZTEL, Bartın Üniversitesi, İstatistik
Dr. Öğr. Üyesi Rasim TÖSTEN, Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimleri
Dr. Öğr. Üyesi Said Nuri AKGÜNDÜZ, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat
Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, İktisat
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman AĞRAŞ, Düzce Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım YILDIRIM, Düzce Üniversitesi, Pazarlama
Dr. Öğr. Üyesi Bulut DÜLEK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Üretim Yönetimi

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Prof. Dr. Ali ABISHEV, Kazak Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Alisher RASULEV, Ekonomi Enstitüsü, Özbekistan

Prof. Dr. Bulat KUMEKOV, Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan

Prof. Dr. Culus GANIYEV, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Econom03@gmail.com

Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
jusup.pirimbaev@manas.edu.kg

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Rosen College of Hospitality Management,
Fevzi.Okumus@ucf.edu

Prof. Dr. Gani KAHEV, Tarım Bilimleri Akademisi, Kazakistan

Prof. Dr. İhsan ALP, Gazi Üniversitesi, ihsanalp@gazi.edu.tr

Prof. Dr. Joginder SINGH, Kurukshetra Üniversitesi

Prof. Dr. Kashif HUSSAIN, UCSI University, Malaysia

Prof. Dr. Kemal TİMUR, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
kemaltimur@hotmail.com

Prof. Dr. Kubat TABALDİYEV, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi,
kubatbek.tabaldiev@manas.edu.kg

Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi,
layli.ukubaeva@manas.edu.kg

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Bartın Üniversitesi mabozan@gmail.com

Prof. Dr. Mahmut KARTAL, Cumhuriyet Üniversitesi mkartal@cumhuriyet.edu.tr

Prof. Dr. Makhmad UMAROV, Ekonomi Enstitüsü, Tacikistan

Prof. Dr. Marufcan YOLDASHEV, Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O'zbek Tili
va Adabiyoti Universiteti

Prof. Dr. Mehmet ZELKA Üsküdar Üniversitesi mehmet.zelka@uskudar.edu.tr

Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV, Tacikistan Bilimler Akademisi, Tacikistan

Prof. Dr. Orazaly SABDEN, Ekonomi Enstitüsü, Kazakistan

Prof. Dr. Rahman ALSHANOV, Turan Üniversitesi, Kazakistan

Prof. Dr. Said KINGIR Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi saidkingir@sakarya.edu.tr

Prof. Dr. Stanislav IVANOV, Varna University of Management, Bulgaristan

Prof. Dr. Şah Murat ARIK Kütahya Dumlupınar Üniversitesi sahmurat@kastamonu.edu.tr

Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA, Moldova Ekonomi Çalışmaları Akademisi, Moldova

Prof. Dr. Tohtar ESRKEPOV, Turan Üniversitesi, Kazakistan, esirkepov@ramber.ru

Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ, Cumhuriyet Üniversitesi ykaragoz@cumhuriyet.edu.tr

Doç. Dr. Ali ÖZTÜREN, Eastern Mediterranean University, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Doç. Dr. Ayşa KARIMŞAKOVA, Kırgızistan Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Cengiz BUYAR, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Doç. Dr. Derviş BOZTOSUN, Erciyes Üniversitesi, dboztosun@erciyes.edu.tr

Doç. Dr. Erdoğan EKİZ, Mohammed VI Polytechnic University, Fas

Doç. Dr. Hasan ALİEV, Kırgızistan Almatı Alem Dilleri Üniversitesi

Doç. Dr. Meerim KÖLBAEVA, Kırgızistan İlimler Akademisi

Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi, yasaroz@gmail.com

Doç. Dr. Zakir CHOTAEV, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, zchotaev@gmail.com

Doç. Dr. Kamalbek KARYMSHAKOV, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi,
karymshakov@gmail.com

Dr. Hale ÖZDOĞAÇ ÖZGİT, Cyprus International University, Kuzey Kıbrıs Türk
Cumhuriyeti

Dr. Norasibah ABDUL JALIL, International Islamic University, Malaysia

Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, sceyhan@bartin.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım YILDIRIM, Düzce Üniversitesi yildirimyildirim@duzce.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi. Ahmet ÖZTEL, Bartın Üniversitesi, ahmetoztel@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi. Faruk Kerem ŞENTÜRK, Düzce Üniversitesi, keremsenturk@duzce.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi. Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi, rarslan@bartin.edu.tr

SEKRETERYA

Arş. Gör. Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ, Dicle Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Öğr. Gör. Hayri KAPSUK, Bülent Ecevit Üniversitesi, hayrikapsuk67@gmail.com

İLETİŞİM

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ

Bartın Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü Zemin Kat No:5

Ağdacı Kampüsü

74100-MERKEZ-BARTIN-TÜRKİYE

Telefon: 0378 223 5354

e-posta: bakaddergi@gmail.com

TEKNİK DESTEK

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Burak CEYHAN

Eposta: eyupburak@gmail.com

DİZİNLER VE PLATFORMLAR

[ResearchBib](#)

[Index Copernicus](#)

[idealonline](#)

[CiteFactor](#)

[ERIH PLUS](#)

[ROAD](#)

[OpenAIRE](#)

[i2or](#)

[DRJI](#)

[International Scientific Indexing](#)

[Google Scholar](#)

[Eurasian Scientific Journal Index](#)

[Bielefeld Academic Search Engine \(BASE\)](#)

[Rootindexing](#)

BU SAYIDA GÖREV YAPAN HAKEMLERİMİZ
REFEREES of THIS ISSUE

Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Musa EKEN, Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ, Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Emrah ÇETİN, Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin YILMAZ, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Çağrı ERDOĞAN, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Dr. Fatma SÖNMEZ ÇAKIR, Bartın Üniversitesi

Dr. Gökhan EMİR, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdülhamit EŞ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZTEL, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emine GENÇ, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAŞAR, Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hande UYAR OĞUZ, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman AĞRAŞ, Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi

Dr. Sadık SERÇEK, Dicle Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

BANKACILIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜTSEL ATALETİN TÜKENMİŞLİK
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ / Sayfalar : 28-42
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan BAYRAM

SİNOP GAZETESİ'NE GÖRE SİNOP'TA MÜBADELE (1923-1927) / Sayfalar : 43-56
Öğretim Görevlisi Umut ÇEVİK

LÜKSEMBURG'DA YÖNETSEL BELGELERE ERİŞİM HAKKI MODELİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME / Sayfalar : 57-65
Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL

DİNİ CEMAATLERİN DEMOKRASİ ALGISI ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR ÇALIŞMA;
NUR HAREKETİ VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER / Sayfalar : 66-86
Prof. Dr. Mahmut BOZAN

OLTU, OLUR, NARMAN VE ŞENKAYA İLÇELERİNİN EKOTURİZM
POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ YÖNTEMİYLE BELİRLENMESİ/ Sayfalar : 87-115
Uzman Alparslan TANÇ, Dr. Öğr. Üyesi Nilgün SANALAN BİLİCİ

DERLEME MAKALELER

HELAL TURİZM: LİTERATÜR TARAMASI VE HELAL KONSEPT OTELLERİNİN
BAŞLICA HİZMETLERİ / Sayfalar : 1-16
Doktora Yusuf GEZER, Prof. Dr. Said KINGİR

COVID-19 (YENİ KORONAVİRÜS) SALGINININ TURİZM SEKTÖRÜNE MUHTEMEL
ETKİLERİ / Sayfalar : 17-27
Öğretim Görevlisi Burcu KIVILCIM

CONTENTS

RESEARCH ARTICLES

THE EFFECTIVE OF BANKING SECTOR WORKERS ORGANIZATIONAL INERTIA ON
BURNOUT/ Pages : 28-42
Asst. Prof. Dr. Ayhan BAYRAM

EXCHANGE IN SINOP ACCORDING TO SINOP NEWSPAPER
(1923-1927) Pages : 43-56
Instructor Umut ÇEVİK

A RESEARCH ON THE RIGHT TO ACCESS ADMINISTRATIVE DOCUMENTS IN
LUXEMBOURG Pages : 57-65
Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL

A COMPARATIVE STUDY ON THE PERCEPTION OF DEMOCRACY OF RELIGIOUS
COMMUNITIES; NUR COMMUNITY AND MUSLIM BROTHERS
Pages : 66-86
Prof. Dr. Mahmut BOZAN

DETERMINATION OF ECOTOURISM POTENTIAL OF OLTU, OLUR, NARMAN AND
ŞENKAYA DISTRICTS BY SWOT ANALYSIS METHOD/ Pages : 87-115
Professional Alparslan TANÇ, Asst. Prof. Dr. Nilgün SANALAN BİLİCİ

REVIEW ARTICLES

HALAL TOURISM: LITERATURE REVIEW AND MAIN SERVICES OF HALAL
CONCEPT HOTELS Pages : 1-16
Doctoral Yusuf GEZER, Prof. Dr. Said KINGIR

PROBABLE EFFECTS OF COVID-19 (NEW CORONAVIRUS) PANDEMIC ON
TOURISM SECTOR Pages : 17-27
Instructor Burcu KIVILCIM

EDİTÖRDEN

Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi'nin (USOBED) dördüncü cilt, birinci sayısı ile tekrar beraberiz. 2019 Aralık ayında Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde ortaya çıkan ve 2020 Mart ayından itibaren küresel olarak salgın haline gelen coronavirüs tüm dünyayı etkisi altına almış bulunmaktadır.

Tüm ülkeler bu salgın hastalıktan etkilenmekte, özellikle seyahat ve turizm endüstrisi bu etkilenmede başı çekmektedir. Otoriteler salgın hastalık karşısında sosyal mesafe ve koruyucu ekipman takılmasını salık vermektedir. Türkiye salgın hastalığa karşı erkenden tedbirlerini almış, uzaktan eğitimde ve sağlık hizmetlerini sunmada başarılı bir performans ortaya koyarak yapılan tüm koruyucu ve önleyici talimatlar sayesinde salgını en az etkiyle atlatan ülkelerden birisi olmayı başarmıştır. Koronavirüs salgınının akademik çalışmaları ne ölçüde etkilediğine dair elimizde veri olmamakla beraber dergimizin bundan menfi olarak etkilendiğini söylemek mümkün değildir. İşte biz de BAKAD ailesi olarak dergimizin kalitesini her bir sayıda bir yukarı çekerek yolumuza devam ediyoruz. Bu sayımızda yer alan ve sosyal bilimlerin farklı alanlarından gelen makaleleri kısaca gözden geçirerek mütebakisini okuyucuların ilgi ve meraklarına bırakıyoruz.

Dergimizin gündeminde sosyal bilimlerin muhtelif alanlarıyla ilgili yedi adet çalışma bulunmaktadır. Prof. Dr. Said Kınır ve Yusuf Gezer "Halal Tourism: Literature Review And Main Services Of Halal Concept Hotels" adlı çalışmalarında "Helâl Turizm" ile ilgili kavramsal bir çerçeve sunmaktadırlar. Öğr. Gör. Burcu Kıvılcım çalışmasında, Dünyanın gündeminde olan COVID-19 salgınının turizm sektörüne muhtemel etkilerini incelemiştir. Dr. Ayhan Bayram, "Bankacılık Sektörü Çalışanlarında Örgütsel Ataletin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi" adlı çalışmasında değişimlere karşı duyarsızlık anlamına gelen ataletin çalışanların tükenmişlik düzeylerine etki ettiğini ifade etmektedir. Öğr. Gör. Umut Çevik, "Sinop Gazetesi'ne Göre Sinop'ta Mübadele" adlı çalışmasında 12 Haziran 1922 tarihinde yayın hayatına başlayan Sinop Gazetesi'ndeki bilgiler kullanılarak, gelen ve giden mübadiller hakkında sayısal veriler, mübadele ve iskân müdürlüğünün idari yapısı, Sinop'a yerleşen mübadillerin ekonomik ve sosyal sorunları ile Sinop halkının mübadillere karşı tutumu incelenerek, döneme ışık tutulmaya çalışılmıştır. Prof. Dr. Ramazan Şengül "Lüksemburg'da Yönetmeliklere Erişim Hakkı Modeli Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasında, Lüksemburg'daki bilgiye erişim kanunun işlevselliğini ortaya koymuştur. Prof. Dr. Mahmut Bozan "Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler" adlı çalışmasında, iki hareketin temel dinamikleri, benzerlik ve farklılıkları ile siyasi yapının dönüşümüne olan katkılarını mukayeseli olarak incelemektedir. Son çalışma Alparslan Tanç ve Nilgün Sanalan Bilici tarafından "Oltu, Olur, Narman ve Şenkaya İlçelerinin Ekoturizm Potansiyelinin SWOT

Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi” adlı çalışmadır. Bu çalışmada Erzurum ilinin kuzey ilçelerinin eko turizm zenginlikleri ele alınmıştır.

2020 yılında Dergimizin belirlenen temalar üzerinde çalışma düşüncesinde olduğunu ve hakem veya yazar olarak Dergimizde yer almak isteyen akademisyenlere açık davetimizi buradan tekrarlamak isteriz.

Akademisyen ve akademisyen adaylarından çalışmalarını e-kitap olarak yayınlamayı düşünenlere tekrar bir hatırlatma yapmak isteriz. Bilhassa “yastık altında” tez çalışması olanların bu entelektüel mülklerini akademik camiada tedavüle sokmalarını arzu ediyoruz. Bu çalışmalar herhangi bir ücret ödmeden BAKAD Yayınevinin e-kitap serisinde değerlendirilebilir. Miladi 2020 yılı Aralık sayısı için makalelerinizi bekler, çalışmalarınızda muvaffakiyetler dileriz.

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ

Editör

HELAL TURİZM: LİTERATÜR TARAMASI VE HELAL KONSEPT OTELLERİNİN BAŞLICA HİZMETLERİ

HALAL TOURISM: LITERATURE REVIEW AND MAIN SERVICES OF HALAL CONCEPT HOTELS

Doktora Yusuf GEZER*

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

yusufgezer@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6722-467X

Prof. Dr. Said KINGİR

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

saidkingir@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5459-3484

Öz

Bu makalede, helal duyarlı turistlerin (HST) İslam hukukuna aykırı olmadan turizm hizmetlerinden yararlanma yetkinliği tartışılmaktadır. Helal kavram işletmelerinin yükümlülüğü ve bu yükümlülüklerin gezginler tarafından en iyi şekilde algılanması tartışılacaktır. Uluslararası araştırma ve yayınlarla Dergipark veri tabanından makaleler ile uzman notlarından geniş bir çerçevede çizilerek incelenmiştir. Helal turizmin yeni bir çalışma alanı olması nedeniyle bazı belirsizlikler devam etmektedir. Helal turizm hala Müslüman turistlere özgü bir "Müslüman Otel" veya "Tesettür Oteller" olarak algılanmaktadır. Helal turizm kavramı uygulamalarında uygulanması ve desteklenmesi gereken üç adım tartışılmıştır. Bunların birincisi helal gıda, ikincisi helal yer ve üçüncüsü helal eğlence şeklinde sunulması gereken en önemli adımlardır. Bunun yanında, helal konsept uygulamalarının turist çekme ve tanıtım konusunda güvenilirlik sağlayabilmesinin yolu sertifikasyondur. Bu makale, helal turizm hizmetlerinin kurumsallaşmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. İlk adım, bu konuyu daha derinlemesine incelemek için teorik çalışmalar yaparak helal turizm eğitim kurumları ile koordinasyon kurmaktır.

Anahtar Kelimeler: Helal turizm, Müslüman gezgin, Müslüman dostu, Helal yemek, Helal konseptli oteller

RELATIONSHIP BETWEEN MOTIVATION KNOWLEDGE SHARING INTENTION AND KNOWLEDGE SHARING BEHAVIOR

Abstract

This article discusses the competence of halal sensitive tourists (HST) to benefit from tourism services without contravening Islamic law. The obligations of halal concept enterprises and the best perception of these obligations by travellers will be discussed. With international research and publications, The Journal has been examined in a broad framework from expert notes along with articles from the Dergipark database. There are some uncertainties as halal tourism is a new area of study. Halal tourism is still perceived as a "Muslim Hotel" or "hijab hotels" specific to Muslim tourists. Three steps that should be implemented and supported in halal tourism concept applications have been discussed. The first of these is halal food, the second is halal place and the third is the most important steps to be presented in the form of halal entertainment. In addition, certification is the way

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Citation/Atf: Gezer, Y., Kingir, S. (2020). Halal Tourism: Literature Review And Main Services Of Halal Concept Hotels. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi , 4(1), 1-16 . DOI: 10.46452/baksoder.727140

Geliş (Received) : 26.04.2020
Kabul (Accepted) : 11.05.2020
Yayın (Published) :30.06.2020

halal concept applications can provide reliability in attracting and promoting tourists. This article aims to contribute to the institutionalization of halal tourism services. The first step is to establish coordination with halal tourism education institutions by conducting theoretical studies to study this issue more deeply.

Keywords: Halal tourism, Muslim traveller, Muslim friendly, Halal food, Halal concept hotels

1. Introduction

There are numerous ethnic and religious groups worldwide that tend to have unique habits and norms associated with the relevant constraints of religious and social structures. In this context, the Muslim community has a specific norm and regulations regarding religious regulations provided by the relevant law; Sharia (Battour & Ismail, 2016; Battour, 2018). Sharia law is associated with various regulations and limitations developed under concepts under themes and studies claimed by the Quran. The Quran is the Holy Book of the Muslim community, believed to contain all the arrangements for the passage of normative lifestyles. This includes various aspects related to food intake and the normative attire of followers of Islam; various other norms and daily lifestyles are included (Al-Gahhar 2016; Khan & Callanan, 2017; Kawata et al., 2018).

Halal tourism is followed with great care by tourists in recent periods. In this context, one of the reasons that halal tourism has not yet seen the necessary ease is that the concept of Service is not fully understood. The concept of halal appears to be an important factor in the decision of customer preference for businesses. However, the concept of halal does not show a complete orientation in customers demands due to impressions and conflicts from tourists previously experiences. Muslims accept the code of conduct set by the holy books "Quran-I Kerim" and the legal system set by Islam is called "Sharia Law". (Quran, Maide, 5/48; Shura, 42/13-21; Casiye, 45/18).

Muslims are in this set of rules and regulations with daily norms and behaviours. This includes a variety of clothing, food and various behaviours worn by Muslims. This includes banning Muslims from buying food such as pigs and drinks such as alcohol and is prohibited by the Islamic religion's Sharia Law (Baqara 2/173). The permissible variables contained in

Muslim Sharia Law are referred to as "halal" products or "commodities". In this context, working on the concept of halal tourism means to travel to destinations considered within the boundaries of Sharia Law and being involved in tourism movements (Ankebut 29/20). All this, but also halal foods and soft drinks, etc. It literally defines the concept of accommodation for individuals in the destinations and hotels that tend to be served.

This assessment is based on the concept of 'halal tourism' and that such tourism services and facilities are not just a form of service for Muslim travellers. It declares that halal tourism has a tourism concept and its own rules. Halal tourism refers to the concept of various travel and tourism services and facilities that are under the limitations and constraints of Sharia Law (Khan & Callanan, 2017). This includes the provision of food and drinks approved by the relevant Islamic Sharia Law. Also, this is also Sharia Law. (Mohsin et al., 2016; Battour, M. 2017).

2. Literature Review

'Halal 'is an Arabic word; which translates to 'allowed'. In this context, halal refers to the various actions and activities permitted in the context of the teachings of the Islamic holy book (Qur'an) and is defined as legitimate in the context of Sharia law (Mohsin et al., 2016; Oktadiana et al., 2016). According to Mohsin, A., (2016), Islamic food is different from other foods. Halal food makes special regulations to allow or prohibit Muslims from certain food properties and ingredients used in various dishes, cooking spices and halal cooking methods, and in the form of Islamic Religious Culture (Battour, M., 2017).

The halal catering industry is not only an important bearer of halal food culture but also an indispensable economic and cultural unit of the Halal Food Culture Circle, which has the function of embodying and inheriting the characteristics of halal food culture (Battour, M., 2017). Through training, the halal catering industry has ensured that service personnel have a certain understanding of brand allusions, creative ideas, production techniques, raw materials, and the nutritional value of various halal foods (Battour, 2017).

Thanks to remarks made by service personnel, tourists have a strong sense of freshness and quirkiness that stirs their tastes and interests. For example, some halal restaurants have a kitchen that appears in the private room. Customers can try the origins, practices and eating methods of halal flavours (Khan & Callanan, 2017; Kawata et al., 2018). The cooking shapes that will attract attention and the whole process really makes you feel a unique pleasure of halal food culture. In addition, many halal catering companies are making unique halal foods with unique styles and exquisite tourist foods with introductions to attract more tourists (Al-Gohary, 2016). One of the most important issues of halal tourism travellers is meeting their wishes to stay in an environment that is defined as halal and is not contrary to their beliefs. For halal sensitive tourists (HST), one of the first issues they care about in their travels is the halal environment. Halal concept hotels are obliged to comply with this definition given to them (Batman, O., what is halal tourism ? I. International Halal Tourism Congress, 07-09 April 2017).

Again according to Batman O., (2017), the most difficult and controversial issue to provide and implement the halal concept in hotels is how to provide halal entertainment to passengers in halal concept hotels. He suggested that Muslims could rest while thinking and spend their time contemplating and provide a rest in the universe by looking at it with amazement.

3. Methodology

In addition to data collection techniques, written documents in research can also be studied alone or in addition to other techniques to improve their validity in qualitative research. Halal tourism in Turkey document analysis published in academic journals and applied detailed analyses for further research in a systematic manner (integrative review). Integrative literature research during the data collection phase of this research, the articles for all academic journals published in Turkey of the website " TR DIZIN (Index)" were reached by using the keywords "Halal Tourism Research" and "Halal Tourism". All of the master's and doctoral theses published in Turkey are listed from the "Higher Education Council Thesis Center" database. Halal tourism-related articles are listed on the "Google" website using the

same keywords and the relevant articles on the first 5 pages are included in the research. During the research, findings were reached, including three master's theses and 18 papers, and the articles were sorted into bibliography by content analysis.

4. Analysis and Discussion

An appropriate approach needs to be taken to develop the findings in order to analyse various aspects related to the concept of aesthetics and subjectivity of halal tourism and its use by other people other than those belonging to the Islamic religion. It should be emphasized that staying in halal hotels is suitable not only for muslim tourists but for all travellers who prefer halal concept services. In this context, the method chosen for this assessment is to combine several characteristics according to relevant data under observation from past studies (Tashakkori & Teddlie, 2010; Creswell & Creswell, 2017) examined findings on the use of secondary literature. However, several internal articles and studies have been selected on the concept for which this particular assessment is considered. In addition, various findings developed by inferential analyses of selected literature will be examined.

It is necessary to analyze the concepts of aesthetics and subjectivity of halal tourism and the various aspects related to halal tourism by halal sensitive tourists (HST) and those who prefer to stay in halal concept hotels. The World Tourism Market is seen to grow by about 3.8% in 2019 (excluding 2020 statistics.), the halal tourism market is seen to grow by around 4.8% on average. Halal tourism market share is expected to reach a volume of 200 billion dollars with 180 million tourists by 2021 and the World Tourism Market will be around 10% -11%. It is the concept of tourism that is moving from a niche market to a global market. It should have its own standard and practical route. If the concept of halal tourism applications will be examined, we can examine this issue in three steps. These steps can be explained under three headings as follows. (Batman, O., 2017 s. 1)

4.1. Provision of halal food

Halal food means "food allowed in accordance with Islamic rules." The concept of halal should be able to transparently document all stages of the halal certification method,

starting from the first point, the food and beverage needs of halal-compliant tourists in hotels. In doing so, products to be purchased for those who use halal certification are preferred among suppliers. It is preferred by travellers that the facilities have halal food production certificates. The provision of non-alcoholic food and beverage services should be made in sahur adjustments during Ramadan, the holy month of muslims. Due to fasting, the whole month schedule should be adjusted accordingly.

According to Battour, M., (2018), the traditional halal food culture can be a cultural capital for tourism development. By combining the resources of the halal food industry, tourism culture creates a profound development in tourism, halal food culture, full use of tourism resources and capital, and superior common complementary and benign interaction in social networks. Above all, the halal food and drink tourism enterprise cluster should be created (Khan & Callanan, 2017). By leveraging the knowledge and control of halal tourism, a wide range of market networks and customer resources should be disseminated. To create an effective competitive advantage for the two parties in the halal food industry, you must develop the long-term institutional structure of the economy and establish a symbiotic relationship with the main cluster. The leading position of the tourism sector and product innovation based on Sunday expansion will provide a higher return and yield. (Oktay et al., 2016; Mohsin et al., 2016). After the establishment of the halal food and drink tourism cluster, the various halal catering businesses in the cluster will rely on the core industry for symbiosis through cooperative complementary production (Isa et al., 2018).

Among the various services that provide halal travel and tourism, the variety of traditional cuisine is rich and varied and reveals a unique halal flavor. In addition, the services have a high level of catering business, strong food culture and a halal catering culture deeply integrated into the ancient city (Isa et al., 2018; Olya & Al-Ansi, 2018). The highly cohesive unity of traditional food culture and modern civilization and modern food culture is perfectly reflected (Rahman et al., 2017). According to studies by Yousaf and Xiucheng (2018), Muslim tourists spend less time in scenic spots with less halal food distribution than ordinary tourists. If the target is a non-muslim settlement, they will choose to minimize their stay due

to the insufficient supply of halal food. If there are fewer halal restaurants in the natural zone, it will be difficult to meet their nutritional needs and they will prefer to shorten travel time. During an interview, some muslim tourists, according to the statement, prefer to reduce travel time when faced with such a problem (Stephenson, 2014; Aziz et al., 2018). With these in mind, halal eating and drinking is an important phenomenon for halal-sensitive tourists at risk of ending their travel.

According to (Lui and et al., 2018) the result of the survey was that Muslim tourists generally had lower expectations for food and drink during the tour. This is because, for Muslim tourists, the emphasis is on whether food is halal (Wingett & Turnbull, 2017; Liu et al., 2018). Under current circumstances, it is difficult to obtain halal food from hotels that do not offer halal concept service. The expectation of the halal sensitive tourist (HST), which has to be selective, is also small, which leads to a lack of expectation and demand for the quality of food. Over time, most muslim tourists pay attention to “satisfying” rather than just “good food ” (Wingett & Turnbull, 2017). They are generally dissatisfied with the food situation due to the scarcity of halal food providers near meals and accommodation provided by the hotel group or tours. The main reason is that halal meals are limited, attention is not high, food quality is very low and overall catering satisfaction is low (Rahman et al., 2017; Yousaf & Xiucheng, 2018). The tourism experience is the essence of tourism, but the majority of muslim tourists are unable to obtain a high-quality tourism experience due to the impact of halal eating habits (Stephenson, 2014; Liu et al., 2018). Halal concept hotel operators can increase their Sunday Share by offering quality and satisfactory halal food, considering these issues, because there is a huge shortage of these services.

4.2. Provision of Halal Environment

One of the most important issues of halal tourism travellers is their desire to stay in an environment that is defined as halal and not contrary to their beliefs. As a halal-sensitive tourist, this topic is important for travel. Halal concept hotels should fulfill their obligations to comply with these concepts given to them and should give great importance to this. It would not be wrong to evaluate the three categories of applications.

4.2.1. Non-Alcoholic Family Hotel

Non-alcoholic family concept hotels are "alcohol-and pork-free" hotels, also known as the red lines of halal tourism understanding. Although these hotels do not have halal food certification, they serve passengers by convincing them that they are muslim-friendly to show that they are halal concept hotels. The concept is the mainstay the operator used to persuade customers in hotels to give verbal assurances that meals are halal and no drinks are served. examples of such businesses are boutique hotels (Batman, 2017 p. 46).

4.2.2. Halal Concept Hotel

Those who want to take advantage of halal concept services are hotels that do not have a certificate, although they meet all the needs without any problems. In other words, hotels are that do not take into account the risk of getting certification and marketing, even though they meet all the needs of halal tourism. (Batman, O., 2017 p. 46). In this context, all certificates must be provided to reduce the disadvantage of market share growth in the field. Some of the reasons for hotels that do not prefer to receive certificates are;

Different practices of halal certification institutions,

Not having a common uniform certificate.

Certification institutions impose the use of a single brand as a prerequisite for the purchase of services and goods.

4.2.3. Halal Certified Hotel

They are hotels that are suitable for halal understanding and where all needs are met. In these hotels, where both food and halal environment are provided, halal Entertainment is also paid attention. Not only the application but also these activities in these enterprises are halal concept Hotel Enterprises which have an advantageous position by certifying them with the halal concept certificate. By providing a halal environment, we can add the following features as a few examples of these applications. Besides all these, halal concept hotels should host the maximum features can be listed as follows;;

- a) Not selling alcohol at the hotel is against contradicting this Islamic religion,
- b) Women and men have separate places of worship,
- c) To have the appropriate dress standards of the hotel,
- d) The hotel does not have any human or animal figures or paintings,
- e) the hotel has no words contradicting any incitement or belief to music in public or private uses.

4.3. Provision of Halal Entertainment

This is the provision of halal Entertainment, a controversial and difficult issue. Since each individual's preference for the form of entertainment changes, it is the most difficult area to achieve satisfaction. Halal-sensitive tourists (HST) must conform to the guest profile and provide non-disturbing recreational facilities that do not contradict their medication. Halal concept hotels should stay away from types of entertainment that are not for the benefit of the world and the hereafter. It is necessary to take care to do useful and useful activities. In Islam, it is possible to have fun without leaving the halal apartment. The halal living is enough to enjoy; there is no need to engage in haraam discipline applies in all areas. All the needs, such as eating, drinking, resting, and other human desires can be satisfied in the circle which Allah has made legitimate, and there is no need to engage in Haram (The Words, 6. Promise s. 29).

By providing separate events and mediums for and for men and women, Animation Show days can be determined. The pool and recreational areas should be separate. Coastal hotel concept businesses should be made in the form of men and women. To say the most general definition on this subject, unnecessary activities that are not for the benefit of the world and the hereafter should be avoided in entertainment. Yes, because the demands in the creation of Man are limitless, Islam has defined these boundaries and the halal circle. Therefore, companies that identify halal-sensitive tourists as the market area should take these considerations into account. Because for Muslim travellers, every movement is taking steps not to contradict the principles of Islam. entertainment and travel are some of these. (Batman, 2017 p. 21).

Findings

In this part of the research, research and theses on the scope of halal tourism are determined and results obtained from different aspects such as objective, hypothesis, data collection technique, data analysis technique and subject of information studies are presented. As a result of the research, 15 articles from halal tourism, one master's and two doctoral dissertations and a total of 18 research pieces were added. Studies in the study have shown that Likert (a closed-ended survey) - type scales are often used in quantitative methods. However, there are also Survey studies conducted with interview technique. This method is often used in regional studies. The most important issue for tourists with religious sensitivities has been several types of research on halal food. Detailed findings on the content of additives and sources obtained in foods were observed. Some of the findings are given below.

Findings on The Type of Study

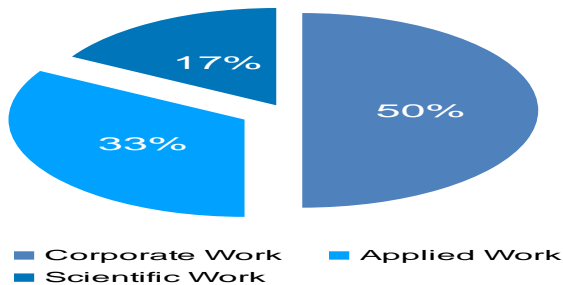
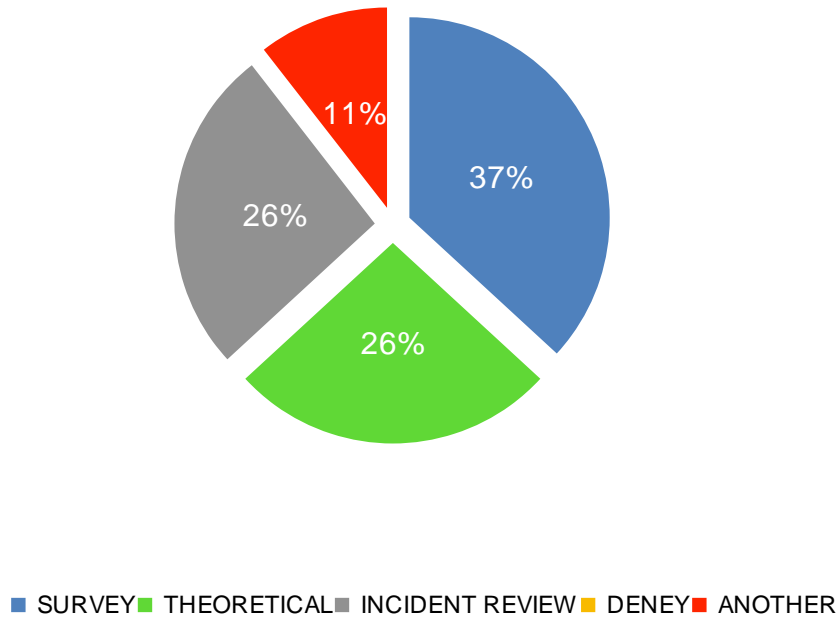

Figure 1: Findings on thte typge of study

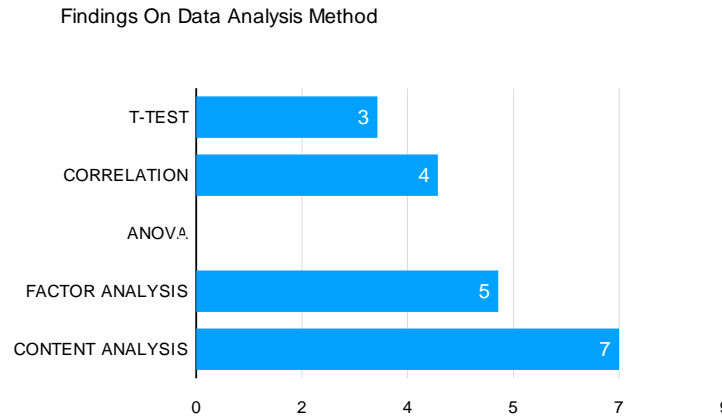
According to the table above, it is seen that the majority of the work done in the field of halal tourism is from Applied Studies. Corporate and applied studies are equivalent to 83% of halal tourism studies. The field of study appears to be the most preferred area by researchers.

Analysis Of Articles By Data Collection Technique

Figure 2: Anlaysia of articles by data collection technique

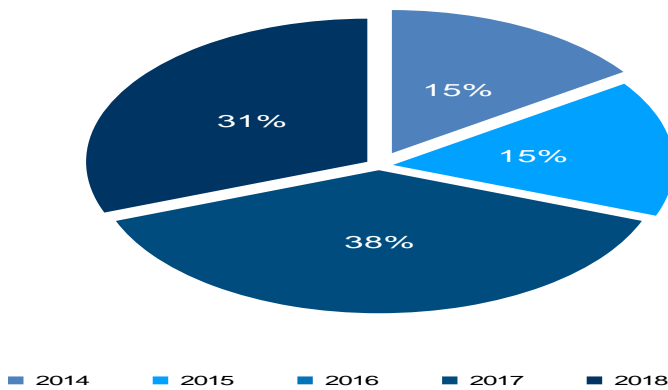
According to the table above, halal tourism is seen as a data analysis method in the majority of studies in the field. the analysis techniques applied in order are shown.

Figure 3: Findings on data analysis method

As can be seen in the chart, it is observed that in most of the studies conducted in the field of halal tourism, the data analysis technique is preferred and the content analysis method is applied. Due to the fact that there is a new niche market in the research areas, it is seen that studies have turned towards the data analysis method in the first place.

Distribution of Halal Tourism Studies by year

Figure 4: Distribution of halal tourism studies by year

As can be seen in the table above, the majority of studies in the field of halal tourism have been published in 2017 and 2018. However, in 2014 and 2015, the first study showed that there was only one.

Conclusion And Recommendations

As can be seen from the above discussions, the concept of halal tourism relates to the basic necessity of providing food, drink and other services that are considered halal in the context of Islamic Sharia law. However, as the controversy has pointed out, the concept of halal tourism is not limited to Muslims using these facilities. The concept of halal is not a religious accommodation service, but rather, it is understood that Muslims can travel without contravening their faith. Halal concept hotels should be explained in more detail to tourists as an accommodation concept. Another misconceived issue is the naming of halal concept hotels as "Hijab hotel" or "Muslim hotel". The main standards of halal concept hotels are set out above, the only obstacle to the use of these services is the accommodation of customers without violating the religious rules that Muslims must abide by. The various services provided can also be used effectively by people who are not members of the religion of Islam. The purpose of this article is to discuss the concept of halal in terms of understanding the obligations of businesses and their applications for the best perception of these obligations by tourists.

In Helam Tourism Research, a general literature review of articles and thesis studies published in Turkey was conducted. Studies on Halal Tourism need to be expanded. In this respect, some of the suggestions that can be made about halal tourism are as follows;

Halal tourism research it is useful to focus on global and Perceptual Studies to increase the sensitivity of Islamic concepts as well as to organize international congresses in order to prevent Sunday share loss due to regulations and early success of non-Muslim countries, not in Muslim countries.

The preferred field of research or literature studies are mainly considered to be the cause of the difficulties of the research possibilities. However, since these studies will be replaced by scientific experimentation, qualitative and quantitative research, doing the research in this direction will bring more efficient results.

Studies in the field have benefits in determining the advantages and disadvantages of Halal Tourism Research. The lack of a general opinion can be said as the studies that can be reached are selected but the studies that are closed to books and access or shared abroad are not included. For this reason, it would be useful to analyze further studies by reaching all these sources.

References

- Abdul Aziz, Y., Hussin, S.R., Nezakati, H., Raja Yusof, R.N. and Hashim, H., 2018. The effect of socio-demographic variables and travel characteristics on motivation of Muslim family tourists in Malaysia. *Journal of Islamic Marketing*, (just-accepted), pp.00-00.
- Akyol, M., Kılınç, Ö., (2014). Internet And Halal Tourism Marketing. *Turkish Studies(Electronics)*, 9 (8), 171-186.
- Arpacı, Ö., Batman, O., (2015). The impact of halal concept hotels on customer loyalty and customer value of perceived service quality in high and low season. *Journal of travel and Hotel Management*, 12 (3), 73-86.
- Batman, O. (2017). "Halal tourism with questions; What is halal tourism, or what is it not?", I. International Halal Tourism Congress, 07-09 April 2017.
- Battour, M. and Ismail, M.N., 2016. Halal tourism: Concepts, practises, challenges and future. *Tourism management perspectives*, 19, pp.150-154.
- Battour, M., (2018). Muslim Travel Behavior in Halal Tourism. In *Mobilities, Tourism and Travel Behavior-Contexts and Boundaries*. InTech.
- Battour, M., 2017. Halal tourism and its impact on non-Muslim tourists' perception, trip quality and trip value. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, (just-accepted), pp.00-00.
- Creswell, J.W. and Creswell, J.D., (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.

- Diker, O., Yıldırım, H.M., Tabatabaeinasab, M., (2018). Determining The Halal Tourism Concept Perceptions Of Hotel Managers In Çanakkale. Turkish Studies(Electronics), 13 (26), 493-509. Doi: 10.7827 / TurkishStudies.14504
- Dilek, S., Çakmak, F., (2017). Halal Tourism Trends: An Application In Kastamonu Province1. Journal of human and Social Science Research, 6(6), 314-339.
- Dilek, S., Çakmak, F., (2017). Halal Tourism Trends: An Application In Kastamonu Province1. Journal of human and Social Science Research, 6(6), 314-339.
- El-Gohary, H., (2016). Halal tourism, is it really Halal?. Tourism Management Perspectives, 19, pp.124-130.
- Eşitti, B., (2018). Halal Tourism Experience with a netnography view. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(1), 54-67. Doi: 10.21325 / jotags.2018.174
- Gündüz, C. (2019). A research on determining the strategic competitiveness factors of hotels operating in the field of halal tourism: The case of Antalya province. PhD Dissertation.
- Isa, S.M., Chin, P.N. and Mohammad, N.U., (2018). Muslim tourist perceived value: a study on Malaysia Halal tourism. Journal of Islamic Marketing, (just-accepted), pp.00-00.
- Kawata, Y., Htay, S.N.N. and Salman, A.S., (2018). Non-Muslims' acceptance of imported products with halal logo: A case study of Malaysia and Japan. Journal of Islamic Marketing, 9(1), pp.191-203.
- Khan, F. and Callanan, M., (2017). The “Halalification” of tourism. Journal of Islamic Marketing, 8(4), pp.558-577.
- Liu, Y.C., Li, I., Yen, S.Y. and Sher, P.J., (2018). What Makes Muslim Friendly Tourism? An Empirical Study on Destination Image, Tourist Attitude and Travel Intention. Advances in Management and Applied Economics, 8(5).
- Memiş, S., (2017). A New Marketing Approach In Tourism: A Review Of Halal Tourism And Its Applications In The World. Gümüşhane University Institute Of Social Sciences Electronic Journal, 8 (21), 172-183.
- Mohsin, A., Ramli, N. and Alkhulayfi, B.A., (2016). Halal tourism: Emerging opportunities. Tourism Management Perspectives, 19, pp.137-143.

- Nursi, B. Said,(2013). Risale-i Nur Collection, The Words, 6. Promise, p. 26, Istanbul, Envar Neşriyat Press. <http://www.hizmetvakfi.org/risaleinur/altinci-soz/>
- Oflaz, M. (2015). Tourist product range as halal tourism concept to implement the customer perception in a accommodation. MSc Dissertation. Balıkesir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı.
- Oktadiana, H., Pearce, P.L. and Chon, K., (2016). Muslim travellers' needs: What don't we know?. *Tourism Management Perspectives*, 20, pp.124-130.
- Olçay, A., Karaçıl, G., Sürme, M., (2018). Bibliometric Profile Of Halal Tourism Area. *Iğdır University Journal Of Social Sciences*, 0 (15), 289-408.
- Olçay, A., Karaçıl, G., Sürme, M., (2018). Bibliometric Profile Of Halal Tourism Area. *Iğdır University Journal Of Social Sciences*, 0 (15), 289-408.
- Olya, H.G. and Al-ansi, A., (2018). Risk assessment of halal products and services: Implication for tourism industry. *Tourism Management*, 65, pp.279-291.
- Özdemir, H., Yaylı, A., (2014). An Example Of A Research On Halal Certified Product Preferences Of Consumers In The City Of Istanbul. *Journal Of Business Studies*, 6(1), 183-202.
- Özgen, I., Hazarhun, E., (2019). Examination Of E-Coded Additives In Food Labels Within The Scope Of Halal Food. *Journal Of Balıkesir University Institute Of Social Sciences*, 22(41), 481-502. Doi: 10.31795/baunsobed.580561
- Pamukçu, H. (2017). A proposal on standardization of halal tourism for accommodation businesses. PhD Dissertation. Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı,
- Quran-ı Kerim, Surah Maide, Chapter 5, Verse 48; Surah Shura, Chapter 42, Verses 13-21; Surah Casiye, Chapter 45, Verses 18; Surah Baqara, Chapter 2, Verses 173; Surah Ankebut, Chapter 29, Verse 20.
- Rahman, F.K., Yunanda, R.A., Tareq, M.A. and Mahdzir, A., (2017). Halal Industry Research and Its Future Direction. *Innovation And Management*.

- Sormaz, Ü., Onur, N., Yılmaz, M., Güneş, E., Akdağ, G., (2017). Expectations and satisfaction levels of the food and beverage services of the tourists who prefer halal hotels. *Tourism Academic Journal*, 4 (1), 81-93.
- Stephenson, M.L., (2014). Deciphering ‘Islamic hospitality’: Developments, challenges and opportunities. *Tourism Management*, 40, pp.155-164.
- Tashakkori, A. and Teddlie, C. eds., 2010. Sage handbook of mixed methods in social & behavioral research. Sage.
- The Articles From The Scope Of The Research (TR DIZIN And YOK) “ Halal Tourism Research ” And “Halal Tourism”
- Ünalın, M., (2017). Elements Of Marketing Mix In Halal Food Products1. *Gümüşhane University Institute Of Social Sciences Electronic Journal*, 8 (19), 102-113.
- Wingett, F. and Turnbull, S., (2017). Halal holidays: exploring expectations of Muslim-friendly holidays. *Journal of Islamic Marketing*, 8(4), pp.642-655.
- Yousaf, S. and Xiucheng, F., (2018). Halal culinary and tourism marketing strategies on government websites: A preliminary analysis. *Tourism Management*, 68, pp.423-443.
- Yozukmaz, N., Kılıç, B., Esen, F.Ö., (2018). Experience Of Working In Hotels With “Halal” Concept Of Tourism Education Students . *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 714-732. Doi: 10.21325 / jotags.2018.331

COVID-19 (YENİ KORONAVİRÜS) SALGINININ TURİZM SEKTÖRÜNE

MUHEMEL ETKİLERİ

Öğr. Gör. Burcu KIVILCIM*

Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı

burcukivilcim@artvin.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4745-984X

Öz

Turizm sektörü mevcut dalgalanmalardan hızlı etkilenen bir sektördür. Son zamanlarda ortaya çıkan Covid-19 (Yeni Koronavirüsü) salgını tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısına etki eden bu salgın turizm sektörünü de etkilemektedir. Destinasyon imajı ve güvenlik algısı turistlerin bir bölgeyi tercih etmesindeki en önemli nedenlerdendir. Koronavirüs salgını ülkeler için bir tehdit unsuru oluşturması sebebiyle turizm destinasyonlarına yönelik imaj ve güvenlik algısında da bir takım değişikliklere yol açacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada Covid-19 salgınıyla ilgili genel bilgilere yer verilmiş, Covid-19'un turizm sektörüne etkileri ele alınmış ve Covid-19 sonrası turizm sektöründe meydana gelebilecek muhtemel değişimler ve yenilikler hakkında öngörülerde bulunulmuştur. Turizm sektöründe artık yeni bir dönemin başlayacağı, temassız dijital işlemler, sosyal mesafeli turlar ve izole tatillerin ön planda olacağı düşüncesi ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Koronavirüs, Salgın, Turizm, Etki

PROBABLE EFFECTS OF COVID-19 (NEW CORONAVIRUS) PANDEMIC ON TOURISM SECTOR

Abstract

Tourism is a sector which is affected fast by current fluctuations. The recent Covid-19 (the New Coronavirus) pandemic has affected the whole world. This epidemic, which affects the social and economic structure of the countries, also affects the tourism sector. Destination image and perception of security are the most important reasons why tourists choose a country. As Coronavirus poses a threat to countries, it is thought that it may lead to some changes in image and perception of security as to destination. In this study, general information on Covid-19 is involved, the effects of Covid-19 on tourism sector is tackled and predictions are made about probable changes and innovations that may occur in tourism sector after Covid-19. A thought in which a new period would begin in tourism sector and contact-free digital transactions, social distance tours and isolated holidays would be on the foreground is expressed.

Keywords: Covid-19, Coronavirus, Pandemic, Tourism, Effect

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Citation/Atıf: Kivilcim, B. (2020). Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi , 4 (1) , 17-27 . DOI: 10.46452/baksoder.727208

Geliş (Received) : 26.04.2020
Kabul (Accepted) : 07.05.2020
Yayın (Published) :30.06.2020

1. 1. Giriş

Turizm sektörü, ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası ölçekte sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri canlı tutan turizm sektörü dünyada yaşanan gelişmelerden çok çabuk etkilenmektedir. Turizmi canlandıran destinasyon çekiciliği, fiyat, reklam ve tanıtım gibi özellikler olduğu kadar olumsuz etkileyen bir takım faktörler de bulunmaktadır. Dünya üzerinde meydana gelen terör, savaş ve doğal afet gibi olaylar ülkelerin turizm hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlardan bir tanesi de salgın hastalıklardır. Geçmiş yıllarda ortaya çıkan sars virüsü, mers virüsü, ebola, kolera, domuz gribi gibi vakalar ülkelerin turizmine de olumsuz yansımıştır (Çeti ve Ünlüönen, 2019: 122). Günümüzde ortaya çıkan yeni bir salgın hastalık ise Covid-19 virüsüdür. Aralık ayının sonlarına doğru ortaya çıkan korona virüs vakası tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu etkinin ne zamana kadar süreceğinin ve ne yönde ilerleyeceğinin bilinmemesi turizm sektöründe de endişeye neden olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma turizm sektörünün geleceği açısından, sektöre ışık tutacağı ve alanyazına katkı sağlayacağı düşüncesiyle önem arz etmektedir. Bu çalışmada, dünya sağlık örgütü ve dünya turizm örgütü verilerinden yararlanılarak Covid-19'un etkileri, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile incelenmiş ve Covid-19 sonrası turizm sektöründe olması muhtemel değişiklikler konusunda öngörülerde bulunulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

Yeni koronavirüs, Çin'in Vuhan kentinde, Aralık ayının sonlarına doğru, deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunan bir kişide görülen ateş, öksürük ve nefes darlığı belirtileriyle tespit edilen ve yapılan araştırmalar sonucu 13 Ocak 2020'de Covid-19 (yeni koronavirüs) salgını adıyla ortaya konan tek zincirli, pozitif polariteli, zarflı RNA virüs türüdür (TC. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Rehberi, 2020: 5). Hapşırık ve öksürük gibi nedenlerle çıkan damlacık (aerolos) yoluyla saçılma özelliği gösteren koronavirüs solunum ve temas ile insandan insana geçmektedir. 14 günlük bir süre içerisinde solunum yolu hastalıkları (ateş, öksürük, nefes darlığı) belirtileri göstermektedir (WHO, Covid-19 Guidance, 2020: 4). Virüsün henüz bir aşı veya ilacı bulunmamaktadır.

Koronavirüs, Vuhan kentinde ortaya çıkması ile birlikte, Hubei eyaleti ve Çin Halk Cumhuriyetini sarmıştır. Hızlı bir şekilde yayılma özelliği gösteren virüs, aktif nüfusun fazla olması ve uluslararası yolculuklar dolayısıyla kısa bir süre içerisinde pek çok ülkeye yayılmıştır.

Koronavirüsü başta Çin, Abd, İtalya, İspanya, Almanya, Fransa, İran, Birleşik Krallık, Türkiye, İsviçre, Belçika, Hollanda, Kanada, Avusturya, Kore olmak üzere 210 ülkede görülmektedir (www.who.int). Dünya sağlık örgütü verilerine göre dünya genelinde bugüne kadar koronavirüs görülen 2.774.135 vaka ve virüs dolayısıyla ölen 190.871 kişi bulunmaktadır (www.covid19.who.int/). Türkiye’de ise ilk vaka 10 Mart 2020’de görülmüştür. TC. Sağlık Bakanlığı verilerine göre bugüne kadar Türkiye’de 107.773 vaka ve 2.706 ölüm gerçekleşmiştir (www.covid19.saglik.gov.tr).

Salgının yayılmasının önüne geçilememesi ve ne zaman biteceğinin belli olmaması, ülkelerin yayılmayı engellemek için bir takım önlemler almasına neden olmaktadır. Bu önlemlerin başında bir sosyal izolasyon yöntemi olarak karantina gelmektedir. Karantina ile insanların evlerinden dışarı çıkmayarak çevredekilerle yakın temastan kaçınmaları sağlanmaktadır. Bugün pek çok ülkede sokağa çıkma kısıtlaması uygulanmaktadır. Fransa, İspanya, İtalya, Belçika, Sırbistan, Almanya, ABD, Yunanistan gibi ülkelerde bazı istisnai durumlar dışında sokağa çıkılmamaktadır. İnsanlar evlerinde kalarak salgına karşı koruma sağlamaktadır. Türkiye de sokağa çıkma kısıtlaması getiren ülkelerdendir. 20 yaş altı gençlerin ve 65 yaş üstü yaşlıların sokağa çıkması yasaktır.

Salgının ortaya çıkmasının ardından ülkeler, okullarda eğitime ara vermiştir. Türkiye de, 16 Mart 2020 tarihi itibarıyla kalabalık sınıfların yüksek risk unsuru oluşturacağı düşüncesiyle, ilköğretim, lise ve üniversitelerde eğitime ara vermiş ve uzaktan eğitime geçmiştir. Bu dönemde öğretim elemanları ve kamu personelleri için de esnek çalışma düzeni sağlanmıştır.

Kalabalık ve yakın temas oluşturabilecek her türlü etkenin ortadan kalkması için, camiler, kiliseler, müzeler, park ve bahçeler, adliyeler, lokantalar, restoranlar, kafeler, kuaförler gibi bazı iş yerleri ve kamu kurumları kapatılmıştır. Ayrıca toplu etkinlik gerektiren

her türlü eğlence, geziler, festivaller, konserler, spor müsabakaları vb. faaliyetler iptal edilmiştir.

Covid-19 salgını ile ilgili başta sağlık sektörü olmak üzere yapılan çalışmalar incelenmiştir. Salgının henüz gündemimizde olması sebebiyle konuya ilişkin az sayıda çalışmaya rastlanmıştır.

Acar (2020), “Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi” isimli çalışmasında Covid-19’un turizm faaliyetlerine olası etkilerinden bahsetmiştir. Atkeson (2020), “What Will Be The Economic Impact Of Covid-19 In The Us? Rough Estimates Of Disease Scenarios.” adlı çalışmasında ABD’de Covid-19’un muhtemel ekonomik etkilerinden bahsetmiştir. Mckibbin ve Fernando (2020), “The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19:Seven Scenarios.” başlıklı çalışmasında Covid-19’un küresel makroekonomik etkiler üzerine 7 görüş ortaya koymuştur. Özatay ve Sak (2020), “COVID-19’un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir?” başlıklı çalışmasında Covid-19’un ekonomik sonuçlarıyla nasıl mücadele edilebileceği yönünde önerilerde bulunmuştur. Wilson ve Chen (2020), “Travellers Give Wings To Novel Coronavirus (2019-nCoV).” başlıklı çalışmasında Çin’in Vuhan kentinden diğer ülkelere yapılan seyahatlerin virüsün yayılmasındaki etkisini dile getirmiştir.

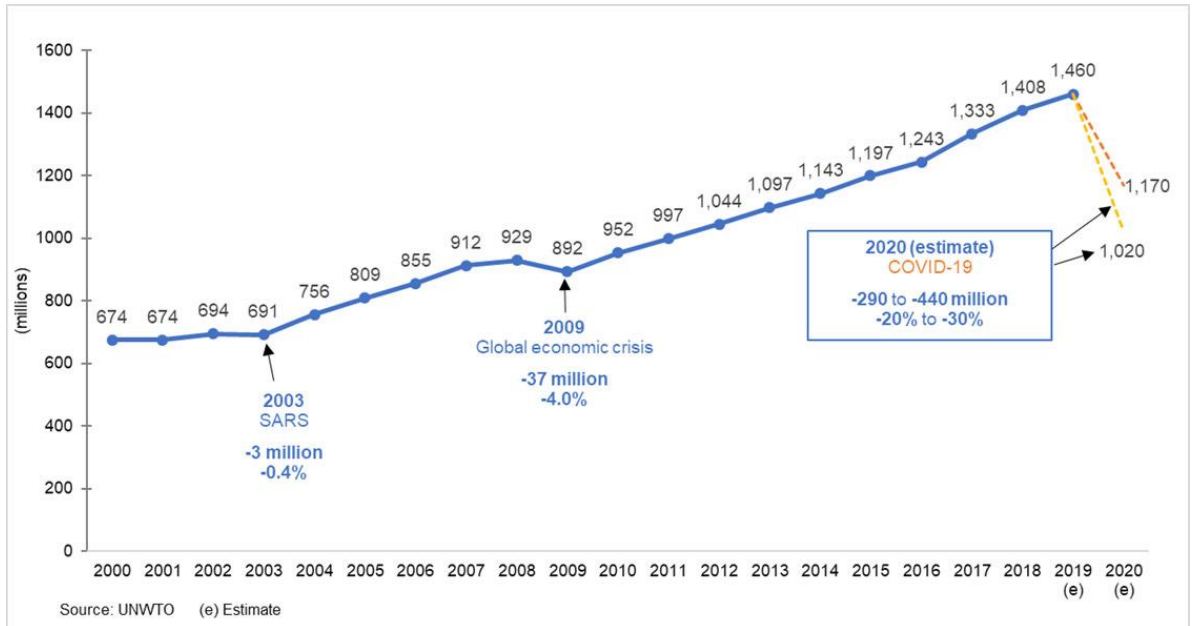
Alanyazında yeni koronavirüs salgınının etkilerini turizm sektörü açısından ele alan çok az çalışmaya rastlandığından dolayı bu çalışmaya gerek duyulmuştur. Çalışmanın sektöre ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Covid-19’un Turizm Sektörüne Etkileri ve Covid-19 Sonrası Turizm Sektöründe Meydana Gelebilecek Değişimler

Covid-19’un etkilerinin ciddi boyutlara ulaşması ile ülkeler seyahat yasağı getirmiş ve diğer ülkelere olan uçuşlar iptal edilmiştir. Türkiye’nin de seyahat kısıtlaması getiren ülkelere olması dolayısıyla yurtdışı uçuşlar tamamen iptal edilmiş, sınır kapıları kapatılmıştır. Yurt içinde ise yine seyahat kısıtlaması getirilmiş, 31 şehrin giriş çıkışları kapatılmıştır. İstisnai durumlarda seyahat izin belgesi alınarak kontrollü bir şekilde seyahate ve seyahat sonrası 14 gün karantinada kalınması koşulu ile izin verilmektedir.

Bu durum ülkelerin ekonomik dengelerinin bozulmasına ve bazı sektörlerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. En fazla etkilenen sektör ise kuşkusuz turizm sektörüdür. Alınan tedbirler konaklama, seyahat ve yiyecek-içecek endüstrisini doğrudan etkilemektedir. Restoran, lokanta ve kafelerin kapatılması, seyahat kısıtlaması sonrası otobüs ve uçak seferlerinin durdurulması, rezervasyonların ertelenmesi veya iptali ve otellerde odaların boş kalması turizm sektörü için ciddi bir iş kaybıdır. Bunun tur operatörleri, seyahat acenteleri ve konaklama işletmecileri için ekonomik açıdan büyük zarar olacağı düşünülmektedir.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) 2019 yılı verilerine göre, dünyada 1,5 milyar kişi turizm hareketlerine katılmıştır. Uluslararası boyutta turizm hareketlerinin Ocak ayı itibariyle kısıtlanması sebebiyle Dünya Turizm örgütü uluslararası turist varışlarının 2020 yılı içerisinde % 20 - % 30 seviyesinde azalacağını öngörmektedir (UNWTO Impact Assessment of the COVID-19 Outbreak on International Tourism, 2020).

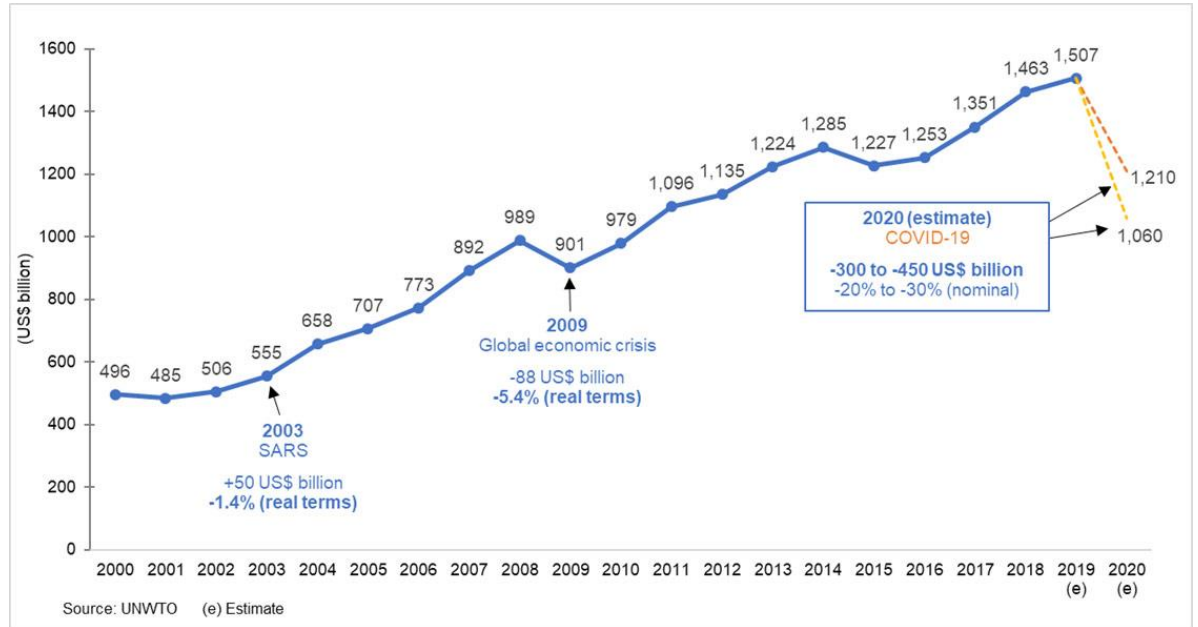
Şekil 1. 2020 Tahmini - Uluslararası Turist Varışları (Milyon)

Kaynak: (UNWTO Impact Assessment of the COVID-19 Outbreak on International Tourism, 2020)

Aynı çerçevede Dünya Turizm örgütü turizm gelirlerinin de %20-30 seviyesinde düşeceğini ve bunun,

- - 290 ila 440 milyon uluslararası turist varışı,
- Turist sayısında 5-7 yıl kayıp,
- - 300-450 US milyar dolar turizm ihracatı (makbuzlar),
- Turizm ihracatında 1,5 trilyon ABD Doları'nın 1 / 3'ü şeklinde bir kayıp olduğunu tahmin etmektedir.

Şekil 2. 2020 Tahmini - Uluslararası Turizm Gelirleri, Dünya (Milyar ABD Doları)

Kaynak: (UNWTO Impact Assessment of the COVID-19 Outbreak on International Tourism, 2020).

Covid-19'un etkilerinin ne zaman biteceği belli olmamakla birlikte Türkiye'deki durumun çok kısa bir zaman içerisinde düzeleceği umularak koronavirüs sonrası Türkiye'deki turizm pazarında meydana gelebileceği ön görülen birkaç husus bulunmaktadır.

Öncelikle, turist sayılarında ve turizm gelirlerinde önemli ölçüde düşüşler yaşanacağı aşikârdır. Turizmin sekteye uğraması ve turizm işletmelerinin iş konusunda düşüş yaşaması

belli ölçüde ekonomik sarsıntılara neden olabilecektir. Bu durum küçük çaptaki işletmelerin zarar etmesi, borçlara girmesi, iflas etmesi ve kapanması gibi olumsuz durumlara sebep olabilecektir. İşletmelerde ortaklıklar, birleşmeler söz konusu olabilecektir. Turizm sektöründe istihdam edenlerin işten çıkarılması durumları yaşanabilecektir.

Türkiye koronavirüs salgınına tamamen atlatsa da bu durumun diğer ülkeler için ne olacağı henüz belli değildir. Dolayısıyla, bir süre yalnızca yurt içi seyahatlerin mümkün olacağı, uluslararası turizmin aktif olmayacağı tahmin edilmektedir.

Bir süre evlerinde karantinada kalan insanların, karantina sonrası tatil yapmak isteyecekleri ve turizm destinasyonlarında yoğunluk gösterebilecekleri düşünülmektedir. Öte yandan karantina süresi boyunca maddi sıkıntılar yaşayan bireylerin turizme bütçe ayıramayacak olması durumu da söz konusu olabilir. Çünkü zararını kapatmak isteyen işletmelerin, bir süre fiyatları artırabileceği de göz önünde bulundurulması gereken bir konudur. Bu durumda bir ekonomik kriz de yaşanabilir.

Dünyanın zorlu bir süreç içerisinde olması, bu süreçle nasıl mücadele edeceği konusunda da bir takım önlemler alınmasına neden olmaktadır. Kalabalık ortamlara girilmemesi ve yakın temastan kaçınılması gereken durumlar insanları artık işlerini online hizmetler aracılığıyla yapabilmesine imkan vermektedir. Online işlemlerin bu süreç itibarıyla yaygınlaşması ile birlikte turizm sektöründe de dijitalleşmenin artacağı düşünülmektedir. Ulusal ve uluslararası toplantı, konferans, seminer, kongre vb. organizasyonlar daha çok online olarak yapılacak, ziyarete kapatılan müzeler yine online olarak sanal ziyaret edilebilecek, bazı turizm merkezleri dijital turlarla görülebilecektir. Rezervasyon, tur satış ve biletleme gibi acente faaliyetlerinde dijital uygulamalar, dijital altyapı ve dijital işgücü imkânları artırılacaktır. Temassız işlem sağlanabilmesi için mobil yazılımlar oluşturulabilecektir. Teknolojinin, insanların hayatına bu derece yoğun dâhil olması ile daha hızlı ve kolay ilerlenebilecektir.

Konaklama sektöründe hijyenin ön planda tutulacağı tahmin edilmektedir. Dezenfekte edilen odalar, restoranlar ve genel alanlara sahip oteller öncelikli tercih olacaktır. İşletmelerin hijyen ve sanitasyon sertifikası, koronavirüs sertifikası ve yeşil yıldız gibi uygulamalara

gideceği, bunun mali anlamda yük olsa da artık daha bilinçli turistlerle karşılaşacakları için hijyen konseptli hizmet verecekleri düşünülmektedir. Ulaştırma hizmeti veren firmalar yakın temasa mahal vermeyecek düzeyde turist ağırlayacak, kalabalık gerektiren hizmetlerde daha fazla önlem alacaktır. Örneğin otellerde odaların doluluk oranının ve yatak kapasitesinin sosyal mesafe sağlayacak şekilde revize edilmesi ya da yolcu otobüsleri ve uçakların doluluk oranını azaltılması ve birer koltuk boşluk bırakarak mesafeli oturulacak şekilde yolcu alması gibi değişiklikler yapılacaktır.

Konaklama ve seyahat öncesi sağlık kontrolleri daha sıklaşacaktır. Biyolojik pasaport sistemleri uygulanacaktır. Covid-19 sonrası ülkelerin sağlık hizmetleri konusunda gösterdiği gelişmelere bakıldığında yeni hastanelerin yapılması, yatak kapasitelerinin, cihaz ve ekipmanlarının artırılması, yeni tedavi yöntemleri geliştirilmesi ve yapay zekâ ile tedavi çalışmalarının yapılması sağlık turizminde farklı alternatifler olacağını göstermektedir. Bu durum rekabet artışına ve dolayısıyla hem kur avantajı sağlanmasına hem de fiyatların düşük olmasına neden olacaktır.

Karantina süresinin, evlerde kullanılan elektrik, su, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının tüketimini artırırken öte yandan çevre kirliliğinin azalmasını, hava ve su kalitesinin artmasını, bitki ve hayvan türlerinin zarar görmesinin önlenmesini de sağladığı görülmektedir. Bu süreç sonrası insanların daha çok bireysel turlar tercih edeceği, doğaya ve doğal alanlara yöneleceği, kalabalıktan kaçınarak kırsal alanlarda daha izole bir tatil yapmak isteyeceği tahmin edilmektedir. Örneğin, münferit olarak kamp ve karavan turizmi veya glamping gibi outdoor tatiller tercih edilecektir. Turizm işletmeleri ise, hem müşteri konforu sağlayan hem doğayı koruyan hem de enerji tasarrufu sağlayan uygulamalara gidecektir. Bu durum turizmde belki de yeni turist profilleri ve yeni turizm konseptlerinin oluşmasını sağlayacaktır. Her şey dahil sistemler yerine full hijyenik hizmetler sunabilecektir. Bu durum gerçekleşirse daha fazla personele ihtiyaç duyulacak ve turizmde istihdam artışı da beraberinde sağlanacaktır.

Konaklama işletmelerinin tercih edeceği bir diğer uygulama da tek kullanımlık ya da kişiye özel ürünlerin çeşitliliğini artırmaktır. Örneğin, işletmeye gelen turistler açık büfelerde herkesin elinin değdiği servis kaşıkları, çatal ve maşalara dokunmak istemeyecekler ve

işletmeler hijyeni sağlamak için kişiye özel servis takımları, eldiven gibi ürünler sunacaktır. Belki de açık büfe hizmetler tamamen kalkacaktır. Aynı şekilde spor salonlarında herkesin vücudunun değdiği spor aletlerinin kullanılması ve anında dezenfekte işleminin yapılması mümkün olmayacağı için değiştirilebilen tek kullanımlık başlık, örtü vb. ürünler kullanacaklardır. Turistlerin kalabalık havuzlara, hamam ve saunalara girmesi hijyen açısından risk olacağı için işletmelerin büyük havuzlar yerine daha küçük birkaç havuz, hamam ve sauna bulduracağı, daha küçük gruplar ya da ailelerin girebilmesine imkan verecek şekilde uygulamalar yapacağı düşünülmektedir.

4. Sonuç

Tüm dünyayı saran ve on binlerce insanın ölümüne yol açan Covid-19 salgınının günümüzde etkileri hala sürmektedir. Bitmesine yönelik tahminler ortaya koymak güç olduğu gibi bittiği takdirde sonuçlarının ne olacağını kestirmek de oldukça zordur. Bu durum dünya turizm örgütü verilerine göre, Ocak ayı itibariyle turizm sektöründe turist varışları ve turizm gelirlerinde düşüşe neden olduğu görülmektedir. Çalışmada Koronavirüsün turizm sektörüne olumlu ve olumsuz muhtemel etkilerinden bahsedilmiş, salgın sonrası sektörde meydana gelebilecek değişimler ve yeniliklere yönelik öngörüler ortaya koyulmuştur.

Koronavirüs sonrası turizm sektöründe yüksek oranda dijital çağa geçileceğini ve tam bir izolasyon döneminin başlayacağını söylemek mümkündür. Dünyanın birçok yerinde robot çağının başlayacağı, temassız işlemlerin yapılacağı, sosyal mesafenin, hijyen ve sanitasyonun öncelikli tercih olacağı öngörüler arasındadır. Sterilize mutfaklar, dezenfekte edilen ulaşım araçları ve otel odaları, turizm personellerinin ve turistlerin maske ve eldivene talebinde artış, bellboy hizmetlerinde yeni teknolojik sistemler, oda kapı kartlarında temassız kullanımlar ve bu gibi yenilikler yaşanacaktır. Tüm bunların mali yükü fazla olsa da yeni bir pazarlama tekniği olarak karşımıza çıkaraktır. Artık her şey dahil sistem yerine her şey hijyenik sistemi sunulacaktır. Tüm bunlar turizmde yeni bir dönemin başlayacağını göstermektedir.

Bir diğer önemli unsur da sağlık turizminin tavan yapacağı düşüncesidir. Bu dönemde alternatiflerin ve sağlık imkânlarının artması, fiyatların düşmesine ve talebin artmasına neden olacaktır.

Kalabalık turlar, gruplar halinde tatiller yerini yeni turizm konseptlerine bırakacak ve daha izole ekolojik turizm çeşitleri ön plana çıkacaktır. Bu dönemde sürdürülebilir turizm faaliyetleri önem kazanacak ve eko sertifikasyonlara talep artacaktır.

Mevcut dönemde turizm işletmeleri ciddi boyutta ekonomik kayıplar yaşamaktadır. Ayrıca turizm sektöründe yaşanabilecek değişimlere ve yeniliklere ayak uydurması gerekecektir. Bu durum da ekstra bir maliyet gerektirmektedir. İşletmelerin bu dönemi ne şekilde atlatacağı yönünde bir tahminde bulunak zordur. Fakat işletmelerin, Covid-19 sonrası bu zararı kapatmak, ayakta kalabilmek ve kâr elde edebilmek ve değişimlere uyum sağlamak adına vergi borçlarının ertelenmesi, devlet teşvikleri ve destek kredilerine ihtiyaç duyacağı da öngörüler arasındadır.

Kaynakça

Acar, Y. (2020) “Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi”. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.

Atkeson, A. (2020). “What will be the economic impact of COVID-19 in the US? Rough estimates of disease scenarios” (No. w26867). *National Bureau of Economic Research*.

McKibbin, W. J., & Fernando, R. (2020). “The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios”.

Öztaş, F., & Sak, G. (2020). “COVID-19’un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir?”. *TEPAV Politika Notu*, (202005).

Ünlüöner, K., & Çeti, B. (2019). “Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2), 109-128.

Wilson, M. E., & Chen, L. H. (2020). “Travellers give wings to novel coronavirus (2019-nCoV)”. *Journal of Travel Medicine*, 2020, 1–3.

İnternet Kaynakları

<https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 26.04.2020).

COVID-19: Operational guidance for maintaining essential health services during an outbreak, interim guidance <https://www.who.int/publications-detail/covid-19-operational-guidance-for-maintaining-essential-health-services-during-an-outbreak> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Impact Assessment Of The Covid-19 Outbreak On International Tourism <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> 07.04.2020 (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

T.C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı genel Müdürlüğü, COVID-19 (2019-n CoV Hastalığı) Rehberi (Bilim Kurulu Çalışması) (2020). T.C. Sağlık Bakanlığı, 25 Şubat 2020. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

(UNWTO, 2019). <https://www.unwto.org/international-tourism-growth-continues-to-outpace-the-economy> (Erişim Tarihi: 12.04.2020)

<https://who.sprinklr.com/> (Erişim Tarihi: 26.04.2020).

BANKACILIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜTSEL ATALETİN TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan BAYRAM

Giresun Üniversitesi, Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Ulaştırma ve Lojistik Bölümü,

ayhan_bayram1987@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-0640-8106

Öz

Bu çalışmanın amacı bankacılık sektörü çalışanlarında örgütsel ataletin tükenmişliğe etkisini belirlemektir. Kolayda örnekleme yöntemine göre yüz yüze anket yöntemiyle 172 sektör çalışanından elde edilen veriler analiz edilmiştir. Katılımcılardan demografik etkenlerle ilgili 3, örgütsel atalet ile ilgili 14 ve tükenmişlikle ilgili 22 ifadeye cevap vermeleri istenilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 24 programı ve Amos 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda ölçeklerin orijinal yapılarıyla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre bankacılık sektörü çalışanlarında örgütsel ataletin tükenmişlik üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bilgi, Deneyim, Duyarsızlaşma, Duygusal Tükenme, Kişisel Başarı

THE EFFECTIVE OF BANKING SECTOR WORKERS ORGANIZATIONAL INERTIA ON BURNOUT

Abstract

The aim of this study determines the effective of banking sector workers organizational inertia on burnout. According to the easy sampling method of face to face survey method 172 sector workers data obtaines were analyzed. Participants were wanted to answer about demographic factors 3, about organizational inertia 14 and about burnout 22. The data were analyzed by SPSS 24 program and Amos 24 program. The result to analyze the scales were defined similar to original structure. According to research findings were determined the in a positive way significant effective of banking sector workers organizational inertia on burnout.

Keywords: Knowledge, Experience, Desensitization, Emotional Burnout, Personal Successful

1. Giriş

Atalet kişisel açıdan; daha önceden kazanılan deneyim ve bilgilerin kullanılması, değişimlere karşı duyarsızlık, yapılan görevin önemsenmemesi ve tembellik olarak görülürken, örgütsel düzeyde ise değişim ve gelişimleri takip etmeme, değişime ve yeniliğe karşı direnç gösterme ve mevcut durumun rutin olarak sürdürülmesi şeklinde ifade edilmektedir (Kinneer ve Roodt, 1998). Atalet, yönetimin çevresinde meydana gelen

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Citation/Atıf: Bayram, A. (2020). Bankacılık Sektörü Çalışanlarında Örgütsel Ataletin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi , 4 (1) , 28-42 . DOI: 10.46452/baksoder.723137

Geliş (Received) : 19.04.2020
Kabul (Accepted) : 03.05.2020
Yayın (Published) :30.06.2020

değişimlere karşı gösterdiği etkilerin çok yavaş olması ya da çevresinden toplanan verilerin kurumun faydasına, bilinçli olarak yapılan eylemlere dönüştürülmesi için gerekli yönlendirmelerin yetersiz ve başarılı olmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Godkin ve Allcorn, 2008). Atalet kavramı iki boyutta değerlendirilmiştir; deneyim ataleti, kişinin daha önceki yaşamında elde ettiği deneyim ve birikimler sayesinde, daha sonra karşılaştığı farklı sorunları benzer metotlarla çözmeye çalışması, bilgi ataleti ise kişinin daha önceki yaşamında elde ettiği bilgiler çerçevesinde karşılaştığı yeni durum ve sorunları bu bilgilerle çözmeye çalışmasıdır (Şaştım, 2019). Ayrıca bilgi ataleti, yaratıcı düşünme ve yenilik uygulamalarına da engel olmaktadır (Fang, Chang ve Chen, 2011).

Ataletin bireysel ve örgütsel sebeplerden kaynaklandığını, bireysel sebeplere ilişkin kişilik tipleri, motivasyon eksikliği, iş doyumu, eski alışkanlıklar, değer yargıları ve ekonomik sebeplere vurgu yapılırken, kurumsal sebepler olarak da şeffaf olmayan yönetim, hiyerarşi, iş bölümü, fiziksel donanım eksikliği ve iş yükü konularına vurgu yapılmaktadır (Arlı, Ölmez ve Akduman, 2012). Rumelt (1995) yaptığı çalışmada algı yanlışlığı, eksik motivasyon, verilen tepki düzeyinin kontrolsüzlüğü, siyasi sorunlar ya da durgunluk ve davranışlardaki tutarsızlıkları ataletin nedenleri olarak ifade etmiştir. Kafchehi vd. (2012), yaptıkları çalışmada İran'daki özel ve kamu sektöründeki banka çalışanlarında örgütsel etkenler ve teknolojik değişimlerin bireysel faktörleri etkilediği ve bu faktörlerin dolaylı olarak atalet ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bireyin yenilikçi davranışlarını, bilgi ataletinin de örgütsel ataleti dolaylı olarak etkilediğini belirlemiştir. Zander ve Kogut (1995) iletişim düzeyi zayıf olan örgütlerin atalet eğiliminin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Liao, Fei ve Liu, (2008) yaptıkları çalışmada örgütsel atalet ile örgütsel öğrenme ve örgütsel yenileşme arasında ters ilişki olduğu, ayrıca örgüt üyelerinin daha çok deneyim ya da daha az öğrenme ataleti içerisinde olduklarında örgüt performansında iyileşme görüldüğü sonucuna ulaşmıştır. Örgütsel atalet ikliminde çalışanlar zamanla örgütlerinden, yaptıkları işlerden ve hatta kendilerinden soğuyarak yabancılaşmaya başlarlar. İşlerine ve örgüte karşı aidiyet hissinin gelişmemesi örgütsel düzeyde yabancılaşmaya, örgütsel bağlarının gevşemesine neden olmaktadır (Türkan ve Esmer, 2019). Bu durum tükenmişliğe neden olmaktadır.

Tükenmişliği ilk olarak Freudenberger (1974), başarısızlık, yorgunluk, enerji-güç kaybı ve insanın iç dünyası içerisinde karşılanamayan istek ve arzular sonucunda meydana gelen bir durum olarak tanımlamıştır. Daha sonra Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği, yaşama, mesleğe ve diğer insanlara karşı olumsuz tutum ve davranışlar ile belirginleşen fiziksel, duygusal ve zihinsel bir sendrom olarak ifade etmiştir. Tükenmişlik üç boyutta değerlendirilmiştir; duygusal tükenme, kişinin çalışma koşullarından dolayı tüketilmiş ya da aşırı yüklenilmiş olma duygularını; duyarsızlaşma, kişinin bakım ve hizmet sundukları kişilere karşı, kendilerine özgü birey olduklarını göz ardı ederek, duygudan yoksun biçimde davranış ve tutum sergilemesini (Havle, İnem, Yener ve Gümüş, 2008).; kişisel başarı ise bireyin başkalarıyla ilgili geliştirdiği olumsuz düşüncelerin, bireyin kendisi hakkındaki düşüncelerini de etkileyerek olumsuz eğilime dönüşmesini ifade eder (Gürsoy, 2013).

Örmen (1993) yaptığı çalışmada bazı kişisel özellikler ve yaşanmışlıkların tükenmişliğe neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca iş yükünün fazla olması, otoriter yönetim, katı kurallar, yetki dağıtımındaki adaletsizlik, yöneticilerle zaman zaman yaşanan çatışmalar ve meslek arkadaşları gibi iş ortamından kaynaklanan olumsuz etkiler tükenmişliğe neden olmaktadır. Tükenmişliğe karşı stresten uzak durmak, dinlenme, zaman yönetimi, akılcı ve duygusal terapi, kişiler arası ve sosyal beceri alanlarında gelişimin ön plana çıkarılması gerekmektedir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001). Weisberg (1994) çalışanların iş bırakmalarının nedenleri arasında olan tükenmişliğin, insanlarla yoğun olarak çalışan ve insanların aşırı istek ve taleplerini yerine getirmek zorunda olan meslek gruplarında daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Literatür incelendiğinde, örgütsel atalet ve tükenmişlik kavramları ile ilgili araştırmacılar tarafından çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Örgütsel ataletin tükenmişlik üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu yönüyle literatürde yer alan bu eksikliği dolduracağı için bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın araştırmacılar ve bankacılık sektörü çalışanları için de referans teşkil etmesi açısından önemli bir çalışma olduğu söylenebilir.

Ash (1913) yaptığı çalışmada bürokraside yüksek düzeydeki atalet düzeyinin, çalışanların vicdanlarına göre davranarak daha fazla sorumluluk almalarına, amaçlar doğrultusunda hareket etmeleri ve düşük düzeydeki mesleki bağlılıktan dolayı oluştuğu sonucuna ulaşmıştır. Çankaya (2010) ise yaptığı çalışmada vicdan düzeyi arttıkça atalet düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bürokratik örgütlerde atalet eğilimleri yüksek derecededir ve bu örgütlerde değişime karşı koyma eğilimi doğrultusunda iş bölümü ve hiyerarşi anlayışı yaygındır (Çankaya ve Demirtaş, 2010). Bürokratik örgütlenme biçiminin hâkim olduğu örgütsel yapılarda çalışanların örgüt içinde demokratik katılımları düşük oranlardadır (Şahlan, 1979). Demokratik iklimin ortadan kaybolması çalışanların zamanla duyarsız ve mutsuz bir hale gelmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum aynı zamanda çalışanların verimsizliğine ve isteksizliğine yol açmaktadır. İşinden veya örgütün ortamından memnun olmayan çalışanlar (Türkan ve Esmer, 2019) tükenmişlik yaşayarak örgütten ayrılma yolunu seçmektedir. Örgütsel atalet, katılım düşüklüğü, mutsuzluk, duyarsızlık gibi etmenler dolayısıyla tükenmişliği pozitif olarak etkileyebileceğini düşündürmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Bankacılık sektörü çalışanlarında örgütsel atalet tükenmişliğe pozitif yönde anlamlı olarak etki etmektedir.

Araştırmada bankacılık sektörü çalışanlarında örgütsel ataletin tükenmişlik üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2. Materyal ve Metot

Bu bölümde araştırmada kullanılan materyal ve metot hakkında bilgilere yer verilmiştir.

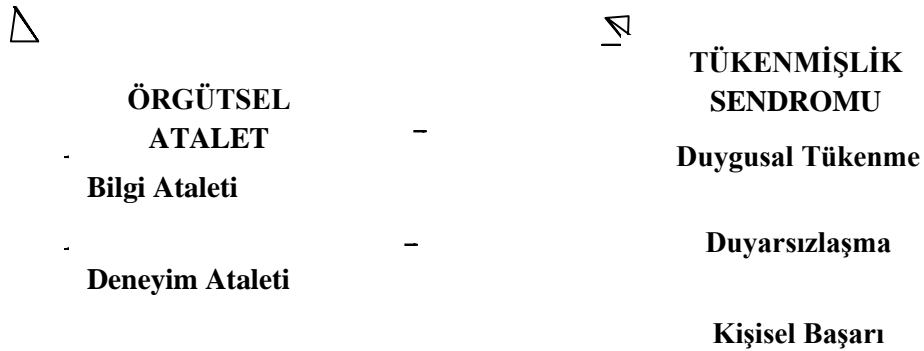
2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Giresun (580) ve Trabzon (1.519) illerinde görev yapan 2.099 bankacılık sektörü çalışanı oluşturmaktadır (www.tbb.org.tr). Örneklem belirlenirken olasılığa dayanmayan kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012). 186 bankacılık sektörü çalışanına yüz yüze anket yapılmış, hatalı ya da eksik olan 14 anket elenerek, 172 anket analiz edilmiştir. Araştırmaya katılanların % 54,7'si erkek,

% 45,3'ü kadın, % 64'ü evli, % 36'sı bekar ve genel yaş ortalamasının 35,02±10,403 olduğu belirlenmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Örgütsel atalet için Liao, Fei ve Liu (2008) tarafından geliştirilen, Çankaya'nın (2010) Türkçe'ye uyarlayarak, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı örgütsel atalet ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, bilgi ataleti ve deneyim ataleti alt boyutlarını oluşturan 14 ifadeden oluşmaktadır. Örgütsel atalet ölçeğinin Cronbach's Alpha değerinin ,717 olduğu belirlenmiştir. Tükenmişlik için Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen, Ergin'in (1992) Türkçe'ye uyarlayarak, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı tükenmişlik sendromu ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve kişisel başarı alt boyutlarını oluşturan 22 ifadeden oluşmaktadır. Tükenmişlik ölçeğinin Cronbach's Alpha değerinin ,820 olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın modeli şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1 : Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modelinde örgütsel ataletin tükenmişliğe etkisi ve aralarındaki ilişki incelenmiş, örgütsel atalet bağımsız değişken, tükenmişlik ise bağımlı değişken olarak değerlendirilmiştir.

2.3. İstatistiksel Analiz

Örgütsel ataletin tükenmişlik üzerindeki etkisi ve aralarındaki ilişkiyi belirleyebilmek için korelasyon analizi, değişkenlerin etki düzeyini belirlemek için de regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmanın bulguları %95 güven aralığı ve ,05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklere açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış ve orijinal formula yakın benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.

3. Bulgular

Örgütsel atalet ölçeğinin yapı geçerliliğini belirlemek için verilere açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Sonuçlar (KMO=0,709; $X^2= 586,176$; $df=55$; $p=,000$) verilere faktör analizi yapılabileceğini göstermektedir. En düşük faktör yükü ,35 alınmış ve ölçekteki bir ifadenin faktördeki yükü bu değer üzerindeyse ve bu ifadenin diğer faktörlerdeki yükünden ,10 veya daha yüksek ise ifade o faktörde sayılmıştır (Barnes, Cote, Cudeck ve Malthouse, 2001). 3, 4 ve 11. maddelerin faktör yüklerinin, diğer faktördeki yükleri arasındaki fark ,10'un altında olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Varimax faktör analizine göre, % 48,818'ini açıklayan ve öz değeri birin üzerinde iki faktör belirlenmiştir. Birinci faktör, yükleri ,516 ve ,757 arasında değişen yedi maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 29,435 ve özdeğeri 3,238'dir. İkinci faktör, yükleri ,443 ve ,784 arasında değişen dört maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 19,383 ve özdeğeri 2,132'dir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlardan örgütsel atalet ölçeğinin uyum indekslerini değerlendirmek amacıyla AMOS 24 Programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. X^2/sd ($163,250/38=4,296$), CFI (,901), AGFI (,873) ve RMR (,077) kabul edilebilir uyum, GFI (,869) ve RMSEA (,907) ise zayıf uyum olduğunu göstermektedir. AIC (219,250<624,019), CAIC (335,380<669,641) ve ECVI'ya (1,282<3,649) göre en uygun seçimin yapıldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre ölçeğin uyum indekslerinin sağlandığı söylenebilir.

Tükenmişlik ölçeğinden elde edilen verilere (KMO=0,744; $X^2= 2353,685$; $df=171$; $p=,000$), faktör analizi yapılmıştır. 11, 18 ve 19. maddelerin faktör yüklerinin, diğer faktördeki yükleri arasındaki fark ,10'un altında olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Varimax faktör analizine göre, % 61,675'ini açıklayan ve öz değeri birin üzerinde üç faktör belirlenmiştir.

Birinci faktör, yükleri ,611 ve ,847 arasında değişen on bir maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 33,958 ve özdeğeri 6,452'dir. İkinci faktör, yükleri ,633 ve ,792 arasında değişen beş maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 15,297 ve özdeğeri 2,906'dır. Üçüncü faktör, yükleri ,687 ve ,791 arasında değişen üç maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 12,420 ve özdeğeri 2,360'dır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda tükenmişlik ölçeğinin uyum indekslerini değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. X^2/sd (604,800/123=4,917), AGFI (,854), CFI (,902), GFI (,907), kabul edilebilir uyum, RMSEA (,108) ve RMR (,121) ise zayıf uyum olduğunu göstermektedir. AIC (778,800<2494,643), CAIC (1056,682<2573,446) ve ECVI'ya (4,554<14,589) göre en uygun seçimin yapıldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre ölçeğin uyum indekslerinin sağlandığı söylenebilir.

Araştırma modelinin uyum indekslerini değerlendirmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda: X^2/sd (1804,823/372=4,851), AGFI (,836) ve CFI (,902) kabul edilebilir uyum, REMSEA (,105), GFI (,629) ve RMR (,122) ise zayıf uyum olduğunu göstermektedir. AIC (2090,823<4250,101), CAIC (2476,540<4374,526) ve ECVI'ya (12,227<24,854) göre en uygun modelin seçildiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre araştırma modelinin genel olarak uyumunun sağlandığı söylenebilir. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin puan ortalamaları tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Değişkenlerin Puan Ortalamaları

Değişkenler	n	Ort.	S.s.
Bilgi Ataleti	172	2,36	0,41
Deneyim Ataleti	172	3,27	0,55
Örgütsel Atalet	172	2,94	0,40
Duygusal Tükenme	172	2,78	0,77
Duyarsızlaşma	172	2,18	0,88
Kişisel Başarı	172	3,79	0,65
Tükenmişlik	172	2,95	0,52

Katılımcıların örgütsel atalet değişkenine ilişkin puan ortalamasının (2,94±0,40) orta düzeyde ve tükenmişlik değişkenine ilişkin puan ortalamasının da (2,95±0,52) orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Değişkenlere ilişkin korelasyon analizi Tablo 2 'de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken I	Değişken II	n	r	p
Örgütsel Atalet	Tükenmişlik	172	,338	,000
Bilgi Ataleti	Duygusal Tükenme	172	,073	,343
Bilgi Ataleti	Duyarsızlaşma	172	-,235	,002
Bilgi Ataleti	Kişisel Başarı	172	,245	,001
Deneyim Ataleti	Duygusal Tükenme	172	,261	,001
Deneyim Ataleti	Duyarsızlaşma	172	,340	,000
Deneyim Ataleti	Kişisel Başarı	172	,113	,139

Örgütsel atalet ile tükenmişlik değişkenlerinin puanları arasında 0,338 (pozitif) düzeyinde ($p=,000<,05$) zayıf bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Örgütsel ataletin puanı arttıkça tükenmişliğin de puanı artmaktadır.

Bilgi ataleti ile duygusal tükenme değişkeninin puanı arasında 0,073 (pozitif) düzeyinde ($p=,343>,05$) anlamlı olmayan bir ilişki; duyarsızlaşma değişkeninin puanı arasında 0,235 (negatif) düzeyinde ($p=,002<,05$) çok zayıf bir ilişki ve kişisel başarı değişkeninin puanı arasında 0,245 (pozitif) düzeyinde ($p=,001<,05$) çok zayıf bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bilgi ataletinin puanı arttıkça kişisel başarının puanı artmakta, duyarsızlaşmanın ise puanı azalmaktadır.

Deneyim ataleti ile duygusal tükenme değişkeninin puanı arasında 0,261 (pozitif) düzeyinde ($p=,001<,05$) zayıf bir ilişki; duyarsızlaşma değişkeninin puanı arasında 0,340 (pozitif) düzeyinde ($p=,000<,05$) zayıf bir ilişki ve kişisel başarı değişkeninin puanı arasında 0,113 (pozitif) düzeyinde ($p=,139>,05$) anlamlı olmayan bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Deneyim ataletinin puanı arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşmanın puanları da artmaktadır. Örgütsel ataletin tükenmişlik değişkeni üzerindeki etkisine ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Örgütsel Ataletin Tükenmişliğe Etkisi

Değişkenler	Model Değişken.	St. Hata	Standart Katsayılar (β)	t	Sig.
Sabit	1658	0,280		5,926	,000
Örgütsel Atalet	0,441	0,094	0,338	4,689	,000
R= ,338	R²= ,115	F= 21,991	p=,000		

Örgütsel atalet değişkeninin tükenmişlik değişkenine etkisi incelendiğinde, $R=,338$;

$R^2=,115$; $F=21,991$ ve anlamlılık değeri= $,000$ olarak bulunmuştur. R^2 değeri ile tükenmişlik değişkenindeki değişimin % 11,5'lik kısmı örgütsel atalet değişkenince açıklanmaktadır. Anlamlılık değeri ($p=,000<,05$) ,05'ten küçük olduğu için F değeri, modelin anlamlı olduğunu göstermektedir ($H_1=Kabul$). Örgütsel atalet değişkenindeki 1 birimlik artış toplamda tükenmişlik değişkenini 0,338 birim artıracaktır. Örgütsel atalet değişkeninin ($p=,000<,05$) anlamlılık değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğu için tükenmişlik değişkenini azaltmak için örgütsel atalet değişkeninin de azaltılması gerekmektedir. Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenlerinin duygusal tükenme değişkeni üzerindeki etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Bilgi Ataleti ve Deneyim Ataletinin Duygusal Tükenmeye Etkisi

Değişkenler	Model Değişken.	St. Hata	Standart Katsayılar (β)	t	Sig.
Sabit	1,456	0,446		3,262	,001
Bilgi Ataleti	0,074	0,141	0,039	0,524	,601
Deneyim Ataleti	0,353	0,104	0,255	3,412	,001
R= ,263	$R^2= ,069$	Düz. $R^2=,058$	$F= 6,302$	$p=,002$	

Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenlerinin duygusal tükenme değişkenine etkisi incelendiğinde, $R=,263$; $R^2=,069$; düzeltilmiş $R^2=,058$; $F=6,302$ ve anlamlılık değeri= $,002$ olarak bulunmuştur. Düzeltilmiş R^2 değeri ile duygusal tükenme değişkenindeki değişimin % 5,8'lik kısmı bilgi ataleti ve deneyimsel atalet değişkenlerince açıklanmaktadır. Anlamlılık değeri ($p=,002<,05$) ,05'ten küçük olduğu için F değeri, modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Bilgi ataleti değişkeninin ($p=,601>,05$) anlamlılık değeri istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için duygusal tükenmeye bir etkisi bulunmamaktadır. Deneyim ataleti değişkeninin ($p=,001<,05$) anlamlılık değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğundan duygusal tükenme değişkenini azaltmak için deneyim ataletinin de azaltılması gerekmektedir. Deneyim ataleti değişkenindeki 1 birimlik artış duygusal tükenme değişkenini 0,255 birim artıracaktır. Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenlerinin duyarsızlaşma değişkeni üzerindeki etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Bilgi Ataleti ve Deneyim Ataletinin Duyarsızlaşmaya Etkisi

Değişkenler	Model Değişken.	St. Hata	Standart Katsayılar (β)	t	Sig.
Sabit	,570	,509		1,119	,265
Bilgi Ataleti	,502	,160	,234	3,128	,002
Deneyim Ataleti	,130	,118	,083	1,101	,272
R= ,259	R²= ,067	Düz. R²=,056	F= 6,057	p=,003	

Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenlerinin duyarsızlaşma değişkenine etkisi incelendiğinde, $R=,259$; $R^2=,067$; düzeltilmiş $R^2=,056$; $F=6,057$ ve anlamlılık değeri $=,003$ olarak bulunmuştur. Düzeltilmiş R^2 değeri ile duyarsızlaşma değişkenindeki değişimin % 5,6'lık kısmı bilgi ataleti ve deneyimsel atalet değişkenlerince açıklanmaktadır. Anlamlılık değeri ($p=,003<,05$) ,05'ten küçük olduğu için F değeri, modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Bilgi ataleti değişkeninin ($p=,002<,05$) anlamlılık değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğundan duyarsızlaşma değişkenini azaltmak için bilgi ataletinin de azaltılması gerekmektedir. Bilgi ataleti değişkenindeki 1 birimlik artış duyarsızlaşma değişkenini 0,234 birim artıracaktır. Deneyim ataleti değişkeninin ($p=,272>,05$) anlamlılık değeri istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için duyarsızlaşmaya bir etkisi bulunmamaktadır. Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenlerinin kişisel başarı değişkeni üzerindeki etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Bilgi Ataleti ve Deneyim Ataletinin Kişisel Başarıya Etkisi

Değişkenler	Model Değişken.	St. Hata	Standart Katsayılar (β)	t	Sig.
Sabit	3,413	0,352		9,692	,000
Bilgi Ataleti	-0,453	0,111	-0,284	-4,086	,000
Deneyim Ataleti	0,443	0,082	0,377	5,420	,000
R= ,442	R²= ,195	Düz. R²=,186	F=20,477	p=,000	

Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenlerinin kişisel başarı değişkenine etkisi incelendiğinde, $R=,442$; $R^2=,195$; düzeltilmiş $R^2=,186$; $F=20,477$ ve anlamlılık değeri $=,000$ olarak bulunmuştur. Düzeltilmiş R^2 değeri ile kişisel başarı değişkenindeki değişimin % 18,6'lık kısmı bilgi ataleti ve deneyimsel atalet değişkenlerince açıklanmaktadır. Anlamlılık değeri ($p=,000<,05$) ,05'ten küçük olduğu için F değeri, modelin anlamlı olduğunu

göstermektedir. Bilgi ataleti değişkeninin ($p=,000<,05$) anlamlılık değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğundan kişisel başarı değişkenini arttırmak için bilgi ataletinin de azaltılması gerekmektedir. Bilgi ataleti değişkenindeki 1 birimlik artış kişisel başarı değişkenini 0,284 birim azaltacaktır. Deneyim ataleti değişkeninin ($p=,000<,05$) anlamlılık değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğundan kişisel başarı değişkenini arttırmak için deneyim ataletinin de artırılması gerekmektedir. Deneyim ataleti değişkenindeki 1 birimlik artış kişisel başarı değişkenini 0,377 birim artıracaktır.

4. Tartışma ve Sonuç

Örgütsel atalet ve alt boyutlarından deneyim ataletinin orta düzeyde ve alt boyutlardan bilgi ataletinin ise düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Tükenmişlik ve alt boyutlarından duygusal tükenmenin orta düzeyde ve alt boyutlardan duyarsızlaşmanın düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bankacılık sektörü çalışanlarında tecrübe, yaş vb etkenler dolayısıyla deneyim ataleti düzeylerinin orta düzeyde; çalışma şartları, iletişim, vb etkenler dolayısıyla da duygusal tükenme düzeylerinin orta düzeyde olduğu düşünülmektedir. Karayel (2014) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin örgütsel atalet düzeylerinin olumlu bir düzeyde olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Şaştım (2019) yaptığı çalışmada tükenmişlik ve alt boyutlarından kişisel başarısızlık ve duyarsızlaşmanın düşük düzeyde, duygusal tükenme boyutunun orta düzeyde, bilgi ataleti, deneyim ataleti ve örgütsel ataletin ise orta düzeyde olduğunu belirlemiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda örgütsel atalet ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Örgütsel atalet değişkeninin puanı arttıkça tükenmişlik değişkeninin de puanı artmaktadır. Örgütsel ataletin değişimin yakalanmaması, rehavet, tembellik vb. etkiler dolayısıyla tükenmişlik düzeyini artırdığı düşünülmektedir.

Örgütsel ataletin alt boyutlarından bilgi ataleti ile tükenmişliğin alt boyutlarından duyarsızlaşma ve kişisel başarı değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, duygusal tükenme arasında ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Bilgi ataletinin puanı arttıkça duyarsızlaşma düzeyi azalırken, kişisel başarı düzeyi artış göstermektedir. Eski bilgilerin kullanılmasının işlem hızı, hızlı karar alma vb. etkenler dolayısıyla duyarsızlaşmayı azalttığı, gelişim, beceri, vb unsurları sağlayarak da kişisel başarıyı artırdığı düşünülmektedir.

Eski bilgilerin kullanılmasının duygusal açıdan bir katkı ya da sorun oluşturmadığı için bu nedenle anlamlı bir ilişki bulunmadığı düşünülmektedir. Şaştım (2019) yaptığı çalışmada bilgi ataleti ile tükenmişlik arasında çok zayıf bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Örgütsel ataletin alt boyutlarından deneyim ataleti ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme ve duyarsızlaşma değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, kişisel başarı ile anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Deneyim ataletinin puanı arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleri de artış göstermektedir. Karşılaşılan olayları sürekli olarak geçmiş deneyimlerle çözüme kavuşturma yaklaşımı, yeniliği engelleyerek sürekli değer yargılarını ön plana çıkartacağı için duygusal tükenme ve duyarsızlaşmayı artırırken kişisel başarıyı etkilemediği için arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı düşünülmektedir. Şaştım (2019) yaptığı çalışmada deneyim ataleti ile tükenmişlik arasında ise zayıf düzeyde bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Örgütsel ataletin tükenmişlik üzerindeki etkisini belirleyebilmek için yapılan regresyon analizi sonucunda pozitif yönlü olarak etkilediği belirlenmiştir. Örgütsel atalet değişkeni 1 birimlik artırıldığında tükenmişlik değişkeni 0,338 birim artacaktır. Bu etkinin değişim ve gelişmelerin takip edilmemesi süreci sonucunda oluştuğu düşünülmektedir.

Bilgi ataleti ve deneyim ataletinin duygusal tükenme üzerindeki etkisini belirleyebilmek için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı bir etkide buldukları belirlenmiştir. Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenleri 1 birimlik artırıldığında; bilgi ataletinin duygusal tükenmeye istatistiksel olarak anlamlı bir etkide bulunmadığı, deneyim ataletinin ise duygusal tükenmeyi 0,255 birim artırdığı belirlenmiştir. Eski bilgilerin kullanılmasının duygusal tükenmeye bir etkisinin bulunmadığı, geçmişte karşılaşılan sorunlardan elde edilen tecrübeyle sorunlarının çözülebileceği algısının ise duygusal tükenmeyi etkilediği düşünülmektedir.

Bilgi ataleti ve deneyim ataletinin duyarsızlaşma üzerindeki etkisini belirleyebilmek için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı bir etkide buldukları belirlenmiştir. Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenleri 1 birimlik artırıldığında; bilgi ataletinin duyarsızlaşmayı 0,234 birim artırdığı, deneyim ataletinin ise duygusal tükenmeye istatistiksel

olarak anlamlı bir etkide bulunmadığı belirlenmiştir. Eski bilgilerin kullanılmasının yapılan işlemlerin rutin bir süreç olarak görülmeye başlanmasının etkisiyle duyarsızlaşma düzeyini etkilediği, geçmişte karşılaşılan sorunlardan elde edilen tecrübenin ise duyarsızlaşmaya bir etkisinin olmadığı düşünülmektedir.

Bilgi ataleti ve deneyim ataletinin kişisel başarı üzerindeki etkisini belirleyebilmek için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı bir etkide buldukları belirlenmiştir. Bilgi ataleti ve deneyim ataleti değişkenleri 1 birimlik artırıldığında; bilgi ataletinin kişisel başarıyı 0,284 birim azalttığı, deneyim ataletinin ise kişisel başarıyı 0,377 birim artırdığı belirlenmiştir. Eski bilgilerin kullanılmasının değişim ve gelişimlerin takip edilmemesi dolayısıyla kişisel başarıyı etkilediği, geçmişte karşılaşılan sorunlardan elde edilen tecrübenin ise kişisel başarıyı etkilediği düşünülmektedir.

Gelecekte bu konuda araştırma yapacak araştırmacıların örgütsel atalet bağlamında pygmalion etkisi, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel sessizlikle ilgili yapacakları çalışmaların literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 7. basım. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Arlı, D., Ölmez C., Ö. ve Akduman Y., S. (2012). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Örgütsel Ataletle İlişkin Görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 13(1), 73-91.
- Ash, I.E. (1913). What Makes A People Lethargic Or Energetic?. *The American Journal Of Sociology*, 19(3), 370-379.
- Barnes, J., Cote, J., Cudeck, R. ve Malthouse, E. (2001). Factor Analysis -Checking Assumptions of Normality Before Conducting Factor Analysis. *Journal of Consumer Psychology*, 10(1), 79-81.
- Çankaya, İ.H. ve Demirtaş, Z. (2010). Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Üniversite İklimi ve Atalet Arasındaki İlişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 1-9.
- Çankaya, H.İ. (2010). İlköğretim Okul Yöneticilerinin Vicdan Odaklı Yaklaşım Düzeyleri ile

- Atalet Algıları Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniv., Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 65-74.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması, Hacettepe Üniversitesi VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 143–154, Ankara.
- Fang, C.H., Chang, S.T. ve Chen, G.L. (2011). Organizational Learning Capability and Organizational Innovation: The Moderating Role Of Knowledge Inertia. *African Journal Of Business Management*, 5(5), 1864-1870.
- Freudenberger, N.D. (1974). Staff Burnout. *Journal Of Social Issues*, 30, 159-165.
- Godkin, L. ve Allcorn, S. (2008). Overcoming Organizational Inertia: A Tripartite Model for Achieving Strategic Organizational Change. *Journal of Applied Business and Economics*, 8(1), 82-94.
- Gürsoy, N. (2013). Hastane Çalışanlarının İş Doyumu ve Tükenmişlik Durumlarının Aile Yaşamına Etkisi: Kurum Ev İdaresi Personeli Üzerine Bir Uygulama. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Havle, N., İlnem, M.C., Yener, F. ve Gümüş, H. (2008). İstanbul'da Çalışan Psikiyatristlerde Tükenmişlik, İş Doyumu ve Bunların Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 21(1-4), 4-13.
- Kafchehi, P., Zamani, A. ve Ebrahimabadi, F. (2012). A Model Of Influential Factors On Knowledge Inertia, *Asian Journal of Business Management*, 4(4), 386-391.
- Karayel, G. (2014). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Atalet Düzeyleri (Bayrampaşa İlçesi Örneği). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kinnear, C. ve Roodt, G. (1998). The Development Of An Instrument For Measuring Organisational Inertia, *Journal of Industrial Psychology*, 24(2), 44-54.
- Liao, S., Fei, W. ve Liu, C. (2008). Relationships Between Knowledge Inertia, Organizational Learning and Organization Innovation, *Technovation*, 28, 183–195.
- Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of*

- Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B. ve Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Reviews Psychology*, 52, 397-422.
- Örmen, U. (1993). Tükenmişlik Duygusu Ve Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rumelt, R.P. (1995). Inertia and Transformation, In A. Cynthia, (Ed.), Resources in a Evolutionary Perspective: Towards a Synthesis of Evolutionary and Resources- Based Approaches to Strategy (101-132). Norwell Mass: Kluwer Academic Publishers.
- Şahlan, G. (1979). Bürokratik Sistemlerde Yönetime Katılma Olgusu ve Yapısal Sınırlılıklar. *Amme İdaresi Dergisi*, 12(2), 19-32.
- Şaştım, Z. (2019). Öğretmenlerin Algılarına Göre Atalet ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Türkan, A. ve Esmer, Y. (2019). Örgütsel Atalet Kavramına Teorik Bir Bakış. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 525-534.
- Türkiye Bankalar Birliği (2020) <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/veri-sorgulama-sistemi/illere-ve-bolgelere-gore-bilgiler/73>, Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Weisberg, J. (1994). Measuring Workers' Burnout and Intention to Leave. *International Journal Of Manpower*, 15(1), 4-14.
- Zander, U. ve Kogut, B. (1995). Knowledge And The Speed Of The Transfer And Imitation Of Organizational Capabilities: An Empirical Test. *Organization Science*, 6(1), 76-92.

SİNOP GAZETESİ'NE GÖRE SİNOP'TA MÜBADELE (1923-1927)

Öğr. Gör. Umut ÇEVİK

Sinop Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

ucevik@sinop.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1837-0547

Öz

Antik çağdan itibaren Karadeniz'in önemli bir liman kenti olan Sinop, Anadolu'dan Karadeniz'e ya da Karadeniz'den Anadolu'ya açılan göç yollarının kilit taşlarından biri olmuştur. Bu özelliğini Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan mübadele anlaşması neticesinde de devam ettirmiştir. Mübadele dönemi ile binlerce arşiv belgesi bulunmasına rağmen genellikle istatistikî bilgiler üzerinde durulmuş, bu belgelerde mübadillerin içinde bulunduğu psikolojik durum, ekonomik, sağlık ve iskân problemleri ya da mübadele bölgesindeki yerleşik halkın tutumunun çoğu zaman göz ardı edildiği görülmüştür. Bu kapsamdaki bilgileri en iyi yansıtan yerel basın olmuştur. Bu çalışma ile birlikte, 12 Haziran 1922 tarihinde yayın hayatına başlayan Sinop Gazetesi'ndeki mevcut bilgiler kullanılarak, gelen ve giden mübadiller hakkında sayısal veriler, mübadele ve iskân müdürlüğünün idari yapısı, Sinop'a yerleşen mübadillerin ekonomik ve sosyal sorunları ile Sinop halkının mübadillere karşı tutumu incelenerek, döneme ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Mübadele, İskân, Sinop Gazetesi.

EXCHANGE IN SINOP ACCORDING TO SINOP NEWSPAPER (1923-1927)

Abstract

Sinop, an important port city of the Black Sea since ancient times, has been one of the keystones of the migration routes that open from Anatolia to the Black Sea or from the Black Sea to Anatolia. This feature has continued as a result of the exchange agreement signed between Turkey and Greece. Although there are thousands of archive documents with the exchange period, statistical information is generally emphasized, and it is seen that the psychological situation, economic, health and settlement problems of the exchanges, or the attitude of the residents in the exchange region are often neglected. It was the local press that best reflected the information in this context. With this study, using the existing information in Sinop Newspaper, which started broadcasting on June 12, 1922, numerical data about the incoming and outgoing exchanges, the administrative structure of the exchange and settlement directorate, the economic and social problems of the settlers settled in Sinop, the attitude of the people of Sinop against the exchanges, have been examined and tried to shed light on the period.

Keywords: Sinop, Exchange, Settlement, Sinop Newspaper.

1. Giriş

Sinop'ta ilk matbaa Sinop Mutasarrıfı Zihni Bey'in himayesi altında özel idare tarafından 1922 yılında kurulmuştur. Bahriye Nezareti Şifre Mümeyyizi Nazif Bey nezdinde İstanbul'dan satın alınmış olan matbaa parçaları, Sinop'a gönderilmiş ve Sinoplu makinist

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Citation/Atıf: Çevik, U. (2020). Sinop Gazetesi'ne Göre Sinop'ta Mübadele (1923-1927). Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4 (1), 43-56.
DOI: 10.46452/baksoder.684690

Geliş (Received) : 04.02.2020
Kabul (Accepted) : 17.04.2020
Yayın (Published) : 30.06.2020

Hristo Fürus tarafından monte edilmiştir. İlk sayısı 12 Haziran 1922 tarihinde yayınlanan Sinop Gazetesi, 1990 yılına kadar mevcudiyetini sürdürmüştür (Kanbur, 2012: 4)

Sinop'ta ilk gazete 1914 ya da 1915 yılında Dr. Rıza Nur ve birkaç arkadaşı tarafından yine “Sinop Gazetesi” ismiyle çıkarılmıştır. Rıza Nur, bu konuda “Sinob'da Yeni Bir Devre” adı altında 1922 yılında basılan gazetenin ilk sayısında yayınlanan makalesinde:

“... Sinob il özel idaresi sevgili memleketimde matbaa açmıştır... Sinob bununla yeni bir devreye, terakki yoluna girmiştir. Bu sayede Sinob sancağında aydınlar, vatana faydalı ve bu asra göre insan denecek insanlar yetişecektir... Bundan 7-8 sene evvel birkaç arkadaşın yardımıyla yine bu ad altında bir gazete çıkarmıştım. Fakat siyasi sebeplerle beraber şehirde matbaa olmaması onun ömrünün pek kısa olmasına sebep olmuştu. Denilebilir ki ilk gazete olarak Sinob'da bu gazete çıkıyor...”

şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir (Nur, 1338: 1).

Mart ayı başında yayınlamaya başlayacağı ilan edildiği halde bazı sebepler yüzünden ertelenen Sinop Gazetesinin başlıca amacı, bilimce pek geri kalmış köylüyü yükseltmek ve onun hayatının sıhhatini, eğitim ve öğretimini, ziraatını, ticaretini, ekonomisini ve sosyolojisinin ne demek olduğunu açık bir dille okura anlatmak olduğu gazetenin ilk sayısında yayınlanan bir makalede açıkça belirlenmiştir (Gazete ve Mesleğimiz, 1338). Belirtilen amaçlar doğrultusunda vilayet haberleri verildiği gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi bildirimleri, Anadolu Ajansı, İstanbul Gazeteleri ve Hakimiye-i Milliye kaynaklı haberler Sinop kamuoyuna sunulmuş, halk bilgilendirilmiştir. Ayrıca yerel ve ulusal düzey ile yetinilmemiş Daily Telegraph, Evening Post, Matine, Petit Parisien, Reuter Ajansı, Berlin Telsizi gibi uluslararası basından haberler tercüme edilerek, dünya gündeminin de takip edilmesi sağlanmıştır.

Haftada bir kere Pazartesi günleri olmak üzere yayın hayatına başlayan Sinop Gazetesi, 7 Haziran 1923 tarihinden itibaren Perşembe günleri de baskı yaparak, haftada iki kez okuyucusu ile buluşmuştur. 13 Aralık 1923 tarihli sayısı ile beraber sadece Perşembe

günleri çıkmaya başlayan gazete, 28 Ocak 1928 tarihli sayısından itibaren tekrar Pazartesi ve Perşembe günleri neşrine devam etmiştir (Kanbur, 2012: 5). Gazetede 25 Teşrin-i Sani 1926 tarih ve 300 nolu sayısından sonra Rumi takvim yerine Miladi takvim kullanılmıştır. Ayrıca 1 Kasım 1928’de Latin harflerinin kabulüyle birlikte gazetenin Latin harfli ilk sayısı, 7 Kanun-ı Sani 1929 tarihli 606 nolu sayısı olduğu görülmüştür.

2. Mübadelenin Sinop Gazetesi’ne Yansımaları

Türk-Yunan Ahali Mübadelesi, Lozan Konferansı’nda görüşmelere devam edilirken anlaşmaya varılan konulardan birini teşkil etmekteydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında 30 Ocak 1923’te, “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalandı (Çapa, 1988: 241). Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti mübadillerin kısa bir sürede Türkiye’ye geleceği gerçeğini görerek iskân mıntıkası sayısını ona çıkardı. Samsun merkezli birinci mıntıkada Sinop da bulunmaktaydı (İpek, 2010: 63; Arı, 2010: 53; Tevfik, 2014: 52). Mübadele, 25 Ekim 1923 tarihinde başlayacaktı. Fakat mübadele, gerekli hazırlıkların bitirilmemesi nedeniyle Muhtelit Mübadele Komisyonu üyesi Tevfik Rüştü Bey’in isteği üzerine 10 Kasımda başlayabildi (Çevik, 2018: 114).

Göçmenlerin taşınması büyük oranda deniz yoluyla gerçekleştirilecekti. Nakliyatın Kasım 1923 sonlarında başlayacağı bildirilmesine rağmen, Yunanlıların baskılarına dayanamayan Türkler, bu tarihten önce Türkiye’ye kaçmaya başlamıştı (Duman, 2010: 21). Bu kapsamda resmi olarak mübadele başlamadan önce “*Muhacir İskânı*” başlığı adı altında Sinop Gazetesi’nde verilen haberde, Sinop’a gelen 43 hanede 438 muhacir nüfusun Çiftlik, Hacıoğlu, Ortaköy, Korucuk, Kılıçlı, Lala köylerine ve 63 hanede 742 nüfusun da, Ayancık kazası sınırları içerisindeki uygun olan köylere yerleştirildiği Vilayet Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğünden bildirilmekteydi (Muhacir İskânı, 1339). Bununla birlikte Haziran 1923’te Kosova’dan gelen 107 hane muhacir, Sinop ve Ayancık kazalarında iskân ettirilmişti (Muhacirler, 1339).

Sinop; Samsun, Ünye, Ordu, Giresun ve Trabzon ile birlikte Samsun mıntıkası ihraç liman ve iskelelerinden biriydi. Karadeniz’e gelerek, bu yöreye yerleştirilen göçmenler için

Sinop'ta büyük bir karantina oluşturulmuş (Arı, 2009: 111), bunun yanı sıra göçmenlerin istirahatlerini sağlamak amacıyla 300 kişilik, bir de misafirhane inşa edilmişti (Arı, 2008: 177). Göçmenler Türkiye'ye getirildikten sonra bazıları bir iskeleden başka iskeleye taşınabiliyordu. Reşadiye gemisi, Drama'nın Darıova Köyü mübadillerini Sirkeci'den Sinop'a taşımıştı (Arı, 2008: 151).

Yunanistan'dan gelecek muhacirlerin iskân konusunda yaşadıkları zorlukların önüne geçebilmek için, Türkiye'deki Rumların da, bir an önce Yunanistan'a gönderilmesi gerekiyordu (Said, 1922: Ekler)¹. Bu nedenle de muhtelit tahliye komisyonu tarafından bir tahliye programı hazırlanmış, Rumların 1924 yılı Ekim ayına kadar Türkiye'den Yunanistan'a sevk edilmesi planlanmıştı. Mübadele Sözleşmesi ve Protokolü sonucunda 149.851 Rum, Anadolu'yu terk ederek Yunanistan'a gidecekti (İpek, 2010: 65). Bu kapsamda Mayıs 1924'te Sinop, Çatalca, Samsun, Amasya, Tokat ve Çorum'dan 21.000 Rum'un sevk edilmesi kararlaştırıldı (Tevfik, 2014: 79).

Sinop ve civarında nispeten az olan Rum mübadiller ile Yunanistan'dan kabileler halinde iskeleye çıkan Türk mübadilleri, sevkியatta kargaşanın büyümesine neden olmaktaydı. Vekâlet bu sebeple Sinop iskelesine mübadil getiren gemilerin ikinci bir yazıyı beklemeden hemen Rumları almasını, böylece sıkışıklığın giderilmesini istemişti. Kavala, Lankaza ve Naslıç'tan gelen mübadiller iskân için Sinop'ta toplanmaya başladı. 1.547 Rum göçmenin bir an önce taşınması gerektiğini 1924 Mayısında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, Atina'daki Türk Murahhası Heyeti'ne bildirmişti. Kayalar mübadilleriyle beraber gelecek olanların iskânı ile birlikte, Karahisar-ı Şarki ve Trabzon'daki Rumlar ile Sinop'ta toplanmış olan Rumların taşınması için vapur istenmişti (Erdal, 2012: 229). Ayrıca Sinop ve Gerze'deki Rum mübadillerin sağlıklı bir şekilde sevkiyatının yapılması işiyle de, Samsun'da bulunan Mübadele Heyeti görevlendirilmişti (Mübadele Heyeti Geliyor, 1340). Sinop'ta mübadeleye tabi ve mevcut Rumların sevklerini temin etmek maksadıyla 5 Temmuz 1924 Cuma gecesi Yunan bandralı “*Efksinos*” vapuru, Sinop limanına demirlemişti. Mübadele Heyeti ile Yunan

---

¹ 1922 yılında Sinop merkez kazada 4.265, Gerze'de 2.024, Ayancık'ta 1.540, Boyabat'ta 129 olmak üzere, vilayet genelinde 7.958 Rum nüfus yaşamaktaydı.

Salib-i Ahmer Heyeti de şehre ulaşmıştı. Cuma ve cumartesi günleri Sinop kasaba ve köylerindeki bütün Rumlar vapura bindirildi ve vapur cumartesi günü akşamı Selanik'e doğru yola çıktı. Efksinos ile beraber Sinop kasabasından 771; Hacıoğlu, Ordu, Karacaköy köylerinden de 641 olmak üzere, 1.412 Rum nüfus sevk edilmiş ve bu suretle Sinop merkez kasabası dâhilinde Rum kalmadığı "Rumlar Gitti" başlığı altında gazetede bildirilmekteydi (Rumlar Gitti, 1340). 1924 Ağustosunda "Arşnibe Lagos" vapuruyla 84 erkek ve 102 kadından mürekkep Gerze kasabasındaki Rumlar da sevk edilince, vilayet dâhilindeki mübadeleye tabi tüm Rum nüfus, Yunanistan'a gönderilmiş oldu (Gerze'deki Rumlar da Gitti, 1340).

5 Mart 1924'te Akdeniz vapuru, 3.712 göçmenle İstanbul'a ulaşmıştı. Burada, vapurdan yalnızca 24 kişi indi. Vapur, geriye kalan yolculardan 1.548 göçmeni Ordu'ya, 2.122 göçmeni de Sinop'a götürmek üzere Karadeniz'e çıkarak yoluna devam etmişti (Arı, 2008: 232). Akdeniz vapuru, Sinop'a mübadil taşımaya devam ediyordu. 7 Nisan sabahı 1.500 kişiden oluşan Drama ve Sarışaban yöresi muhacir yolcuları ile birlikte Sinop limanına demirledi. Şehir, meclis ve cemiyet adına Müftü Salih, Belediye Reisi Osman, Mektep Müdür Muavini Hafız İsmail, eşraftan Hacı Ömer, Dizdarzade Kemal ve Hakkı, Parmaksızzade İsmail, Asım Efendizade Ali ve Eczacı Daim Bey ve efendilerden oluşan bir heyet vapura kadar giderek kendilerini karşılamışlardı. Karşılama merasiminin ardından mübadiller, temizlenmek için tahaffuzhaneye gönderilmişlerdi (Muhacir Kardeşlerimizin Vürudu, 1340). Bununla birlikte Samsun iskelesine çıkan 143 mübadil Sinop'a sevk edilmiş (İpek, 2000: 71), bu rakamın içerisindeki Dramalı 108 mübadilin meslekleri, "Amele" olarak kayda alındığı görülmüştü (İpek 2010: 203). Sinop'a gelen muhacirler peyder pey civar bölgelere ve metruk köylere tevzi ve iskân edilmekteydi. Bu kapsamda, 15 Nisan'da 400 nüfus Gerze'ye sevk edilmişti. Ayancık'a gönderilecek olan kafiye de, sevk için hazırlanmaktaydı (Muhacirlerin İskânı, 1340). 7 Mayıs günü Millet vapuruyla Drama'nın Darıova köyünden bin yedi yüz nüfus daha mübadil olarak şehre geldi (Yeni Muhacir Geldi, 1340). 3 Haziran itibariyle 1.341 kişi, şehri terk edecek mübadil Rumların yerlerine iskân edilmek için misafirhanede bekletiliyordu

(İpek, 2000: 71). 29 Temmuz 1924 tarihinde Rize vapuru Kayalar'dan hareket ederek, 1.119 mübadili Sinop ve Samsun iskelelerine çıkarmıştı (İpek 2010: 75).

İskân dairesinin verdiği malumata göre Ağustos 1924'e kadar Sinop'a 3.353 nüfus mübadeleye tabi ve 463 nüfus da mübadeleye gayri tabi muhacir gelmişti. 2.373 kişi iskân edilmişti. Bunlar da 232 hanede 1.011 nüfus Sinop kasabası ile Korucuk, Çiftlik, Hacıoğlu, Karacaköy köylerinde, 169 hanede 823 nüfus Gerze kasabasıyla Çakıroğlu, Mahmudtırı, Çırnık, Yazıdağ köylerinde ve 34 hanede 144 nüfus Boyabat kasabasında, 98 hanede 395 nüfus Ayancık kasabasıyla Tosos, Yarna, Helaldı, Yukarıköy, Mürz, Dayısta, Ayandon'da yerleştirilmişti. Sinop merkez kazada iskâna edilen mübadillere, Ada kısmında 202 dönüm arazi ile 25 dönüm tütünlük, 1000 adet zeytin ağacı tevzi edilmiştir. Mübadiller on iki bakkal, iki manifatura, bir helvacı, bir kunduracı, üç kahveci, bir saatçi, bir berber, bir aşçı, iki kasap dükkânı açmış ve ticarete başlamışlardır. Merkez kaza dâhilindeki köylere yerleştirilenlere de, 642 dönüm arazi, yetmiş pulluk verilmiştir. Kendileri de 40 dönüm tütün ekmişlerdir. Ayancık kasabasındakiler 497 dönüm buğday, 150 dönüm fasulye, 600 dönüm mısır ekimi yapmışlar ve mevcut tarım faaliyetlerini sürdürebilmeleri için 30 da pulluk verilmiştir. Gerze'de ise 376 dönüm hububat ve tütünlük arazi, 80 dip zeytin ağacı, köylerde iskân edilmişlere de 763 dönüm hububat, 97 dönüm tütünlük, 63 dönüm mısır ekimi için arazi ve 30 adet de pulluk tevzi edilmiştir. Boyabat'ta iskân edilenlere arazi, ağaçlar ve tarım aleti yardımı yapılamamıştır. Bunun yanı sıra Darıova köyü muhacirinden 174 hanede 980 nüfus Sinop'ta kendilerinin topluca iskânlarına müsait arazi olmadığından bahisle Yalova veya Trakya'ya nakilleri için uğraşmakta olduklarından merkez kazada kalmışlar ve bir mahalde iskân edilememişlerdi (Sinop'daki İskân Vaziyeti, 1340). Samsun Mıntıkası Murakıbbı Nureddin Bey, 25 Ağustos 1924 tarihine kadar Samsun mintikasına gelen 59.000 göçmenden 29.000'i Sinop, Trabzon, Ordu, Giresun, Karahisar-ı Şarki, Tokat, Yozgat, Amasya ve Çorum vilayetlerine sevk olduğunu belirtiyordu. Recep Peker Bey'in verdiği bilgiye göre ise Drama, Kavala, Selanik, Kayalar ve köylerinden gelen 58.486 göçmen, Birinci İmar ve İskân mintikasına sevk edilmiş, 1.594'ü Sinop'ta ikamet ettirilmişti (Tevfik, 2014: 65).

1927 yılı itibariyle Sinop merkezinde iskân edilen 225 mübadile 45 hane, 8 dükkân, 904 dönüm arazi ve 900 adet zeytin ağacı verilmişti. Ayrıca 60 nüfus mübadil de, 8 haneye yerleştirilmişti. Merkez köylerinde 102 hanede iskân olunan 437 mübadile, 4.073 dönüm arazi, 800 kiralık hane tevzi edilmişti. Gerze’de 45 hanede iskân edilen mübadillere 784 dönüm arazi, 3 dükkân, 194 zeytin ağacı, 107 kiralık mesken; Ayancık kazasında ise, 1 hanede 2 nüfus mübadile 60 dönüm arazi verilmişti. Merkez vilayet mıntokasında 36 hanede iskân edilen Yugoslavya milletinden mübadil varsa da bunlar göçler ile ilgili belgeleri gösteremediklerinden iskânları kabul edilmemişti. Rum mübadilden mesken ve arazi kalan Gerze kazasında 4.500 dönüm ekilebilir arazi, Boyabat kazasında biraz tamir ile iskâna hazır hale getirebilir durumda 10 hane ve 423 dönüm arazi, Ayancık’ta kiralık olmak üzere 10 hane ve 1.227 dönüm arazi tespit edilmişti. Gerze’de 119 mübadil, Boyabat’ta gayri mübadil iskân edilmemişti. Ayrıca Ayancık’ta 10 dükkân, 1.227 dönüm tarla, Boyabat’ta 10 dükkân, 423 dönüm tarla ve Gerze’de 4.500 dönüm arazi tevzi edilmişti (Erdal, 2012: 230).²

Mübadillerin sevkleri ve iskânları sırasında çeşitli aksaklıklar da yaşanmaktaydı. Yunanistan’da, Sinop’un ekonomik ve coğrafi şartlarına benzerlik göstermeyen bölgelerde yaşayan mübadiller, Sinop’a sevk ve iskân ediliyordu. Ayrıca vilayetin küçük bir yerleşim bölgesi olması nedeniyle iskân için yeterli düzeyde ev, arsa, dükkâna sahip olmaması, önemli bir sorun oluştuyordu. Göçmenlerin öncelikle iskân mıntokalarındaki emval-i metrukelere yerleştirilmeleri gerekiyordu ancak hemen her yerde köy ve evler harap haldeydi. Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat ve Çorum vilayetlerinden oluşan Samsun iskân mıntokasında birçok Rum köyü bulunmasına rağmen, gerek Pontus isyanı sırasında gerekse Rumlar buralardan ayrılırken her şeyi yakıp yıktıklarından, yararlanabilecek tek bir ev kalmamıştı (Çapa 1991: 52). Mübadillerin karşılaştığı sorunlar,

---

² Cevat Geray, 1924 ve 1933 yılları arası mübadillerin yerleştikleri illere göre aile ve nüfus miktarıyla bunlara verilen taşınmaz mallar ile ilgili tabloda Sinop’a 225 ailede, 920 nüfustan oluşan mübadil yerleştirdiğini ve bu ailelere 204 ev, 41 dükkân, 24 dönüm bahçe ve 8.202 dönüm arazi verildiğini belirtmektedir (Geray 1962: Ekler), Diğer bazı kaynaklarda ise 1921 ve 1927 yılları arasında Sinop’a 1.189 kişinin göç ettiği gösterilmektedir (Ağanoğlu 2001: 279; Belli 2006: 96).

basının da dikkatini çekmekteydi. Bu kapsamda İsmail Müştak, Tanin gazetesinde çıkan “Muhacir Kardeşlerimizin Şikâyetleri” adlı yazısında;

“Rumeli'nin tütüncülük ve bağcılık ile uğraşan ahalisinden olan bir kısım muhacirine vapura binerlerken iskân mahalli olarak İzmit gösterilmesine ve kendilerinin de bu bölgede tütün ve üzüm yetiştirildiğini bilmelerine rağmen İzmit'te indirilmeyip Sinop'a götürüldükleri, oysa Sinop topraklarının tütün ve üzüm yetiştirmeye elverişli olmadığı, bu nedenle üretici olmak yerine tüketici duruma düştüklerini, dertlerini anlatmak üzere Ankara'ya gitmek istemelerine rağmen henüz nüfus belgesi de alamadıklarından, seyahatlerinin mümkün olmadığını”

dile getiriyordu (Tanin 1924: 1 Mayıs'tan aktaran; Aghatabay, 2009: 207). Basında çıkmaya devam eden haberlerden, bu şikâyetlerin pek dikkate alınmadığı anlaşılıyordu. İstikbal Gazetesinde çıkan bir haberde, tütüncü muhacirlerin Sinop'a yerleştirilmeye devam edildiği görülmekteydi (Çapa 1991: 636). Hilal-i Ahmer Doktoru Haydar Bey ise raporunda, Sinop vilayetinde meskûn Rumların genel olarak zanaatkâr ve balıkçı olmalarına rağmen, buraya gönderilen mübadillerin hali vakti yerinde Sarışaban'ın Darıova ahalisinden olduğunu belirtmekle birlikte, yeterli düzeyde arazi-yi metruke bulunmadığından iskân için talep edilen 2.500 nüfus yerine üç bin yüz küsur nüfus gönderildiğini, bunlardan bin üç yüz kırk dokuzunun Rumların boşalttığı mahallere yerleştirilmek amacıyla Sinop'ta tutulduğunu, Sinop'un iki büyük yangın geçirmesi nedeniyle hem Müslüman hem de Rum mahallelerinin harap vaziyette olduğunu beyan ediyordu (Çapa, 1990: 66).

Gerek mübadillerin iskân edildikleri bölgelerde yaşadıkları sıkıntılar gerekse mübadillerin taşınması ve iskânı sırasında yaşanan bazı usulsüzlükler TBMM'de de tartışılmaya başlanmıştı. 30 Ekim 1924'te başlayan Vekâlet hakkında verilen gensoru görüşmelerinde birçok mebus başta Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti olmak üzere iskân ve imar faaliyetlerini eleştirip, seçim bölgelerindeki intibalarını dile getirdi. Sinop Mebusu Rıza Nur Bey de, göçmenlerin dama taşı gibi sık sık yerlerinin değiştirilmesini ve bunların Karacaköy ve Çakıroğlu gibi sıtmal mahallerde iskân edilerek sağlıklarının tehlikeye

atılmasını ağır bir şekilde eleştiriyordu (Çapa, 1991: 57). Rıza Nur, bu konudaki görüşlerini şu şekilde beyan etmişti:

“Kendi daire-i intihabıma ait bir şey söyleyeceğim. Sinop’a bir memur gönderilmiş bu memur mütekaidin-i askeriyeden zaten vekâlet nerede mütekaid var ise hep onları toplamış iyi ama bilhassa amel-mande olanları toplamış, Sinop’taki memur da yerden kımldayacak halde değildi. Bu memur defaatle şikâyet edilmiştir. Kendisi de bu işi yapamayacağım dediği halde vekâlet bu memuru bırakmamıştır. Bu memur nihayet on beş gün izin ile oradan ayrılıyor. Yerine bir Arnavut memur gönderiliyor. Seksen lira da maaş. Buna nasıl tahammül edebileyim. Sonra işini görse iyi ya. O da yok, iş görmekten aciz. Sinop’a öyle bir heyet-i memurin gönderilmiş ki senevi masrafı dört, beş bin liradır. Hâlbuki dört paralık iş görmemişlerdir. Sinop’a gönderilen muhacirin de, mübadiller de öyle bir yere iskân ettirilmişlerdir ki ta benim çocukluğumdan beri sıtma yatağıdır. Buraya iskân edilenler her gün şikâyet ede ede dert anlatacak bir merci bulamadılar.

Dört bin lira alan Sinop iskân heyeti, muhacirlere çamurdan ev şöyle dursun mevcut evlerinde harap olmasına bilakis sebep vermiştir.

Hatta şunu diyeceğim ki; vekâletin etrafta olan bitenden haberi yok.

Mesela ben geçen sefer bir gelişimde vekâlete uğradım. Galiba müsteşarla iskân meselesine dair görüşmüştüm. Müsteşar bana, Sinop’a da zeytinci göndereceğiz dedi. Ben şaşırđım. Aman dedim. Bize tütüncü ve balıkçı gönderin, bizde zeytinlik yoktur dedim.

Sinop havalisine gönderilen muhacirin daimi iskândan da mahrum kaldı. Zaman zaman, kısım kısım başka yerlere nakil edildi. Buna da aklım hiç ermedi. İş teşkilata boğulmuş, fakat işler gayet gayr-i muntazam cereyan etmiştir.” (Mebusumuz Doktor Rıza Nur Bey’in Beyanatı, 1340).

Bütün bu olumsuzluklar karşısında bazı mübadillerin Sinop’ta barınamayarak, başka illere sevklerini talep ettikleri görülmekteydi. Sinop Gazetesi’nde “*Darıova Muhacirleri Gidiyor*” başlıklı bir haberde,

“Üç, dört ay evvel Sinop’a sevk edilen Darıova karyesi muhacirleri Sinop’taki emval-i metrukeyi kendi arzuları dairesinde iskâna müsait bulmadıklarından vuku bulan müracaat mütevaliyeleri üzerine mahal-i iskânları hükümetçe gösterilecek plan dairesi taraflarından hane ve vesaire yaptırmak şartıyla Karamürsel’e tahvil edilmiş olduğundan bin küsur muhacir mahal-i mezkûra hareket etmek üzere ihzaratda bulunmuşlardır.”

bilgisi aktarılıyordu (Darıova Muhacirleri Gidiyor, 1340). Bununla birlikte vilayet dâhilinde iskân edilmiş olan Lisa köylülerinin de Tekirdağ’a nakil ve iskânlarına vekâletçe emir verilmekteydi (Muhacirler Gidiyor, 1340).

2.1. Sinop Mübadele, İmar ve İskân Müdürlüğü’nün İdari Yapısı

Yunanistan’dan gelecek Türk ve Müslüman ahali ile Sinop’tan gidecek olan Rumların, sağlıklı bir şekilde sevk ve iskânlarını düzenleyebilmek amacıyla Sinop’ta da bir Mübadele, İmar ve İskân Müdürlüğü vücuda getirildi. Müdürlüğün yapısı hakkındaki kısıtlı bilgileri incelediğimizde Vilayet Mübadele, İmar ve İskân kitabetine tayin edilen Tevfik Bey’in istifası üzerine Muavenet-i İctimaiye kâtibi Kemal Bey’in atanmış olduğu görülmektedir (Tayin, 1340: 1). Vazifesi başında bulunamayan Sinop Muhacirin İaşe memuru Mustafa’nın yerine ise, Boyabat Mal Müdür Esbakı Ferid Efendi tayin edilmiştir (Tayin, 1340). Samsun İskân Mıntıkası Müdüriyetine bağlı olan Sinop Mübadele, İmar ve İskân Müdürlüğü, Haziran ayı başlarında alınan bir karar neticesinde Kastamonu İskân Mıntıkası çatısı altında faaliyetine devam etti. Kastamonu İskân Mıntıkası Müdürlüğüne de, Sinop Tahrirat Müdürlüğünde ve Ayancık Kaymakamlığında bulunmuş, İzmit Mebus Sabıkı Hamdi Namık Bey atandı (İskân Mıntıkası Müdüriyeti, 1340). Yaklaşık dört ay kadar Kastamonu’ya bağlı kalan Vilayet Mübadele, İmar ve İskân Müdürlüğü, ekim ayında tekrar İmar ve İskân Vekâleti tarafından Samsun mıntıkasına bağlandı (İskân Teşkilatı, 1340). Ağustos 1924 başlarında Vilayet İmar ve İskân Müdürlüğüne tayin edilen Rıza Vamık Bey (Vürud, 1340), Vilayet Muhacirin İskân ve İaşe müdürlüklerinin ilga edilmesinin ardından (İlga, 1340), 15 Kasım 1924 tarihli tahrirat sonucunda Sinop İskân Müdüriyetinin ilgasına kadar, görevine devam etti (İskân Müdüriyeti Lağv Olundu, 1340).

2.2. Mübadillere Yapılan Sosyal Yardımlar

Mübadillere gerek ihtiyaçları gerekse vasıflarına göre devlet tarafından ev, bağ, bahçe, tarla, dükkân gibi yardımlar yapıldıktan sonra, günlük hayatını idame ettirmekte zorlanan kişilere Sinop halkının çeşitli yollar ile yardım ettiği görülmektedir. Bu kapsamda 1924 yılı ramazan bayramının birinci günü Hilal-i Ahmer tarafından “Çiçek Bayramı” ilan edilmiş ve hazırlanan küçük çiçekler, küçük çocuklar vasıtasıyla sokaklarda satılmıştır (Hilal-i Ahmer, 1340). Çiçek bayramında iki bin kuruş hasılat elde edilerek ve toplanan paralar ihtiyaç sahibi mübadillere dağıtılmıştır (Rozet hasılatı, 1340). Bununla birlikte Hususi Kız Mektebi bir müsamere düzenlemiş, masraflar çıktıktan sonra elde edilen hasılatın yüzde yirmi beşini mübadillere bağışlamıştır (Müsamere, 1340). Ayrıca gazetede, bazı ticari ilanlarda, özellikle mübadillerin kurdukları işletmeleri Sinop halkının sahiplenmesi ve bu işletmelerden alışveriş yapması için teşvik eden haberler yayınlandığı da görülmektedir. İlgili haberde Sarışabanlı Hasan Akif ve Mümin’in, tersane mevkiinde bir bakkal dükkânı açtığı, malların çok kaliteli olduğu vurgulandıktan sonra ahalinin yardım amacıyla buradan alışveriş yapması istenmiştir (Türk Bakkaliye Mağazası, 1340).

3. Sonuç

Kurulduğu andan itibaren Karadeniz’in önemli bir liman kenti olan Sinop, bu özelliğini cumhuriyet döneminde de sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan, 30 Ocak 1923 tarihli “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile Anadolu ve Balkanlarda yaşayan yüzbinlerce Rum ve Türk’ün yer değiştirilmesine karar verildikten sonra, birinci iskân mıntıkası içerisinde yer alarak, tarihsel görevini bir kez daha yerine getirmiştir. Mübadelenin başlaması ile birlikte Kavala, Darıova, Şarışaban, Naslıç, Lankaza gibi bölgelerden gelen mübadiller Sinop ve ilçelerine iskân edilirken, buralarda yaşayan Rum mübadiller de protokol gereği Yunanistan’a gönderilmiştir.

Yurtlarını bırakmak zorunda kalan ve Sinop’a yerleştirilen mübadillere, hayatlarını devam ettirmeleri için devlet nezdinde önemli miktarda bağ, bahçe, ev, arsa, dükkân, tarla, zeytinlik ve tarım aletleri yardımında bulunulmuştur. Bu kapsamda Sinop halkı da yeni yurtlarına alışmakta zorluk çeken mübadillere kucak açmıştır. Sinop gazetesinin verdiği

mübadele ve mübadiller ile ilgili haberler incelendiğinde, maddi anlamda zor durumda olan mübadillere yardım amacıyla çeşitli kermesler ile faaliyetler düzenlendiği ve buralardan elde edilen gelirlerin ihtiyaç sahibi mübadillere ulaştırıldığı görülmektedir. Sinop İmar ve İskân Müdürlüğü de mübadillerin bir an önce iskân edilmesi için yoğun çaba sarf ederek, üzerine düşen vazifeyi layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Kaynakça

- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati.
- Arı, K. (2008). *Türk Ticareti Bahriyesi Ve Mübadele Gemileri*. İzmir: Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi.
- Arı, K. (2009), Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yaşanan Göç Olayları Ve Sağlık Hizmetleri. *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1928) Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi, 105-113.
- Arı, K. (2010). *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Belli, M. (2006). *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi, Ekonomik Açıdan Bir Bakış*. İstanbul: Belge.
- Çapa, M. (1988). Lozan'da Öngörülen Türk-Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilal-İ Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları. *Atatürk Yolu*, I/2, 241-256.
- Çapa, M. (1990). Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı. *Atatürk Yolu*, I/5, 49-69.
- Çapa, M. (1991). İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Mübadele Ve İskân. *Atatürk Yolu*, I/8, 631-642.
- Çevik, U. (2018). *Gelibolu Vilayeti 1923-1926*. Çanakkale: Yayın Evi Yok.
- Darıova Muhacirleri Gidiyor. (1340, 28 Ağustos). Sinop Gazetesi, 1.

- Duman, Ö. (2010). *Rumeli'den Samsun'a Göç (1923-1970)*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- Erdal, İ. (2012). *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye Ve Yunanistan, 1923-1925)*. İstanbul: İq.
- Gazete Ve Mesleğimiz. (1338, 6 Aralık). Sinop Gazetesi, 1.
- Geray, C. (1962). *Türkiye'den Ve Türkiye'ye Göçler Ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü.
- Gerze'deki Rumlar Da Gitti. (1340, 21 Ağustos). Sinop Gazetesi, 1.
- Hilal-İ Ahmer. (1340, 1 Mayıs). Sinop Gazetesi, 1.
- İlga. (1340, 27 Teşrin-İ Evvel). Sinop Gazetesi, 1.
- İpek, N. (2000). *Mübadele Ve Samsun*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İpek, N. (2010). *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- İskân Mıntıkası Müdüriyeti. (1340, 5 Haziran). Sinop Gazetesi, 1.
- İskân Müdüriyeti Lağv Olundu. (1340, 24 Teşrin-İ Sani). Sinop Gazetesi, 1.
- İskân Teşkilatı. (1340, 23 Teşrin-İ Evvel). Sinop Gazetesi, 1.
- Kanbur, E. (2012). *Sinop'tan Haberler*. Sinop: Şimal Matbaası.
- Mebusumuz Doktor Rıza Nur Bey'in Beyanatı. (1340, 10 Teşrin-İ Sani). Sinop Gazetesi, 1.
- Muhacir İskânı. (1339, 28 Mayıs). Sinop Gazetesi, 4.
- Muhacirler. (1339, 11 Haziran). Sinop Gazetesi, 1.
- Muhacirlerin İskânı. (1340, 17 Nisan). Sinop Gazetesi, 1.
- Muhacir Kardeşlerimizin Vürudu. (1340, 7 Nisan). Sinop Gazetesi, 1.
- Muhacirler Gidiyor. (1340, 23 Teşrin-İ Evvel). Sinop Gazetesi, 1.
- Mübadele Heyeti Geliyor. (1340, 3 Temmuz). Sinop Gazetesi, 1.

Müsamere. (1340, 1 Mayıs). Sinop Gazetesi, 1.

Yeni Muhacir Geldi. (1340, 8 Mayıs). Sinop Gazetesi, 1.

Nur, R. (1338, 12 Haziran). *Sinob'da Yeni Bir Devre*. Sinop Gazetesi, 1.

Rozet Hasılatı. (1340, 1 Mayıs). Sinop Gazetesi, 1.

Rumlar Gitti. (1340, 7 Temmuz). Sinop Gazetesi, 1.

Said, M. (1922). *Türkiye'nin Sıhhi-İ İÇtimai Coğrafyası, Sinop Sancağı*. Ankara: Öğüt.

Sinob'daki İskân Vaziyeti. (1340, 7 Ağustos). Sinop Gazetesi, 1.

Tayin. (1340, 28 Nisan). Sinop Gazetesi, 1.

Tayin. (1340, 12 Mayıs). Sinop Gazetesi, 1.

Tevfik, İ. (2014). *İnsan Ve Mekân Yüziyle Mübadele, 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*.
İstanbul: İnkılap.

Türk Bakkaliye Mağazası. (1340, 7 Temmuz). Sinop Gazetesi, 1.

Vürud. (1340, 11 Ağustos). Sinop Gazetesi, 1.

LÜKSEMBURG'DA YÖNETSEL BELGELERE ERİŞİM HAKKI MODELİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL

Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ramazan.sengul@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3164-9676

ÖZ

Bilgi edinme hakkının genel bir hak olarak düzenlenmesi son dönemlerde oldukça yaygınlaşmaktadır. Kamu yönetim faaliyetlerinin toplum tarafından denetlenmesinde ve yönetsel hesap verebilirliğin tesisinde bilgi edinme hakkı oldukça işlevsel etkilere sahiptir. Bununla birlikte bilgi edinme hakkı ile yönetsel şeffaflık arasındaki güçlü bağın kurularak beklenen olumlu etkilerin ortaya çıkması bu hakkın düzenlenme şekline bağlıdır. İsveç modelinden esinlenerek bilgi edinme hakkını mevzuatlarının parçası haline getiren Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan hukuki düzenlemeler benzerlikler göstermektedir. Çalışmamızın amacı Lüksemburg'da 2018 yılında kanunla düzenlenen yönetsel belgelere erişim hakkına ilişkin modelin işlevselliğini ortaya koymaktır. Belge analizi gerçekleştirilen bu çalışmada belgelere erişim hakkı modelinin içeriği, istisnaları ve bu haktan kaynaklanan uyumsuzlukların çözüm yolları ile yönetsel şeffaflıkla ilişkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lüksemburg, Belgelere Erişim Hakkı, Yönetsel Şeffaflık

A RESEARCH ON THE RIGHT TO ACCESS ADMINISTRATIVE DOCUMENTS IN LUXEMBOURG

ABSTRACT

The regulation of the right to information as a general right has become widespread recently. The right to information has functional effects in the public supervision of public administration activities and in the establishment of administrative accountability. However, the emergence of the positive effects expected by establishing a strong link between the right to information and administrative transparency depends on how this right is regulated. The legal arrangements made in the European Union countries, which have made the right to information as part of their legislation, inspired by the Swedish model, show similarities. The aim of our study is to demonstrate the functionality of the model regarding the right to access administrative documents issued by law in Luxembourg in the previous year. In this study, where document analysis was conducted, the content of the right to access documents model, exceptions, and the relationship between the solutions of disputes arising from this right and administrative transparency were discussed.

Keywords: Luxembourg, Right to Access Documents, Administrative Transparency

1.Giriş

Kamu yönetimlerinin şeffaflaştırılması son dönemde gerçekleştirilen idari reformlarda sıklıkla ele alınan hususlardan birisidir. Birçok alanda karşılık bulan şeffaflığın yönetsel alanda uygulanmasıyla kamu kurumlarının faaliyetleri görünür hale gelmekte ve toplumla yönetim arasındaki ilişki düzeyi güçlenmektedir. Kamu yönetiminde şeffaflığın sağlanması yönetilenlere kamu kurumlarında bulunan bilgi ve belgelere erişim hakkının sağlanmasıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde yönetsel şeffaflık reformlarının temelinde bilgi ve belge edinmenin genel bir hak olarak tanınması yatmaktadır.

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Citation/Atıf: Şengül, R. (2020). Lüksemburg'da Yönetsel Belgelere Erişim Hakkı Modeli Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4 (1), 57-65. DOI: 10.46452/baksoder.686072

Geliş (Received) : 07.02.2020
Kabul (Accepted) : 02.03.2020
Yayın (Published) : 30.06.2020

Avrupa Birliği üyesi birçok ülke yönetsel şeffaflıkla kurulan ilişki nedeniyle bilgi edinme hakkına işlerlik kazandırarak şeffaf kamu yönetimini tesis etme yolunda 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli mesafe almıştır. Bu yöndeki çabalarda Avrupa Birliği'nin politikaları etkili olduğu gibi Avrupa Konseyi'nin tavsiye kararları da etkili olmuştur. Nitekim Avrupa Konseyi 2009 yılında Belgelere Erişim Özgürlüğü Sözleşmesini kabul ederek şeffaf yönetim ilkesinin bütün Avrupa ülkeleri için yönetsel değer haline gelmesini hedeflemektedir. Avrupa Birliği'nin kurucu ülkesi olarak Lüksemburg'un bu süreçte yaşadığı tereddüt dikkat çekmektedir. Zira Lüksemburg, Avrupa'da bilgi ve belgeye erişim hakkını kanunlaştıran en son ülkelerden birisidir. Gerçi bu hakkın kabul edilmesine yönelik tartışmalar 20 yıldır yapılmaktaydı (www.pressreader.com). Ancak bilgi ve belgeye erişim hakkının kabulüne yönelik yapılan girişimler çeşitli sebeplerle bu süreçte sonuçsuz kalmıştır. Nihayetinde 2018 yılında kabul edilen kanunla Lüksemburg'da belgelere erişim hakkı kanunen tanınan bir hak haline gelmiştir.

2.Belgelere Erişim Hakkının Ortaya Çıkışı

Kamu kurum ve kuruluşları ile vatandaşlar arasındaki iletişim çoğunlukla yazılı belgeler üzerinden gerçekleşir. Bu iletişimin sıklık ve derinliğinin sonucu olarak kamu kurumlarının sahip olduğu bilgi ve belge stoklarında artış yaşanmaktadır. Resmi belgelere dayalı olarak devletler bireyleri ve toplumu ilgilendiren kararlar almakta ve kamu politikaları yürürlüğe sokmaktadır. Yönetsel politikaların kamu yararıyla ne derece ilgili olduğunun gelişmiş demokrasilerde toplumun ilgi alanına girmesiyle birlikte şeffaflık yönündeki taleplerin arttığı ve yaygınlaştığı görülmüştür. Bu bağlamda seçilmiş iktidarlar yönetsel bilgi ve belgelerin halkla paylaşımını öngören açılım politikaları kabul etmişler ve bunun gereği olarak bilgi ve belgeye erişim bir hak olarak kanunla garanti altına alınmıştır (Şengül, 2014:91-92). Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Sözleşmesine göre belgeye erişim özgürlüğü çeşitli amaçların gerçekleştirilmesine yöneliktir. Sözleşmenin genel gerekçesinde ifade edildiği üzere bu özgürlük sayesinde toplumun bilgilendirilmesi sağlanacak ve kamu yönetiminde iyi yönetim tesis edilerek yönetsel meşruiyet güçlendirilmiş olacaktır (Şengül, 2014:98).

Lüksemburg'da yönetsel belgelere erişim hakkını içeren 14 Eylül 2018 tarihli Yönetimde Şeffaflık ve Açıklık Kanunundan önce yönetsel birimler informel şekilde vatandaşların belge taleplerini yerine getirmekteydi. Belgelere erişim kanunen tanınan bir hak değildi (Chambre des Salaries, 2013).

Lüksemburg'da vatandaşların artan şekilde yönetsel faaliyetlerden etkilenmesi üzerine 1970'li yılların sonundan itibaren vatandaşların yönetsel süreçlere dahil edilmesi gündeme gelmiş ve yönetsel kararların hazırlık sürecinde yer almaları tartışılmıştır. Bu konuda Avrupa Konseyi'nin tavsiye kararları dikkate alınarak 1 Aralık 1978'de kabul edilen kanun uyuşmazlık çözümüne ilişkin idari usulleri düzenlemiştir. Bu düzenleme yönetsel şeffaflık yolunda ve yönetim ile yönetilenler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli bir aşama olmuştur. Bu kanunla birlikte vatandaşlara kendilerini etkileyen konularla ilgili yönetsel dosyalara erişim ve kişisel kararların gerekçelerini öğrenme imkanı sağlanarak yönetsel işleyişin modernizasyonuna katkı sağlanmıştır. Ayrıca ilgili herkese yönetsel karara temel teşkil eden unsurlara ilişkin belgelere erişim hakkı verilmiştir. Aynı şekilde vatandaşlara

dinlenilme hakkı ve gerektiğinde kişisel dosyasını görme hakkı tanınmıştır (Chambre des Salaries, 2013).

Süreç içerisinde belgelere erişim hakkı konusunda sektörel ve alan bazlı gelişmeler yaşanmıştır. 2000’li yıllara kadar belediyelerin toprak kullanımı ve planlarına yönelik belgelere erişim imkanının tanınması, tehlikeli ve gayrisihhi hizmetleri görmeye yönelik kurumların kurulacağı belediyelerde ilgililere kuruluş belgelerine erişim imkanının tanınması ve vatandaşlara veri bankalarında bulunan kendilerine ilişkin verilere erişim ve düzeltme hakkı tanınmasına yönelik kanunlar yürürlüğe girmiştir (Chambre des Salaries, 2013).

Lüksemburg’un, AB üyesi diğer ülkelerde 1980’li yıllardan itibaren görülen bilgi edinme ve belgeye erişim hakkına ilişkin genel bir kanunun kabul edilmesi politikalarını takip edemediğini belirtmek gerekir. Bu süreçte Lüksemburg, belgelere erişimi, belli alan ve sınırları kesin bir şekilde belirlenmiş sektörlerde sınırlandırılmış bir hak olarak tanımıştır. Bu şekilde tanınan hakkın kullanılabilmesi az veya çok doğrudan kişisel çıkar ilişkisine bağlanmıştır. Vatandaşların korunmasına yönelik bu politikalar genel bir hak olarak bilgi edinme hakkının tanınmasını hedeflememiştir (Chambre des Salaries, 2013).

Üyesi olduğu Avrupa Birliği’nin 1990’lı yılların başından itibaren çevre konusunda bilgi edinme hakkının tanınmasına yönelik yaptığı düzenlemeler Lüksemburg tarafından takip edilmiştir. AB Konseyinin 7 Haziran 1990 tarihli çevre konusundaki bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin direktifinin iç hukukta uygulanmasını sağlamak üzere 10 Ağustos 1992 tarihli kanun kabul edildi. AB’nin sözkonusu direktifinin 28 Ocak 2003 tarihli yeni bir direktifle yürürlükten kaldırılmasını takiben Lüksemburg yeni direktifin iç hukuka yansıtılabilmesi için 25 Kasım 2005 tarihli kanunu çıkardı. Yeni direktife yönelik hazırlık çalışmalarında AB Komisyonu’nun yaptığı “yönetimin belgelerine erişimin sağlanması yönetsel faaliyetlerin yapılmasına vatandaşın en iyi şekilde entegre edilmesine yönelik önemli bir faktördür. Bilgiye erişimin tanınması toplumu/kamuyu duyarlı hale getirip ilgisini çekecektir. Böylece toplumun karar süreçlerine katılımını sağlayacaktır” şeklinde değerlendirme (Chambre des Salaries, 2013) belgelere erişim hakkının kabulünü hızlandırıcı bir etki meydana getirmiştir. Lüksemburg, internette Legilux isimli bir site açarak vatandaşlarının 1990’lı yılların sonundan itibaren yasal ve düzenleyici işlemlere erişimini kolaylaştırmıştır. Aynı şekilde bakanlıklar da kendi internet sitelerini açarak belge paylaşımı yoluna gitmişlerdir (Chambre des Salaries, 2013).

1970’li yıllardan itibaren kanuni planda yaşanan ve kısmi şekilde belgeye erişimin sağlanması politikalarından genel bir hak olarak bütün alanlarda bu hakkın tanınması 14 Eylül 2018 tarihli Yönetimde Şeffaflık ve Açıklık Kanunu ile olmuştur. Bu kanunun genel gerekçesinde yönetimle yönetilenler arasındaki ilişkinin iyileştirilmesi ve yönetime güvenin artırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Bu kanunla birlikte yönetim daha fazla şeffaflaşmaya ve faaliyetlerinin gerekçelerini açıklamaya zorlanmaktadır. 14 Eylül 2018 tarihli kanunun ortaya çıkmasında Lüksemburg kendi deneyimlerinin yanı sıra bu konudaki Fransa ve Almanya mevzuatlarından istifade etmiştir (Chambre des Salaries, 2013). 14 Eylül 2018 tarihli kanunun tasarı metnine ilişkin yaptığı değerlendirmede Lüksemburg

Ticaret Odası, belgeye erişim hakkının tanınmasıyla birlikte kamu yönetimindeki yerleşik gizlilik prensibinin yıkılacağını iddia etmektedir. Bu yerleşik prensibe göre istisnai olarak bazı kanunlar gereğince kamuya açılan belgeler dışındaki her şey gizlidir. Ticaret Odası, belgeye erişim hakkının tanınmasının Lüksemburg'da faaliyet gösteren işletmeler üzerinde pozitif bir etki oluşturacağını söylemiştir (Chambre de Commerce, 2013).

3. Belge Erişim Hakkının Kapsamı

14 Eylül 2018 tarihli Yönetimde Şeffaflık ve Açıklık Kanunu 2 bölüm ve 13 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm belgelere erişimi ve ikinci bölüm belgelere erişim komisyonunu düzenlemektedir. Kanun, 1 Ocak 2019'da yürürlüğe girmiştir. Bu kanun belgeye erişimi düzenlemiş, bilgiye erişim hakkını kapsamı dışında bırakmıştır. Bilgi ve belgeye erişim arasındaki ayrıma dikkat çeken Baden'e göre bilgi edinme hakkında başvuru sahibi bilgi talep ettiğinden bu bilginin hangi belgede olduğunu bilmek zorunda değildir. İstenilen bilginin hangi belgede bulunduğunu tespit etmek yönetime ait bir olgudur (Baden, 2018).

14 Eylül 2018 tarihli Yönetimde Şeffaflık ve Açıklık Kanunu belge edinme hakkını düzenleyen genel kanundur. Bu kanuna göre gerçek ve tüzel kişiler kamu yönetiminde bulunan belgelere erişim hakkına sahiptirler. Merkezi yönetim, belediyeler, belediye birlikleri, devletin ve belediyelerin denetimi altındaki kamu kurumları bu hakkın yükümlüsü kurum ve kuruluşlardır. Ayrıca gerçek ve tüzel kişiler Millet Meclisi, Danıştay, Ombudsman, Sayıştay ve Meslek Odalarının idari faaliyetlerine ilişkin belgelerine ve kamu hizmeti yürüten tüzel kişilerin idari faaliyetlerine ilişkin belgelerine erişim hakkına sahiptir.

Belgeye erişimde kural belgenin yükümlü idari birimde bulunmasıdır. Erişime açık belgeler konusunda sınıflandırma ve listeleme kabul edilmemiştir. Bir belgenin farklı biçim ve isimde olduğu dikkate alınarak belgeye erişimde kabul edilen prensibe göre önemli olan belgenin ismi değil, belgenin yükümlü idarelerde bulunmasıdır. Bu yöndeki tercih Belçika, Almanya mevzuatlarıyla paralellik göstermiş ve Avrupa Konseyi'nin bu alandaki sözleşmesiyle uyum içindedir (Chambre des Salaries, 2013).

Yükümlü kamu kurumları kanun çerçevesinde erişime açık olan belgeleri yayımlanmalıdır. Bu belgeler güncel bilgi ve iletişim teknolojisi olanakları çerçevesinde erişime açık hale getirilmelidir. Erişime açık olan belgede değişiklik meydana gelmesi durumunda belgenin değişmiş halinin yayınlanması gerekir. Kamu kurumları istisna kapsamına girmeyen belgelere ilişkin erişim taleplerini yerine getirmelidir. Başvuru sahipleri talep edilen belgeyle çıkar ilişkilerini göstermek zorunda değildir. Bu yöndeki düzenlemenin Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Sözleşmesiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Sözleşmeye göre başvuru sahipleri gerekçe açıklamakla yükümlü tutulmamışlardır (Şengül, 2014:100). Nitekim Lüksemburg Belgelere Erişim Komisyonu 7 Mayıs 2019 tarihli kararında kanunun 3.maddesine atıfta bulunarak başvuru sahibinin gerekçe belirtme yükümlülüğü olmadığı hususunu açıkça teyit etmiştir (<https://cad.gouvernement.lu/dam-assets/avis/demande-art-10/Avis-R-3-anonymise.pdf>.)

Kişiler belgeye erişim taleplerini yazılı şekilde yapmalıdır. Ancak yapılan taleplerin kurumdan hangi belgenin istendiğine dair açıklayıcı şekilde olması gerekir. Belgeye erişim

başvurusu ilgilinin serbestçe yazacağı dilekçeyle olabileceği gibi başvuru kurumun düzenlediği matbu formun doldurulması yoluyla da olabilir. Çok genel ifadelerle yazılmış belgeye erişim talepleri olduğunda ilgili kurum yasal süre dolmadan önce başvuru sahibinden talebini netleştirmesini isteyebilir.

Kanuna göre kurumdan talep edilen belgeler başvuru sahibine uygun sürede verilmelidir. Her halükârda talebin alınmasından sonra bir ay içinde cevaplandırılması gerekir. Bu süre sonunda idare tarafından cevap verilmemişse bu zımni red anlamına gelir. Başvuru sahibi tarafından yapılan belgeye erişim taleplerinin idarece cevaplandırılması çeşitli şekillerde olabilir. Belgenin bir örneğinin verilmesi, belgenin elektronik versiyonu varsa elektronik yolla başvuru sahibine gönderilmesi ve belgenin çoğaltılmasının belgeye zarar verme tehlikesi varsa kurumda belgenin incelenmesine izin verilmesi olmak üzere başlıca üç yol belirlenmiştir. Belgeye erişim prensip olarak ücretsizdir. Eğer kurumlar tarafından belge çoğaltım ücreti belirlenecekse bu ücretin maliyetleri aşmaması gerekir.

Kanuna göre belgeye erişim süresi aşağıda sayılan hallerde bir ay daha uzatılabilir:

1. İstenen belgenin hacminin geniş veya karmaşık olması
2. Başvurunun yapıldığı kurumunun bu belgeye sahip olmaması
3. Belgelerde diğer kişilere ait verilerin çıkarılması
4. İstenen belgenin ulusal arşiv biriminde olması
5. Kurumun üçüncü kişiye danışma durumunda olması

Başvuru sahibi yasal sürenin uzatılmasından ve gerekçesinden haberdar edilmelidir.

Kanun genel mahiyetteki resmi belgelere erişimi herkes için kabul etmişken bazı belgeler için sınırlandırmaya gitmiştir. Bu nedenle aşağıda sayılan ve üç madde halinde düzenlenen belgeler sadece ilgililerine verilebilir:

1. Kişisel veriler içeren belgeler
2. İsmen belirtilmiş veya kolaylıkla tanınacak şekilde ilgili gerçek kişi hakkında değerlendirmeler içeren belgeler
3. Kişiyeye ait gizli damgalı yönetime verilen belgeler

Kanun başvuru sahibinin yaptığı belgeye erişim taleplerinin bazı işlem ve belgeler için yönetim tarafından reddedilebileceğini belirtmektedir. Hazırlık ve bitmemiş işlemlere ilişkin talepler, daha önce yayınlanmış belgelere ilişkin talepler, açıkça aşırı olduğu görülen talepler (belge sayısı, tekrar talepler...) ve idarenin işleyişiyle ilgili belgelere yönelik talepler reddedilebilir. Kanundaki bu düzenlemenin Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Sözleşmesine aykırı olmadığı görülmektedir. Zira sözleşme kamu kurumlarının hazırlık işlemleri veya işlemleri olarak nitelendirilebilecek işlemleri konusundaki inisiyatifi imzacı devletlere bırakmıştır. Birçok Avrupa ülkesi bu kategoriye giren belgeye erişim taleplerinin reddedilmesi yönünde bir politika izlemektedirler (Edel, 2011:72).

4. Belge Edinme Hakkının İstisnaları

Avrupa Konseyi demokratik toplumlarda belgelere erişim hakkının sınırlandırabileceğini öngörüyor. AB ülkelerindeki uygulama bu yöndedir. Avrupa Konseyi belgelere erişim

hakkının kullanılmasının bazı çıkarlara zarar verebileceği kanısındadır. Bu nedenle kamu ve özel çıkarın korunması amacıyla belgelere erişim hakkının sınırlandırılması mümkündür. Ancak bu sınırlandırmanın kısıtlı olması ve dar yorumlanması gerekir (Chambre des Salaries, 2013).

Bilgi edinme hakkının nispi bir nitelik taşıdığı ve dolayısıyla bu hakka sınırlamalar getirilebileceği BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenmiştir. Bilgi edinme hakkına getirilebilecek sınırlamaların ortak özelliği bu sınırlamaların kamu düzeniyle ilişkili olmasıdır (Akıllıoğlu, 1990:806). Bilgi edinme hakkının kullanılması bireysel olarak yarar sağlamaktadır. Bireysel yarar sağlayacak olan kimi bilgi edinme taleplerinin kamu yararını zedelemesi muhtemeldir. Bu durumların mevcudiyeti halinde bilgiye erişime sınırlamalar getirilir (Önder, 2010:221). Gerek uluslar arası metinlerde ve gerekse de diğer ülke uygulamalarında benimsendiği gibi Lüksemburg belgeye erişim modelinde bu hak mutlak bir olarak değil, nispi bir hak olarak kabul edilmiştir. Bazı yönetsel belgeler kamu ve özel çıkarın korunması amacıyla belgeye erişim hakkının kapsamı dışında tutulmuştur. Yönetimde Şeffaflık ve Açıklık Kanununun 1/2.maddesinde sayılan ve aşağıda sıralanan belgelere erişim sınırlanmıştır:

- 1.Dışilişkilere, devletin güvenliğine, kamu düzenine ilişkin belgeler
- 2.Kişilerin güvenliğine ve özel hayata ilişkin belgeler
- 3.Yargı önünde görülen davalara ve disiplin işlemlerine ilişkin belgeler
- 4.Suçların önlenmesi, araştırılması ve takibine yönelik belgeler
- 5.Fikri hakların korunmasına ilişkin belgeler
- 6.Kanunla korunan sır ve gizliliğe ilişkin belgeler
- 7.Hakkın yükümlüsü olarak belirlenen kurumların teftiş, denetim ve düzenleme görevlerine ilişkin belgeler
- 8.Hakkın yükümlüsü kamu kurumlarına gönderilen ticari ve sınai sırlara ilişkin belgeler
- 9.Ekonomik, mali, ticari politikaların korunmasına yönelik belgeler
- 10.Hükümetin kendi içinde yaptığı müzakerelerinin gizliliğine yönelik belgeler

Kanun, istisna alanlarını ismen belirlemekle yetinmiştir. Belgelerin adı veya türü ile ilgili bir liste vermemiştir. Önemli olan husus gizlilik alanlarının kanunla belirtilmiş olması ve korunmak istenen kamu çıkarıyla orantılı olmasıdır. Dolayısıyla bu alanlara ilişkin yapılan belgelere erişim talebinin değerlendirilmesi her belge için ilgili kamu kurumu tarafından gerçekleştirilir. Bir belgenin gizli kalması gerektiğine dair nitelendirme yetkisi ilgili kamu kurumuna bırakılmıştır. Nitekim kendisine yapılan 27 Mart 2019 tarihli itiraz başvurusunda Belgelere Erişim Komisyonu başvuru sahibinin talebini reddeden Maliye Bakanlığının kararını yerinde bulmuştur. Maliye Bakanlığında talep edilen belgelerin ekonomik, mali, ticari politikaların korunmasına yönelik belgeler kapsamında olduğuna hükmetmiştir (<https://cad.gouvernement.lu/dam-assets/avis/demande-art-10/Avis-R-1-anonymise.pdf>).

Baden, kanunda düzenlenen belgelere erişim istisnalarının oldukça geniş ve muğlak olduğunu düşünmektedir. Ona göre mevcut düzenleme belgeye erişimi öncelikle yerine taleplerin reddedilmesini ön plana çıkarabilir. Bu nedenle yapılan önerilerden birisi prensip olarak bütün belgelerin otomatik olarak yayınlanabilir olmasıdır. Hangi belgelerin neden yayınlanamayacağına karar verecek bir organın oluşturulmasını önermektedir. Kamusal faaliyetleri yürütmekle sorumlu olan devletin yönetimi prensip olarak kamuya açık olmalıdır. Bu açıdan yaptığı değerlendirmeye hükümet müzakerelerinin yayınlanmasını savunmaktadır (Baden, 2018).

5. Belgeye Erişim Hakkına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümü

Bilgi ve belge edinme hakkının kullanılmasından kaynaklanabilecek sorunların ortaya çıkması durumunda bu sorunların nasıl çözüleceği bilgi edinme hakkına ilişkin modellerde düzenleme konusu olmaktadır. Uygulamada bilgi edinme hakkıyla ilgili uyuşmazlıkların çözümü yönetimin hiyerarşik yapılması dışında bu amaçla kurulan bağımsız kurul veya komisyonlara bırakılmaktadır. Bu nitelikteki kurullar sadece yönetimle yönetilenler arasındaki uyuşmazlıkları sonuçlandırmakla kalmaz, ayrıca kamu kurumlarına görüş bildirerek onlara alacakları kararlarda yardımcı olur.

Lüksemburg'da belgelere erişim uyuşmazlıklarını çözmek üzere bağımsız bir kurul oluşturulmuştur. Belgelere Erişim Komisyonu (BEK), kanunla belirtilen şekilde belgelere erişim hakkının işleyişini gözeten, yükümlü kamu kurumlarına görüş bildiren ve yıllık rapor yayınlayan bir komisyon olarak dizayn edilmiştir. Görüş bildirmesine örnek olarak Medya ve İletişim Biriminin talebi üzerine verdiği 27 Mart 2019 tarihli kararında kanunun 4. maddesinde ifade edilen belgeler kapsamına kanunun yürürlüğe girmesinden önceki belgelerin dahil olduğunu belirtmiştir (<https://cad.gouvernement.lu/dam-assets/avis/demande-de-conseil/Avis-6-Service-des-medias-et-communication-extraite.pdf>).

Belgelere Erişim Komisyonu, bir hakim üye, başbakan/devlet bakanı tarafından görevlendirilen bir üye, Ulusal Kişisel Verileri Koruma Kurulunca görevlendirilen bir üye, Lüksemburg belediyeler ve kentler birliğince belirlenen bir üye ve hükümet basın ve enformasyon birimini temsilen bir üye olmak üzere toplam beş üyeden oluşur. Belgelere Erişim Komisyonunun üyeleri başbakan/devlet bakanının önerisi üzerine Lüksemburg kralı (Grand-Duc/Büyük Dük) tarafından dört yıllığına seçilir. Belgelere Erişim Komisyonunun başkanlığını hakim olan üye yapar. Belgelere Erişim Komisyonu işleyişiyle ilgili yönerge çıkarabilir. Komisyonun harcamaları devlet bütçesinden karşılanır.

Belgelere erişim başvurusu kısmen veya tamamen reddedilen başvuru sahibi Belgelere Erişim Komisyonuna itirazda bulunabilir. İtiraz dilekçesine belgeye erişim talebinin reddedildiği idari kararın eklenmesi gerekir. Red kararını veren ilgili kamu kurumu kararla ilgili bütün belgeleri Belgelere Erişim Komisyonuna göndermekle yükümlüdür. Belgelere Erişim Komisyonu, kararlarını salt çoğunlukla alır. Eşitlik çıkması halinde başkanın tarafı çoğunluk sayılır. Başvuruyu takiben iki ay içinde Belgelere Erişim Komisyonu kararını başvuru sahibi ve ilgili kamu kurumuna bildirir. İlgili kamu kurumu Belgelere Erişim Komisyonunun belgeye erişime izin veren kararına uyarınca komisyonun kararından itibaren bir ay içinde belgeye erişimi sağlamalıdır. Bir ay içinde belgeye erişim başvurusu kamu kurumu

tarafından sağlanmamışsa komisyon kararının reddedildiği anlamına gelir. Başvuru sahibi ilgili kamu kurumunun bu red kararına karşı üç ay içinde idari yargıya başvurabilir. Belgelere Erişim Komisyonu, itiraz konusu belgenin erişime açılmamasına yönelik idari kararı uygun bulursa ilgili kamu kurumu uyuşmazlık konusu kararını bir ay içinde onaylamalıdır.

6.Sonuç

Kamu yönetimi faaliyetleri kamu yararını gerçekleştirmek için yapılır. Günümüzde kamuoyu artan şekilde yönetsel faaliyetler ile kamu yararı arasındaki ilişkiyi öğrenme ve sorgulama eğilimindedir. Bilgi edinme ve belgelere erişim hakkının tanınması yönetsel faaliyetlerin dayanaklarını öğrenme imkanı sağlar. Bu hakkın mevcut olmadığı dönemlerde yönetsel bilgi ve belgeye erişim imkanı yönetimin takdir ettiği ölçüde mümkün olmuştur. Bilgi ve belge edinmenin kanunla genel bir hak olarak tanınmasıyla yönetimin şeffaflaşması konusunda önemli bir eşik aşılmıştır.

Lüksemburg'da belgelere erişim hakkının tanınması oldukça yakın zamanda gerçekleşmiştir. Yönetimde şeffaflık ve açıklık adını taşıyan bir kanunda düzenlenmesi bu hakla yönetsel şeffaflıkla arasındaki ilişkiyi ve önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Söz konusu kanunun Lüksemburg kamu yönetiminin şeffaflaşmasına önemli katkı sağlanması beklenmektedir. Belgelere erişim hakkı modeli bu konudaki diğer ülke anlayış ve uygulamalarıyla benzerlik göstermektedir. Belgeye erişimin nispi hak olarak kabul edilmesi dünyadaki uygulamalarıyla benzer olan bir noktadır.

Lüksemburg, yönetimde şeffaflık ve açıklığı hedefleyen bu kanunun uygulanmasında karşılaşılabilecek sorunların çözümünde bağımsız komisyon modelini seçmiştir. Böylece yönetimden bağımsız şekilde oluşturulan Belgelere Erişim Komisyonu sayesinde belgeye erişim hakkına işlerlik kazandırılmak hedeflenmiştir. Bu hakkın uygulanmasıyla birlikte yeni yükümlülüklerle tabi olan kamu kurumları yeni ödevlerini öğrenip içselleştirirken Belgelere Erişim Komisyonunun katkısından istifade edecektir. Komisyon, gerek uyuşmazlık çözümünde verdiği kararlarla ve gerekse de kendisinden görüş talep eden kurumlara verdiği cevaplarla bu hakkın anlaşılması ve yerleşmesinde önemli bir pozisyona sahiptir. Nitekim kuruluşundan itibaren her iki alanda vermiş olduğu kararlarda görüldüğü üzere yönetime yol gösterme fonksiyonunu etkili şekilde icra etmektedir.

Kaynakça

- Akıllıoğlu, T. (1990). Yönetimde Açıklık-Gizlilik ve Bilgi Alma Hakkı, 1.Ulusal İdare Kongresi, 2.Kitap, Ankara, Danıştay Yayınları, 805-821.
- Chambre des Salaires (2013), Acces aux Documents Administratifs, 5 Şubat 2013, file:///C:/Users/ramazan.sengul/Downloads/Acc%C3%A8s%20aux%20documents%20administratifs%20-%20Texte%20du%20projet%20(2).pdf (Erişim Tarihi:29/04/2019).

- Baden, Y. (2018), Loi d'accès aux documents institutionnels au Luxembourg:un acces trop restrictif, <http://www.lequotidien.lu/a-la-une/loi-dacces-aux-documents-institutionnels-un-acces-trop-restrictif/>(Erişim Tarihi:29/04/2019).
- Chambre de Commerce (2013). Avis de la Chambre de Commerce Objet : Projet de loi n°6540 relative à l'accès des citoyens aux documents détenus par l'administration. (4090SBE), https://www.cc.lu/uploads/tx_userccavis/4090SBE_PL_acces_documentsadministratifs.pdf (Erişim Tarihi:29/04/2019).
- Frederick, E. (2011). La Convention du Conseil de l'Europe Sur l'Acces aux Documents Publics:Premier Traité Consacrant Un Droit Général d'Accés Aux Documents Administratifs, Revue Française d'Administration Publique, No:137-138, 59-78.
- Önder, A. (2010). Şeffaf Devlette Bilgi Edinme Hakkı ve Sınırları, İstanbul: XII Levha. Şengül, R. (2014), Avrupa Konseyi Belgelere Erişim Özgürlüğü Sözleşmesi Karşısında Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 47, Sayı 3, 91-110.

İnternet Kaynakları

- www.pressreader.com (Erişim tarihi:11/04/2019).
- <https://cad.gouvernement.lu/dam-assets/avis/demande-de-conseil/Avis-6-Service-des-medias-et-communication-extrait.pdf> (Erişim Tarihi: 20/05/2019).
- <https://cad.gouvernement.lu/dam-assets/avis/demande-art-10/Avis-R-3-anonymise.pdf>, (Erişim Tarihi: 20/05/2019).
- <https://cad.gouvernement.lu/dam-assets/avis/demande-art-10/Avis-R-1-anonymise.pdf>, (Erişim Tarihi: 20/05/2019).

DINI CEMAATLERİN DEMOKRASİ ALGISI ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR ÇALIŞMA; NUR HAREKETİ VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER^{1*}

Prof. Dr. Mahmut BOZAN

Bartın Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

mbozan@bartin.edu.tr

Orcid: 0000-0002-5936-7021

Öz

Osmanlı Devleti 1. Dünya Harbi sonunda dağılmış ve Devletin iki temel Müslüman unsuru olan Türkler ve Araplar ayrılmışlardır. Bu ayrılış daha sonra rejim farklılaşması ve diğer sebeplerle kısmi bir yabancılaşmaya dönüşmüştür. Türkiye'nin Avrupa ulus-devlet modeline uygun Batılı bir kimlik benimsemesi ve İslâm dünyasına arkasını dönmesi, başta Mısır olmak üzere bazı Arap devletlerinin otoriter Baas milliyetçiliğini esas alması ayrışmayı daha da derinleştirmiştir. Devlet politikalarında Batı temelli ve sosyal ağırlıklı modernleşme hareketlerinin toplumda tam bir karşılığı olmadığı için ikinci bir ayrışma da halk ile devlet arasında yaşanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda hem Türkiye'de, hem de Arap ülkelerinde meşruiyetini halktan almayan, Batı destekli ve güce dayalı otoriter rejimler ortaya çıkmıştır. Batılı ülkelerin bu rejimlere destek vermesinin esas sebebi şüphesiz siyasi, askeri ve daha önemlisi iktisadi menfaatleri ve sömürge siyasetleridir.

Devletler düzeyinde bu politikalar güdüldükçe, halklar ise tevarüs ettiği tarihi kimliği ve beslendiği inanç değerleri esas alarak daha farklı bir gelişim çizgisi takip etmiştir. Bu konuda ülkeden ülkeye farklılıklar olmakla birlikte Türk ve Arap toplum yapısında iki hareket oldukça dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi Araplardaki İhvan-ı Müslim'in, diğeri ise Türkiye'deki Nur Cemaatidir. Bu çalışmada bu iki hareketin temel dinamikleri, benzerlik ve farklılıkları ile siyasi yapının dönüşümüne katkıları mukayeseli olarak incelenecektir.

Anahtar kelimeler: İhvanı Müslimîn, Nur Cemaati, Arap Baharı.

A COMPARATIVE STUDY ON THE PERCEPTION OF DEMOCRACY OF RELIGIOUS COMMUNITIES; NUR COMMUNITY AND MUSLIM BROTHERS

Abstract

The Ottoman Empire distributed after the end of World War I and the Turks and Arabs that were two basic Muslim elements of the State were divided. Then, this departure became a partial alienation because of regime differentiation and other reasons. Turkey's adoption of Westerner identity that is appropriate to European nation-state model, and the back of the rotation to the Islamic World, and finally Arab states including especially Egypt based on the Baath Party further deepened the cleavage. The second separation began to experience between the state and the people because in the State Policies, Western-based and modernization movements which were largely about social were no compensation in society. As a result, authoritarian regimes whose legitimacy did not base on the public were Western-backed and power-based emerged both in Turkey and the

¹ Bu makale 22- 24 Kasım 2018 tarihinde Antalya'da yapılan "Innovation and Global Issues in Multidisciplinary Sciences IV" Kongresinde sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilerek yeniden yazılmış halidir.

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Citation/Atıf: Bozan, M. (2020). Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4 (1), 66-86. DOI: 10.46452/baksoder.710575

Geliş (Received) : 28.03.2020

Kabul (Accepted) : 14.05.2020

Yayın (Published) : 30.06.2020

Arab Countries. The main reason for supporting these regimes by Western Countries, undoubtedly, is political, military and economic interests and more importantly, their colonial politics.

While in the states level these policies were executed, peoples that were inheriting their historic identity and nurturing religion values followed a different line of development. Although there were differences from country to country on this subject, two movements attracted attention in the structure of the Turkish and Arab society. One of them is the Muslim Brotherhood in Arab societies, the other one is the Nur Community in Turkey. In this study, the basic dynamics and the similarities/differences of these two movements, and the contributions to the transformation of the political structure will be examined in a comparative way.

Keywords: The Muslim Brotherhood, Nur Community, Arab Spring.

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve demir perdenin çökmesi ile ortaya çıkan belirsizlikler, aradan geçen 30 yıl içinde ortaya yeni bir tablo koymuştur. Batı felsefesinden beslenen faşizm gibi Marksizm de ortadan kalkmış, kapitalizm ise ölümcül bir kriz ortamına sürüklenmiştir. Artık Batı tek güç de değildir, rakipsiz de değildir. Sanayi devriminin emperyal ve emperyalist gücünü temsil eden Batı, bilgi çağının başlaması ve bilgi toplumunun ortaya çıkması ile ulaştığı tepe noktasından inişe geçmiştir. Dünyanın güç merkezi Asya'ya kaymaktadır. Şüphesiz bunun Dünya siyasetinde önemli tesiri ve akisleri olacaktır. Her ne kadar soğuk savaş döneminin BM, IMF ve Dünya Bankası gibi yapıları ile bunlarla paralel olarak hareket eden işbirlikçi “uluslararası kuruluşları” Batıyı ayakta tutmak için çaba harcıyor olsalar da sonuç değişecek gibi görünmemektedir. Batı tarafından sömürgeleştirilen ve kaynakları yağmalanan ve kısmı âzamını Müslümanların oluşturduğu devletlerde ciddi bir uyanış hareketi başlamıştır. Bu hareket, birinci dalgada Batı ile bütünleşen doğu Avrupa'dan farklı olarak kendi kimliğine dönme, ikincisinde ise kendi mecrasında akma istidadı gösteren ve Arap Baharı olarak adlandırılan harekettir.

Batı önce bu hareketi kendi lehine çevirmeye ve kontrol altına almaya yönelmiş, fakat bunu başaramayacağını anlayınca Suriye örneğinde görüldüğü üzere hareketi rayından çıkarma, dâhili bir kutuplaşma ve iç savaş zemini oluşturma gibi alternatiflere yönelmeye başlamıştır. Özellikle Arap Baharı'nın iki yüz yıldır toparlanamayan İslam birliğinin yeniden inşasına zemin teşkil etme ihtimali ve bu süreçte Türkiye'nin oynayacağı tarihi rol, Suriye üzerinden Türkiye'yi vurma arzusunu daha bir kuvvetlendirmiş gözükmektedir. Ancak bu beyhude bir hareketten öte bir istidat taşımamaktadır. Çünkü zemin ve zaman değişmiş, yeni dinamikler ve yeni “mega trendler” devreye girmiştir. Batı medeniyeti yerini finans tekellerinin insanlığı açlığa mahkûm etmediği, sömürü ve zulmün olmadığı, huzur ve barışın hâkim olacağı bir medeniyete teslim hazırlanmaktadır.

Bu kuru bir temenni veya niyetten ibaret değildir. Tersine, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması ile dağılan İslam Birliğinin yeniden inşasını sağlayacak güçlü taban hareketlerinin tabii bir sonucudur. Bu makalede İslam birliğinin iki temel unsuru olan Türk ve Arap dünyasındaki bu taban hareketleri ile bu hareketlerin kullandığı metotlar mukayeseli olarak incelenecek ve İslam dünyasının bu “en uzun fetret” nin neden daha fazla devam edemeyeceği açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Osmanlı Devleti'nin Dağılmasıyla Ortaya Çıkan Durum

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batı'nın iktisadi, askeri ve teknolojik üstünlüğüne karşı idameyi vücut için aranan yollardan Osmanlılık aidiyeti ve İslam birliği gerilerken, batıcılık ve milliyetçilik fikirleri öne çıkmaya başlamıştır. Daha sonra milliyetçilik İslam yerine ikame edilmek ve temelde ise Batılı değerleri “tüm kurum ve kuralları ile” almaya yönelik bir akım siyasî gücü ele geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye'de bunlar olurken, Batı'nın sömürgeci haline gelen ve bilahare bağımsızlığını kazanan diğer İslam ülkelerinde ve bilhassa Araplarda da milliyetçi akımlar güç kazanarak totaliter ve otoriter rejimler ortaya çıkmıştır.

Osmanlı bakiyesi olarak değerlendirilen bu ülkeler içinde şüphesiz diğerlerini açık-gizli etkileyen ve Osmanlı'nın varisi olan Türkiye'de tüm dünyayı şaşkına çeviren hareketler meydana gelmiştir. Saltanatın kaldırılması ve akabinde Hilâfetin ilgası ile Türkiye, İslam dünyasındaki müessiriyetinin en güçlü araçlarını feda etmiştir. Sanki bunların yerine 1876'dan beri tekâmül ederek gelen anayasalı, parlamentolu, seçimli ve döneminin şartlarına göre iyi sayılacak bir meşrutiyetten daha iyi olmayan bir otoriter rejim kurulmamış gibi, saltanat ve hilâfet hakkında tek kelime konuşulmasını “en büyük günah” gibi telkin eden psikolojik bir ortam oluşturulmuştur. Bu durum kısmen bugün bile geçerlidir. Oysa aynı çevreler tarafından Britanya'da kilise ile krallığı bünyesinde birleştiren taç yere göğe sığdırılmamakta ve İngiltere'ye “demokrasinin beşiği” iltifatları yapılmaktadır.

Devletin yapılandırılmasında Fransız ulus-devlet modeli, Batı hukuk sistemi ile birlikte dini kontrol altına alan bir laiklik anlayışı ve Latin harflerinin kabulü, Osmanlıcanın yasaklanması ve sosyo-kültürel hayatın kılık-kıyafete kadar tek tipleştirici uygulamaları ile otoriter bir rejim inşa edilmiştir. Muhalefet sadece siyasî alanda ortadan kaldırılmamış, hayatın her safhasında muhalif bir görüşe, duruşa ve davranışa müsaade edilmemiştir. Bu hususta en küçük hareketler bile en şiddetli şekilde cezalandırılmış, “Takrir-i sükûn” muhalifler üzerinde bir gilyotin gibi çalıştırılmış, mesela Şapka İktisası Hakkında Kanun (Resmî Ceride: 22.12.1341, Sayı: 230, No: 871) çıkmadan bir yıl önce yazdığı eser gerekçe gösterilerek bir bilim adamı “şapka uğruna” asılabılmıştır.

Demokrasinin kaldırılarak yerine totaliter bir yapı konulması, temel hak ve hürriyetlerin yasaklanmasına karşı toplumda iki tür muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi güce ve silaha dayalı isyan hareketleri, diğeri ise fikrî ve siyasî muhalefet hareketleridir. Türkiye’de güç kullanmaya yönelik isyan hareketlerinden en önemlileri 1925 yılında patlak veren Şeyh Said isyanı ile 1937 yılında çıkan Dersim isyanıdır. Siyasî hareketlere örnek ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile güdümlü Serbest Fırka hareketleridir. Hukukî zeminde mücadelenin imkânsızlığı; özellikle tekke ve zaviyelerin kapatılması, ezanın asliyetinin tağyiri ve Türkçe okutulması, haccın, Kur’an öğrenmenin, dini tedrisatın yasaklanması sonucu dini hareketler ya ortadan kalkmış veya “yer altına” inmiştir. İşte bunlar içinde çalışmamıza konu olan “Nur hareketi” 1925 yılında Şeyh Said isyanına katılmadığı, bilakis karşı olduğu ve ikamet ettiği Van’daki aşiretlerin de isyana katılmasına mani olduğu halde Isparta’da mecburi ikamete tabi tutulan Said Nursi tarafından telif edilen ve “Risalei Nur Külliyyatı” olarak bilinen eserleri okuyan kişilerin fikri birlikteliği ile ortaya çıkmıştır.

Yine çalışmamıza konu olan ve menşe olarak Mısır’da ortaya çıkıp bilahare tüm Arap ülkelerinde zemin bulan “İhvanı Müslimîn” veya diğeri adıyla “Müslüman Kardeşler” de 1928 yılında [Hasan el-Benna](#) tarafından [Mısır](#)’ın [İsmailiye](#) şehrinde dini hüviyeti olan siyasî bir teşkilat olarak kurulmuştur. Türkiye ve Arap ülkelerinde şüphesiz siyasî, dini ve fikri muhalefet hareketleri çeşitlilik gösterir fakat İhvan ve Nur hareketi çalışmaları, temel esasları ve tesirleri itibariyle ciddiyetle üzerinde durulmayı hak etmektedirler.

2. Nur Hareketi ve Said Nursi

Bugün Nur hareketi olarak bilinen camia Bediüzzaman Said Nursi’nin² telif ettiği Nur Risalelerini okuyan, hareket tarzlarını da o eserlerdeki esaslara göre tanzim eden kişilerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştır.³

² Bediüzzaman Said Nursî, 1878’de Bitlis vilayetine bağlı Hizan ilçesi Nurs köyünde doğdu. 1900’lü yılların başında, doğuda Medresetü-z Zehra adında, din ve fen ilimlerinin birlikte okutulduğu bir İslam Üniversitesi kurmak fikriyle ülkenin yönetim ve hilafet merkezi olan İstanbul’a geldi ve hayatı boyunca bu fikrini gerçekleştirmek için gayret gösterdi. 1. Dünya Savaşı yıllarında doğu cephesinde gönüllü alay komutanı olarak hizmet etti. Savaş esnasında yaralanıp 2,5 yıl Rusya’da esir kaldı. 1917’deki Bolşevik İhtilali esnasındaki kargaşadan yararlanıp esaretten kurtuldu. Dönüşte, Genelkurmay’ın kontenjanından Osmanlı’nın en üst düzey dinî danışma merkezi olan Dar-ül Hikmeti’l-İslamiyye’de görev yaptı. İngilizlerin İstanbul’u işgali yıllarında onların aleyhinde Hutuvat-ı Sitte adıyla bir risale neşretti. Anadolu’da başlatılan İstiklâl mücadelesine destek verdi. 1925 yılında Van’da eğitim faaliyetlerinde bulunduğu sırada meydana gelen Şeyh Said hareketi sebebiyle, bu harekete karşı çıktığı halde tedbir olarak önce Burdur’da, ardından Isparta ve Barla’da mecburi ikamete tabi tutuldu. Risale-i Nur isimli Kur’an tefsirinin çoğu bölümlerini burada yazdı. Eserleri ve fikirleri sebebiyle Eskişehir Mahkemesine sevk edildi. Sürgüne gönderildiği Kastamonu’da eserlerini yazmaya devam etti. 1943’te Denizli Mahkemesi’ne, 1948’de Afyon Mahkemesi’ne sevk edildi. Mahkemeler beraatla neticelendi. 1950’de çok partili

Cumhuriyetin ilk yıllarında Said Nursi hakkında görüş ortaya koyanlar öncelikle mahkeme ve onların talepleri ile görüş hazırlayan ehli vukuf olmuştur. O dönemde mesele asayiş mülahazaları açısından ele alınmakta ve en küçük muhalif tavır en sert şekilde cezalandırılmaktadır. Bu sebeple bazen akademik camiadan, bazen Diyanet uzmanlarından Said Nursi tarafından telif edilen ve Risale-i Nur olarak adlandırılan eserlerin asayiş ihlal, tarikat veya cemiyet kurma, mevcut rejime karşı tavır ortaya koyma açılarından değerlendirilmesi istenilmiştir. Bu amaçla hazırlanan ehli vukuf raporlarında Risale-i Nurlarda menfi bir durum tespit edilemediği, eserlerde daha ziyade iman hakikatleri üzerinde durulduğu ve güzel ahlâka yönelik tavsiyeler olduğu yönünde kanaatler ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin tek partili döneminde siyasî iktidarların sürekli Bediüzzaman ve Risale-i Nurlarla uğraşmaları, gazete ve radyolarda takibât, tevkifât, mahkeme ve hapis gibi ceza haberlerinin duyulması sadece manevi açlığını dindirmek isteyen dindar halkın değil, eğitimli kesimlerin de dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle dini neşriyatın yasak olduğu bu dönemde elle çoğaltılmak suretiyle dağılan Risale-i Nurlar ülke çapında bir fikir akımının doğmasına ve genişlemesine yol açmıştır.

Konu üzerine yazılan biyografi ve hatıralar, akademik çalışmalar ve ilmi konferans ve toplantılar daha çok kesimlerin Bediüzzaman ve Risale-i Nurlarla ilgilenmesini sağlamıştır. Tüm bunlar Said Nursi'nin bilinmeyen veya bilinmesi istenilmeyen çok yönlü kişiliğini, daha önemlisi İslam Dünyası için vazgeçilmezliğini ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin son dönemdeki önemli fikir adamlarından Cemil Meriç'in tavsiyesi üzerine konuya eğilme lüzumunu hissettiğini söyleyen Mardin (1992; 8), "Türkiye'de laik konuma sahip kesimlerin en sert eleştiri yönelttikleri Bediüzzaman Said Nursi üzerine araştırma yapma cesaretinin" karşılığını Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) üyeliğinden atılmakla alacaktır. Bilimin otoriter bir rejimin ideolojisi olarak yapılandırılması sonucunda fikir ve düşünce hürriyeti maalesef akademik camiada bir engizisyon sisteminin kurulmasını netice vermiştir.

Mardin (1992; 34-35), Türk resmi akademik camiasından kovulsa da State University of New York Press'te yayımladığı eserinde Bediüzzaman Said Nursi'nin ana hedefini "Batı

---

hayata geçildiğinde dini hak ve hürriyetler genişledi. Bediüzzaman, bu dönemde eserlerini matbaalarda bastırıldı. Said Nursi, 23 Mart 1960'ta Urfa'da vefat etti (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985; 3345-3351).

³ Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz; Bekir Berk, *Hakkın Zaferi İçin*, İstanbul: Yeni Asya, 1972; Bekir Berk, *Nurculuk Davası*, İstanbul: Yeni Asya, 1975; Sabahaddin Aksakal, *Hakkın Müdafası*, İstanbul: Yeni Asya, 1973.

materyalizm ve maddeciliğinin İslam'a sızmasını önlemek" olarak tesbit ettikten sonra (1992; 20), Onu "zamanımızda Müslümanlar için uygun düşen tavrın ilkelerini Kur'an'dan çıkaran bir İslam bilimleri uzmanı" olarak tanımlar ve İslamî cemaatin yeniden canlandırılmasında tuttuğu yolun önemine dikkati çeker.

Mısır'da İhvanı Müslimîn ve Pakistan'da Cemati İslamî, siyasî yapılanmalar şeklinde tavandan tabana yani devletten ferde uzanan bir yapılanma biçimini esas alırken; Said Nursi tabandan tavana, yani fertten cemiyete ve devlete doğru tedrici bir yapılanmayı tercih etmiştir. Önce kafalarda ve kalplerde sahih bir imanın yerleşmesinin vazgeçilmezliği üzerinde durarak daha sonra halkaları hayatı içtimaiye ve siyasîyeye doğru uzatmıştır. Risale-i Nur Külliyyatı olarak bilinen ve 130 parçadan oluşan eserlerinde Kur'an'ın mesajını tam da materyalistlerin en büyük silahı olan tabiatı onların ellerinden alarak vermekte; çiçekleri, böcekleri ve diğer varlıkları Allah'ı tanıtan âyetler olarak takdim etmekte ve öğrencilere de "öğretmenleri Allah'tan bahsetmese de" okudukları her bir fennin Allah'ı tanıttığını, bu sebeple öğretmenleri değil fenleri dinlemelerini tavsiye etmektedir (Mardin, 1992; 34-35).

Said Nursi'nin bir tecdit hareketine giriştiğini, çağımızda iletişimin önemini en önce kavrayarak Kur'an'ın mesajlarını topluma açık iletişim sistemini kullanarak verdiği, mesela radyoyu "milyonlar dilli bir hâfız Kur'an" olarak Allah'ın bir nimeti şeklinde tanımladığı, hizmet metodu olarak da ananevi tarikatlardaki dikey bir yapılanma olan şeyh, halife, mürid geleneği yerine hiyerarşik olmayan yatay bir yapılanma (kardeşlik) ve şeyh yerine de mesajı koymasını çağımıza özgü sosyolojik bir gerçeklik olarak ifade eden Mardin⁴, tarikatlara ve geleneksel İslam anlayışına karşı olan Kemalist cumhuriyetin, Bediüzzaman'a karşı olma sebebini de Kemalizmin pozitivist felsefi temelini oluşturan materyalizme saldırması olarak açıklar (Mardin, 1992; 62-69).

Şerif Mardin'e Bediüzzaman'ı incelemesini tavsiye eden Meriç'e göre (1978; 211), Said Nursi'nin inkılâptan anladığı cumhuriyeti kuran kadrolardan farklıydı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının inkılâptan anladığı şey düpedüz ihtilâlken, Said Nursi davet edildiği TBMM'de yapılacağı söylenen inkılâpların memleket şartlarına yani İslamî esaslara uygun olmasını istiyor ve inkılâpların serbest iradeye dayalı olarak gerçekleştirilmesini savunuyordu. O'na göre cebir yoluyla hiçbir fikir ve tarzı hayat halk önünde muteber olamazdı. Efkâr-ı ammeye kendini sevdirmek ve medeniyet âlemine katılmak, ihtilal ve fesadı ortadan kaldıracak bir devlet tesis etmek ancak böyle mümkün olabilirdi. Oysa inkılâbı yapanlar İslamîyeti diriltmek değil, İslamîyete rağmen laik ve Avrupaî bir devlet kurmak istiyorlardı. Cumhuriyetin Adalet

⁴ Bazı dini kimlikli cemaatlerin Nur hareketi'nin bir parçasıymış gibi algılanması veya algılatılması gerçekçi değildir. Mesela kendisini "Hizmet Hareketi" olarak tanımlayan fakat Devletin resmi belgelerinde "Paralel Devlet Yapılanması" (PDY) veya Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olarak tanımlanan yapının *ne kullandığı metot, ne de yapı ve işleyiş* olarak Nur hareketi ile bir ilişik ve benzerliği bulunmamaktadır.

Bakanı genç hukukçulara “Ellerinizdeki inkılâp oklarını irticain kalbine saplayınız.” diye sesleniyordu (Mürsel, 1976; 327). Bediüzzaman Ankara’nın niyetini anlamıştı.

Said Nursi’nin siyasete ilişkin hareket tarzı hakkındaki tespitlerinde Mardin (1992: 153-164), Bediüzzaman’ın TBMM’nin daveti üzerine 1922 yazında Ankara’ya yaptığı ziyarette gördüğü siyasî yapıyı iyi analiz ettiğini ve siyasî muhalefetin netice vermeyeceğine kanaat getirdikten sonra daha etkili ve legal bir muhalefet tarzı olan iman hakikatlerini yayarak, şiddetten uzak imanî bir cereyanına kuvvet verdiğini, tek parti rejimin çökmesi ve çok partili hayata geçilmesi ile birlikte de Demokrat Parti’ye açık destek vererek hürriyet ve demokrasiden yana olan tutumunu ortaya koyduğunu ve İslam dünyası için temennisinin de üç temel görevden üçüncüsü olan İslam birliğinin hilâfetin şahsı mânevîsi altında sağlanması olduğunu ifade etmektedir.

Said Nursi’nin cumhuriyet dönemindeki kelle hasadı yapan İstiklal Mahkemelerinden ve keyfi tasarruflardan hayatını nasıl koruduğu hep bir sual olarak kafalarda yerini korumuştur. İhvanı Müslimîn’nin kurucusu Hasan el Benna ve ideologu Seyyit Kutub’a benzer bir akıbetin Bediüzzaman’da görülmemesi şüphesiz takdiri İlâhidir. Beşeri tarafında ise birincisi, otoriter rejim taraftarlarının O’nu her vakit tarassut altında tutarak hin-i hacette O’nun üzerinden büyük bir operasyon yapma arzusu olmalıdır. İkincisi ise Bediüzzaman’ın sıradan bir âlim olmadığı, 10 Temmuz 1908’de Selanik Hürriyet Meydanı’nda hürriyeti takdir eden ilk nutku söylediği (Kutay, 1980; 111), Birinci Dünya Harbinde doğu cephesinde görevli olan Mustafa Kemal’in, gönüllü alay kumandanı olarak Bitlis’i kurtarmada Said Nursi’nin yaptığı kahramanlığı yakinen bildiği, burada Ruslara esir düşen Bediüzzaman’ın 1917 yılı baharında esaretten kurtularak İstanbul’a geldiği ve o dönemde Hilâfetin en yüksek müessesesi olan Dar-ul Hikmeti’l-İslamiye üyeliğine seçilerek İngiliz işgaline karşı mücadele ettiği ve İngiliz baskısı ile çıkarılan fetvaya karşı çıkıp, milli mücadele lehinde fetva verdiği gibi hususlar ile özellikle Şeyh Said isyanındaki tavrı Ankara tarafından bilinmekte idi (Mardin, 1992; 135).

Tüm bunlara rağmen doğal bir ölüm süsü verilmek istenen suikastlar da hiç eksik olmamıştır. Tarihçe-i Hayatında kendisinin 18 kere zehirlendiğini ifade ettiğini ve bunlardan bazılarının suyuna ve yemeğine zehir katma şeklinde, bazılarının ise hapishanede hastalıklara karşı aşı yapma bahanesi ile olduğunu belirterek, iğnenin yapıldığı yerde toplanıp kuruyan ve vücudunda çukur oluşturan parçaları talebelerine gösterdiği nakledilmektedir (Nursi, 1962; 418).

Bediüzzaman hayatı boyunca çektiği en ağır işkencelere rağmen ülke içinde birinci tavsiyesi “asayışı ihlâl etmemek, bilakis her kalp ve kafaya imanla mânevî bir yasakçı koyarak ülkede huzur ve sükûna destek vermek” olmuştur. Kutay (1980; 436), CHP’nin

Dâhiliye Vekili Hilmi Uran'ın Köşkteki bir toplantıda Reis-i Cumhuriyet İsmet İnönü'ye bilgi verirken “mahkemelerin Said Nursi'yi bir türlü mahkûm edemediğinden” söz etmesi üzerine İnönü'nün; “Zeki adamdır. Divan-ı Harpler ve İstiklâl Mahkemelerinden yakasını kurtarmasını bildi.” dediğini nakletmektedir. Bu hâtıra bile Nursi'nin kanun ve nizama riayetdeki dikkatini ve tahriklerle asayiş ihlâl üzerinden operasyon kurgularına fırsat vermediğini ortaya koymaktadır.

3. İhvanı Müslimîn ve Hasan el Benna

İhvan adında ilk hareket Arabistan'da ortaya çıkmıştır. Suûd bin Abdülaziz tarafından göçebe unsurları yerleşik hayata geçirmek için 1912 yılında Hujar (Hicra) denilen alanlara iskân edilen bedeviler İhvan'ın temelini oluşturmuştur. İhvan Teşkilatı, Suûdî Arabistan'ın kuruluş sürecinde Vahhabîlik anlayışı benimsetilmiş bedevi Araplardan müteşekkil askeri birliklerdir. Suûdî yönetimi bu süreçte İhvandan hem askeri hem de ideolojik olarak destek almıştır. Abdülaziz yönetimi, merkezi devlet olma aşamasında hem askeri hem de ideolojik özelliklerinden yararlandığı İhvan örgütlenmesini, modernleşme ve farklı mezhepleri tek bir yönetim altında birleştirme noktasına gelindiğinde, bu politikalarının önünde bir engel olarak görmüş ve tasfiye etmek istemiştir. Vahhabî inancına aşırı bir sadakati söz konusu olan İhvan, Suûdî Devleti'nin kurulmasından sonra Suud Ailesinin Batılı ülkelerle işbirliği içine girmeleri üzerine isyan etmiş ve isyanları yönetim tarafından bastırılmıştır (Ataman ve Kuşcu, 2012; 7-8; Ünlüsoy, 2016: 39-75).

Mısır'daki İhvanı Müslimîn ise [Hasan el-Benna](#)⁵ tarafından 1928 yılında [Mısır](#)'ın [İsmailiye](#) şehrinde kurulmuştur. İlk üç yıl faaliyetlerini yalnız lise öğrencileri ve işçiler üzerinden sürdüren hareket daha sonra Hasan el Benna'nın karizmatik kişiliği ve grup üyeliğinin işçiler ve öğrenciler arasında bir organizasyona dönüşmesi, hareketin diğer kasabalara da yayılmasını sağlamıştır. 1932'de Müslüman Kardeşler faaliyetlerini daha geniş bölgelere yaymak için merkez olarak kendine Kahire'yi seçmiş, Kahire'de Hasan el Benna'nın konferansları, halk buluşmaları, seyahatleri bir grup hareketinden bir

⁵ Hasan b. Ahmed b. Abdurrahman el-Bennâ 14 Ekim 1906 yılında İskenderiye'de doğdu. 1923'te Kahire'de dini ve içtimai konularda eğitim veren Darü'l-Ulûm adlı öğretmen okuluna kaydoldu. 1927'de Arapça öğretmeni olarak Süveyş Kanalı yakınlarında bulunan İsmailiye'de bir ilkokula atandı. Mart 1928'de bir İngiliz kampında çalışan altı kişiyle birlikte İslamın ilkelerine geri dönüşü amaçlayan Müslüman Kardeşler'i kurdu. 2. Dünya Savaşı başladığında çok sayıda öğrenci, devlet memuru ve işçi Müslüman Kardeşler'e üyeydi ve Örgüt Mısır toplumunun hemen bütün kesimlerini temsil eden önemli bir siyasi güç olmuştu. Örgüt üyelerinin birçoğu hükümetin ulusal çıkarlara ihanet ettiği görüşündeydi; Hasan el-Benna ise bir süre daha hükümeti destekleme taktiğine bağlı kalmaya çalıştı. Savaş izleyen kargaşa ortamında el-Benna'nın sözünü geçiremediği örgüt üyelerinin adları, başta Başbakan en-Nukraşi'nin öldürülmesi olmak üzere (Aralık 1948), bir dizi suikast olayına karıştı. Hasan el-Benna Şubat 1949'da hükümetin göz yumduğu bir suikast sonucunda Kahire'de öldürüldü (Ganim, 1997: 307).

organizasyona dönüşmesini sağlamıştır. Önce hareket kendisini Benna'nın kardeşleri olarak isimlendirmiş, daha sonra da İhvan-ı Müslimin adını almıştır (Tıǧlı, 2011; 39).

Hasan el Benna, reformizm ve entellektüalizm girdabındaki Muhammed Abduh ve Reşit Rıza gibi isimlerin Avrupaî tesirlerinden kaçınmaya çalışmıştır. Müslümanlardaki ahlâki bozulma ile siyasî, ekonomik ve kültürel olarak egemen yabancılara bağımlılık onu derinden etkilenmiş, Müslüman Kardeşler'i, kalplerin ve beyinlerin eğitimine ve düzeltilmesine dönük bir hareket olarak başlatmıştır. Hareket kısa sürede büyümüş ve ülkenin birçok kesimine yayılmıştır. İhvanın mesajı esas olarak İslamî düzenin kurulması ile ilgili olmakla birlikte, İslam Devleti bu düzende ana unsurdur. Bu durum ileride geliştirilecek ve Müslüman Kardeşler'in bugüne kadar gelen sloganı olacak şu sözde açıkça ortaya konmuştur; "Gayemiz Allah, yaşamız Kur'an, önderimiz Peygamber'dir; yolumuz mücadeledir; Allah uğruna ölmek en yüksek arzumuzdur". Hareketin erken siyasîleşmesi bu amacı erdemli bir cemaat ve İslamî siyasî düzen bağlamının içine yerleştirmiştir; İslamî davranışları ve ibadet vazifelerini yerine getirmeyi mümkün kılacak imkân ve koşulların sağlanmasını ve desteklenmesini gerektiren davranış ya da eylem içeren yükümlülük gerektirir. Toplumsal adaletin Kur'an'da belirlendiği şekliyle idamesini gerektirir. Marksizm ve materyalizmi kınamışlar, kapitalizmi riba'ya (tefecilik) dayalı bir sistem olarak görmüşlerdir (İnayet, 2008: 149).

Müslüman Kardeşler, 1949'a gelindiğinde ülkenin en büyük sosyal organizasyonu durumuna gelmiş, hatta Hür Subaylar darbesini yapanlardan Cemal Abdünnasır bile bir süre hareketin içerisinde aktif çalışmalarda bulunmuştur. İkinci Dünya Harbi'nin sona ermesiyle Mısır yönetimi tekrar hareket üzerine gitmeye başlayarak Kahire'nin dış mahallerinde yeni şehre gelmiş sakinlerine karşı operasyon başlatmıştır. Yüzlerce İhvan mensubu tutuklanarak hapse atılmış, Mısır Başbakanı Mahmud Fahmi Nukraşi'ye suikast düzenledikleri gerekçesiyle örgütün üst düzey yöneticilerin hepsi tutuklanarak bir kısmı hakkında idam cezası verilmiş ve cezalar infaz edilmiştir.

Müslüman Kardeşler'in dini ve siyasî ideolojisi esas olarak Hasan el Benna ve Seyyid Kutup tarafından geliştirilmiştir. Etkisinin geniş bir coğrafyaya yayılmasında rol oynayan başlıca unsur örgütün, İslam dünyasının siyasal ve kültürel olarak ciddi bir kaosun içinde bulunduğu bir dönemde kurulmasından ve İslamî bir yönetimi alternatif olarak sunmasından kaynaklanmıştır. Müslüman Kardeşler'in kurucusu olan Hasan Benna'nın esas üç temel öğretisi "dini eğitim, uyanış ve örgütlülük" olarak ifade edilmektedir. Benna, bir İslamî devletin kurulması sürecinde önceliğin, askeri mücadeleden ziyade toplumsal yapının İslamîyet bilinci çerçevesinde yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Toplumun eğitim ve örgütlenme ile kültürel ve bilinç düzeyinde dönüşümünün sağlanmasının ardından İslam Devletinin kurulabileceğini öngörmektedir (Ayhan, 2009; 108-109).

Hasan el Benna'nın ölümünden sonra hareketin liderliğine getirilen Hasan Hüdeybi, Müslüman Kardeşleri daha geleneksel ve esnek bir çizgiye çekerken Seyyid Kutub'un başını çektiği muhalif kanat entelektüel ve politik amaçların öne çıkarılmasında ısrarcı olmuştur. Mısır'da 1938'den sonra siyasî nitelik kazanmaya başlayan İhvan 1940'ların sonunda Mısır'daki monarşi ve iktidardaki Vafd Partisi'ne karşı tehdit oluşturduğu için 1952'deki [Hür Subaylar Darbesi](#)'nden sonra tüm partiler ile beraber kapatılmıştır. 1954'te [Cemal Abdülnasır](#)'a yönelik suikast girişiminden sonra, altı lideri vatana ihanet suçundan idam edilmiş ve hareket şiddet yoluyla bastırılmıştır. 1980'lerden itibaren tekrar canlanma dönemine giren Müslüman Kardeşler Örgütü'nün şiddet yanlısı uzantıları [Hüsnü Mübarek](#) yönetimince sert bir şekilde bastırılmıştır.

Geçmişte bazı mensuplarının şiddet eylemlerine karıştığını kabul eden hareket önderleri artık şiddete dayalı taktiklerin tamamen terk edildiğini ve şiddetin hâlihazırdaki İhvan örgütü tarafından bir yöntem olarak reddedildiğini ifade etmiştir. Hatta günümüzde hareket şiddetin tümüyle terk edildiği şeklindeki söylemi özellikle ve sıklıkla kullanmaktadır. Şiddetsizliğe özel bir önem atfeden İhvan, özellikle Batıda hareket ile ilgili var olan genel kabulleri yıkmak için böyle bir stratejiyi benimsemiştir (Çakmak, 2007; 86).

Müslüman Kardeşler 1990'lı yıllarda söylem ve tarzlarında demokrasi ve liberal eğilimlere yönelmiş, şiddet ve çatışma unsurlarını bir kenara bırakarak devletle birlikte var olma anlayışını benimsemiştir. Hareketin bu yıllardaki faaliyetleri dikkatli incelendiğinde kamuoyuna yapılan açıklamaların siyasî eleştiriden uzaklaşmaya başladığı görülür. Bu siyaset değişikliğinin sebebi ise o yıllarda Mısır'da ortaya çıkan şiddet eğilimli cihat hareketlerinden kendilerini koruma düşüncesidir (Tıgılı, 2011; 43).

Arap Baharıyla birlikte İhvan-ı Müslimîn milli iradenin tecellisine razı olmuş ve nitekim yapılan demokratik seçimler İhvan hareketini kısa süreliğine de olsa iktidara taşımıştır. Ancak bu sefer de ABD ve Batılı ülkeler Arap Baharı ile gelen demokratikleşmeden ürkerek süreci tersine çevirmeye başlamış ve tavrın ilk tezahürü de yine Mısır'da seçilmiş cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin bir askeri darbe ile indirilmesi, yerine de darbe yapan generalin oturtulması ile sona ermiştir.

4. Nur Hareketi İle İhvanı Müslimîn'in Demokrasiye Bakışı

Demokrasi, Yunan menşeli bir kelime olup halkın yönetimi manasına gelmektedir. Demokrasi üzerine yapılmış tüm tarif ve tanımlamalarda halk iradesi esas alınmaktadır. Türk Demokrasi Vakfı'nca yayımlanan bir kitapçıkta (1992; 9) demokrasi "Üstün iktidarın halkta bulunduğu veya halk tarafından doğrudan ya da özgür bir seçim sistemi içinde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı, halk tarafından yönetimin adı" şeklinde tarif edilmiştir.

Acaba İslam dininde demokrasi kendine yer bulabilmiş midir veya nasıl bir yer bulabilmiştir? Bu soruların cevabından önce İslam’da devlet idaresi için çizilmiş bir çerçeve ve metinlerde bir şablon olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Bu konularla ilgili ifratçı, tefritçi ve vasat olan görüşler bulunmaktadır. İfratçı görüşler İslam’ın yönetim anlayışının tam da demokrasi olduğu yönünde iken, tefritçi görüşlerde İslam’ın demokrasi ile uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. Vasat yolu takip edenler ise kelime üstünden konuya yaklaşmak yerine demokrasinin tanımı üzerinden meseleyi analiz etmekte ve İslam’ın temelde demokrasi ile çelişmediğini ifade etmektedirler.

Said Nursi’nin cumhuriyet ve demokrasi konusundaki fikirleri, Nur hareketinin anlaşılmasında yeterli ipuçları vermektedir. Eskişehir Mahkemesinde hâkimin cumhuriyet hakkında fikrini sorması üzerine O, “Yaşlı mahkeme reisinden başka orada bulunanların daha dünyaya gelmeden önce kendisinin dindar bir cumhuriyetçi olduğunu” eserlerinden Tarihçe-i Hayat’ı delil göstererek cevaplamıştır. Dini cenahtan gelen tenkitleri ise dört halifenin seçimle gelen halife ve reis-i cumhurlar olduğunu ifade ederek, onları “hakikat-i adaleti ve hürriyet-i şer’iye taşıyan mâna-yı dindar cumhuriyetin reisleri” olarak tanımlar (Nursi, 1994; 357). 1909 yılında Dinî Ceride’de yazdığı bir makalede ise cumhuriyeti; “adalet, meşveret ve kanunda inhisarı kuvvetten ibaret” bir yönetim tarzı olarak tarif eder (Nursi, 1960; 49).

Said Nursi İstibdadı “tahakküm, muâmele-i keyfiye, tek kişi iradesi ve zor kullanma” olarak tarif etmiş, istibdadın sû-i istimâlâta gâyet müsâit bir zemin olduğunu, zulmün temeli ve insâniyetin mâhisi (yıkıcı) olduğunu söylemiştir. Meşrutiyeti ise “hâkimiyet-i millet” olarak tarif etmiş “Ve işlerde onlarla istişare et.” (Âl-i İmran Sûresi/159), “Onların aralarındaki işleri istişare iledir” (Şûra Sûresi/38) âyetlerinin tecellisi olduğunu söylemiştir (1991; 22-23). Bediüzzaman (1991; 55-57), hürriyetin “âdâb-ı şeriatla müteeddibe ve mütezeyyine olmasını” ister. Yoksa sefahet ve rezaletteki hürriyetin nefis-i emmâreye esir olmaktan öte anlamı yoktur. O’nun tarifleriyle hürriyetin gereği odur ki; “insanın ne nefesine, ne başkasına zararı dokunmasın, kanunu adalet ve tedipten başka hiç kimse kimseye tahakküm etmesin, herkesin hukuku mahfuz kalsın, herkes harekât-ı meşruasında şâhâne serbest olsun.”

Said Nursi 1911 yılında gittiği Şam’da Emevi Camiinde verdiği bir hutbede Avrupalıların ilerlemesine ve bizim geri kalmamıza sebep olan altı tane hastalıktan bahseder. Bunlar; “ümitsizliğin içimizde hayat bulup dirilmesi, doğruluğun hayat-ı içtimaiye-i siyasîyede ölmesi, düşmanlığa muhabbet, ehl-i imanı birbirine bağlayan nuranî bağları bilmemek, istibdat ve insanların tüm gayretlerini şahsi menfaatleri için harcamalarıdır.” Bu hastalıkların tedavisi ise; ümitvar olmak, doğruluk, diğergamlık, muhabbet ve sevgi ile

İslam'ın kardeşlik prensibini esas almak, devlet idaresinin şûra ve meşvereti esas alarak demokratikleşmesiyle mümkün olabilir (Nursi, 1960; 17).

Said Nursi 1919 yılında yazdığı “Rüyada Bir Hitabe” isimli makalesinde Batı medeniyetinin dayandığı felsefi temeller sebebiyle insanlığı mutlu edemeyeceğini, gelir dağılımı adaletsizliği, sömürü ve zorbalığı netice vereceğini belirtmiş, onun eksiklerini ve kusurlarını ancak İslâm medeniyetinin esaslarının düzeltebileceğini ifade etmiştir (2006; 39-41). Said Nursi ülkede sosyal hayatın âhengini, asayişin ihlâl edilmemesini savunarak ferdi odağına alan ve onu inançla takviye eden bir hareketin cemiyeti ve devleti kucaklayarak genişleyeceği, sonunda İslam ülkeleri ile ortak bir politikada buluşarak İslam birliği ve medeniyetini kurabileceği bir hareket tarzını esas almıştır. Siyaset ve yönetim araçlarını ele geçirerek tepeden inme metotlarla insanların davranışlarını değiştirmeye yönelik ihtilalci hareketleri tasvip etmemiştir.

İhvan-ı Müslimîn hareketi ise başlangıçta aynı hedeflere yönelmiş olmakla birlikte, daha sonra siyaseti kullanarak devlet iktidarı yoluyla hedeflerine ulaşmayı, yani tavandan tabana bir hareket tarzını tercih etmiştir. Bu tarzı hareket başta Hasan el Benna olmak üzere İhvan'ın önemli fikir ve hareket kadrolarının öldürülmesini netice vermiştir. İhvan hareketinin demokrasiye bakışı elbetteki Batılı anlamda değildir ama temel hak ve hürriyetlerin korunması, devlet idaresinde şûranın varlığı, meşru iktidar kaynağının halk olması, yöneticilerin halka karşı sorumlu olması, devlet otoritelerinin sınırlarının kanunla belirlenmesi gibi hususların da İslam'a muhalif olmadığına altı çizilmektedir. Bu açıdan bakıldığında İhvan hareketi İslam'da iktidarın kaynağının cümhur olduğu düşüncesi, Batıda da aynı mânaya gelen demokrasi ile aykırılık taşımamaktadır.⁶ Ayrıca hürriyetlerin İslam hukuk sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi, İslam'da haram olarak sayılan alkol, zina, faiz vb. eylemlerin engellenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Dalar, 2010: 54-55).

Bugün gelinen noktada Arap ülkelerinde yaşanan dönüşüm, otoriter rejimleri değiştirmede demokratik araçları kullanmanın önemini geç de olsa ortaya koymuş fakat bu sefer de karşılarına zâhirde demokrasi havarisi görünen, gerçekte ise İslam ülkelerinde diktatörlükleri destekleyen ABD ve Batılı ülkeler çıkmıştır.

5. Nur Hareketi İle İhvanı Müslimîn'in Hizmet Metotları

---

⁶ Bu hususta daha fazla bilgi için bkz; Fethi Osman, İhvan-İslam ve Demokrasi, 2010, İstanbul: Endülüs Yayınları.

Günümüzde İslam dünyası'nın yol ayrımına geldiği konuların başında hizmet metotları gelmektedir. Gerek ülke dâhilinde ve Müslümanlar arasında, gerekse uluslararası camiada ve gayri Müslim unsurlara ve devletlere karşı hatt-ı hareketin belirlenmesinde nasıl davranılacağı, hangi metotların takip edileceği meselesi hayati önem taşımaktadır. Bu hususlarda yapılacak hataların bedeli çok ağır olabilir. Bu hususta Nur Hareketi ile İhvan-ı Müslimin arasında da farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu iki hareketin dışında olan ve ehl-i sünnet itikadına muhalif olarak ortaya çıkan Hârici ve Bâtını mezhep ve akımlar ise bir ucu uluslararası güç odaklarının istismar ve kullanımına açık olan başka bir yapılanmayı ifade etmekte olup bu makalenin konusu dışında kalmaktadır. Ancak Mâturidi ve Eş'ari mezheplerinin teşkil ettiği Sünni İslam'ı Şia ve Vahhabî kutuplaşması üzerinden zayıflatmak ve aynı zamanda İslam'ı tedhiş ve terörle lekelendirmek isteyen güç odaklarının IŞİD/DEAŞ ve Hizbullah gibi hârici ve bâtını hareketleri sahaya sürdüğü ve onlar üzerinden amaçlarına ulaşmaya çalıştığını ifade etmek gerekir.

5.1. Nur Hareketi'nin Hizmet Metotları

Türkiye'de Nur hareketi 1950 yılına kadar siyasî bir yapılanma, dernek veya vakıf şeklinde bir hükmi şahsiyet kurma gibi yollardan hiçbirisine tevessül etmediği gibi, bu dönem içerisinde siyasî cereyanlara tarafgirlik şeklinde bir eğilimi bile hoş görmemiştir. Türkiye'deki otoriter tek parti yönetiminin her türlü muhalefeti boğduğu, hatta sun'î muhalefetler icad edip daha sonra onlar üzerinden imha operasyonları yaptığı bir dönemde belki de en akıllı muhalefet tarsi, siyasete hiçbir şekilde iltifat etmemektir. Bu sebeple Nur hareketi bu alanı tarafgirlik seviyesinde bile terk ederek nisbeten daha az göze batan eğitim yoluyla ferden ferda iman ve itikat noktasında kişileri takviye etme yolunu seçmiştir.

Fen ve felsefeyi kullanarak maarif üzerinden yaygınlık kazanmaya çalışan materyalizm, ateizm, marksizm gibi cereyanların özellikle genç nesiller üzerindeki tahribatına karşı koyma, İslamî eğitimin ortadan kaldırılmasıyla toplumda ortaya çıkan inanç zaafını giderme ve dini bilgilere muhtaç olan insanlara, İslam'ı akla ve mantığa uygun olarak anlatma şeklinde özetlenebilecek bu hareket tarzı, o günkü otoriter yapının dikkatini çekmeye başladığında ise zaten gerekli altyapıyı kurmayı başarmıştı. Ayrıca nisbeten kasaba ve köylerde elle yazılmış dini muhtevalı risalelerin mevcut siyasî yapıyı tehdit edeceğine ihtimal verilemezdi. Olay sadece kontrol altında tutulan Diyanet camiası dışında, üstelik yasaklanan Osmanlıca alfabe kullanılarak eser telif edilmesiydi. Buna rağmen konu mahkemelere intikal ettirilmiş, istihbarat ve emniyet güçleri Said Nursi ve onun eserlerini okuyanları yakın takibe almıştır. Hazırlanan bilirkişi raporları Nur risalelerinde siyasî muhteva ve muhalefet bulunmadığını, iman ve itikat gibi konuların işlendiğini belirtmişlerse de Said Nursi tutukluluk ve gözaltında tutma şeklinde bir takibattan vefatına kadar kurtulamamıştır.

Said Nursî'nin fikrî ve içtimaî hayatı ve mücadelesi, İslâm Dünyasının bu asır içinde geçirdiği değişik safhaların bir model şahsın hayatına aksetmiş hali gibidir. O kendisi ile ilgili üç Said tanımlaması yapmaktadır. Bunlardan Eski Said dediği dönemde siyaseti ve siyasetin araçlarını kullanarak İslam'a ve İslam birliğine hizmet etmek istediğini ifade etmektedir. Cumhuriyete geçişe kadar olan dönemde ülke ve dünya siyasetini yakından takip eden, gazetelerde makaleler neşreden, sivil toplum hareketi içinde kuvvetli şekilde var olan, ülkedeki eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması, hatta İslam Birliği'nin alt yapısını oluşturacak üç dille tedrisatın yapılacağı bir üniversite için Padişaha müracaat eden, ilmi münazaralar kadar meydan nutuklarıyla fikirlerini ifade eden ve ağırlıklı olarak da İslam'ın doğru anlaşılması için eserler telif eden bir Said Nursi vardır.

Cumhuriyetin ilanı sürecinde ise Eski Said vazifesini Yeni Said'e devretmiştir. Yeni Said'in tek gündemi vardır. İmha edilmek istenen, esasları tahrif edilmeye çalışılan İslam'ın iman esaslarını "asrın idrakine" göre yeniden anlatmak. Artık O'nun gündeminde ne cemiyet, ne siyaset, ne gazete ve radyo ve ne de uluslararası hâdiseler vardır. Muhalefetin yok edildiği bir dönemde kendisini iman davasına adanarak belki de en büyük muhalefeti gerçekleştirmiştir. Bediüzzaman'ın Eski Said ile Yeni Said dönemleri arasında yaptığı ayrım aynı zamanda İslâm dünyasının birinci dönemi ile ikinci dönemi arasındaki ayrımı yansıtmaktadır. Birinci dönemde Eski Said olarak İslâm âleminin ihtiyaç hissettiği siyasî reformlar için aktif siyaset içinde yer alan Bediüzzaman, ikinci dönemde Yeni Said olarak tam bir siyasî fetret dönemine girmiş olan İslâm âleminin siyasî yapısını yeniden kurmaktan çok bir İslâm bireyinin imanını yeniden inşa ederek bu bireyden bir İslâm cemaati çıkarmak gayreti içine girmiştir. Felsefe temelli ideolojilerin siyasî sistem üzerindeki etkilerinin arttığı bir dönemde Bediüzzaman'ın fertlerin imanını kurtarmak konusuna verdiği önem, temel çözümü müessesevî yenilenmelerden çok bireyin imanının müdafaası yoluyla her Müslümanı ideolojik-temelli Batı yayılcılığına karşı bir direniş odağı haline getirmekte gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu tesbit ve tavır da İslâm âleminin o dönemki genel durumu ile uyum içindedir (Davutoğlu, 1995; 10-11).

Bediüzzaman'ın az bilinen ve kendisini "Üçüncü Said" olarak nitelediği bir dönem daha vardır. Bu dönem Türkiye'de totaliter rejimin beyaz ihtilal denilen halk hareketi ile yıkıldığı ve Demokrat Parti'nin seçimle iktidara geldiği 1950'li yılları ifade eder. Bu dönem Bediüzzaman'ın siyasî hareketleri analiz ettiği; Cumhurbaşkanı, Başbakan Adnan Menderes'e ve sair siyasî şahsiyet ve bakanlara mektuplar yazdığı, tavsiyelerde bulunduğu, İslam birliği için onlara sorumluluklarını hatırlattığı, özellikle Müslümanlara metot tavsiyesinde bulunduğu bir dönemdir. Bazı örnekler üzerinden Müslümanların ülke dâhilinde asla şiddete tevessül edemeyeceği, asayiş ihlal etmenin bir iç kanama olacağı, meselenin fert bazında imanı takviye ve tahkimle, tabandan tavana bir yol takip etmesi şeklindedir. Cihat

ancak hârici düşmanın tecavüzüne karşı yapılır, dâhilde cihat ise eğitim ve ıslah hareketleri şeklinde ikna metodu ile olabilir.

Bediüzzaman vefatından önce talebelerine verdiği son dersinde müsbet hareket tavsiyesinde bulunarak menfi hareketi kesinlikle menetmiş, bu hususta “âsâyişi muhafazayı netice veren müsbet iman hizmeti içinde herbir sıkıntıya karşı sabırla, şükürle mukabele edilmesini” salık vermiştir. Hâriçteki cihad ile dâhildeki cihadın farklı olduğunu, haricî tecavüze karşı kuvvetle mukabele edilirken, dâhildeki hareketin müsbet bir şekilde mânevî tahribata karşı mânevî ihlâs sırrıyla hareket etmek olduğunu, kesinlikle kuvvet kullanılamayacağını ifade etmiştir (Nursi, 1960; 241-242).

Üçüncü Said, İslâm dünyasının ittifadı ve dünya siyasetinde etkili bir güç olması için fikri ve ameli bir çaba içine girer. Bir başka açıdan bakılırsa ikinci dönemdeki sömürge kalıplarını kıran İslâm dünyası gibi Üçüncü Said de Yeni Said dönemindeki istibdat kalıplarını kırarak Yeni Said'in inşa ettiği iman temeli üzerine sosyal ve siyasî boyutlar eklemeye çalışır. Böylece Üçüncü Said ilerlemiş yaşına rağmen Eski ve Yeni Said'in tecrübe birikimlerini mezcetmiş ve bunu sosyal ilişkilerine de aksettirmiştir (Davutoğlu, 1995; 12-14).

5.2. İhvanı Müslimîn'in Hizmet Metotları

İhvan-ı Müslimîn, İslamî bir harekettir ve hemen hemen bütün İslamî hareketler gibi cihada özel bir önem atfetmektedir. Ancak İhvan'ın cihada bakışı ve cihad ile ilgili uygulamaları birçok İslamî hareketten oldukça farklıdır. Her şeyden önce İhvan cihada söylem düzeyinde yer vermekle kalmamış, cihadı eylemlerinin odağına koymuştur. Dahası, İhvan cihadı sadece çatışma olarak görmemiş, tebliğ ve davet gibi yumuşak, ama daha etkili metotlara da ağırlık vermiştir. Şiddeti bir cihat yöntemi olarak kullandığı durumlarda da genel itibarı ile savaş hukuku kurallarına riayet etmiş ve sivillere yönelik saldırılardan kaçınmıştır.

İhvanın şiddet içeren cihadında iki önemli hedef olagelmiştir. Bunlardan biri İngiltere'dir. İngiltere İhvan açısından emperyalizmin önde gelen aktörüdür. Benna'ya göre İhvan'ın temel hedefi önce bütün Müslüman topraklarının yabancı hâkimiyetinden kurtulması, bu topraklarda İslamî bir idarenin kurulması ve daha sonra da bir bütün olarak toplumun dönüştürülmesidir. İngilizlerin Siyonistler ile işbirliği yaptığını ve savaş sonunda Filistin'de bir Yahudi devleti kuracağını düşünen teşkilat, İngilizleri Mısır'dan çıkarmak ve Filistin'i kurtarmak amacı ile gizli bir mücahit ordusu kurmuştur.

İslamî metotları kullanmak isteyen hareketlerin en önemlisi ve kendisi dışındaki benzer hareketlerin en önemli ilham kaynağı olan İhvanı Müslimîn veya Müslüman Kardeşler Hareketi, kuruluşunun üzerinden uzunca bir süre geçmiş olmasına rağmen günümüz Ortadoğu siyasetinde hâlâ etkili bir rol oynayabilmektedir. Kaygan bir toplumsal tabana sahip olmasına

rağmen hareket aktivist karakterini hiçbir zaman kaybetmemiş, bu da hareketi canlı tutmuştur. Bu sayede hareket Arap dünyasının neredeyse tek sivil hareketi olarak adından sıkça söz ettirmektedir. Sivil kitlelerin siyasî süreçlere katılımının son derece sınırlı olduğu Arap dünyasında Müslüman Kardeşler örgütü çok önemli bir rol oynamış ve sivil kitlelerin taleplerinin kısmen de olsa siyaset alanına taşınmasına katkıda bulunmuştur.

Bununla birlikte hareket gerçek bir sivil toplum örgütlenmesi örneği gösterememiş, bu da hareket ile ilgili önemli şüphelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Şiddeti metot olarak benimsememiş olmasına rağmen zaman zaman şiddeti tamamen reddettiğini açık ve kesin bir şekilde ifade edemeyen ve şiddet merkezli bir yöntem izleyen ve kendini İslamî hareket olarak gören diğer akımlar arasında belirgin bir mesafe koymada zaman zaman başarısız olan Müslüman Kardeşler, kendi tabanı dışında genelde şüphe ile karşılanmıştır. Ancak bugüne kadar terörizm sayılan eylemler ile resmi olarak İhvan üyesi arasında müşahhas bir bağlantı bulunabilmiş değildir. Buna karşılık İhvan, bazı üyelerinin radikal eylemler gerçekleştirdiğini inkâr etmemektedir. Bu nedendir ki şiddeti yöntem olarak benimseyen radikal örgütler ile aynı amacı paylaşıyor diye İhvanın da benzer yöntemler kullanacağını iddia etmek mümkün değildir (Çakmak, 2007; 95-96).

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra İslam dünyasının yeniden hedef tahtasına oturtulması ve İslam nefretine malzeme sağlamak amacıyla İslamla şiddet arasında illiyet bağı kurmaya çalışan küresel güçlerin yönlendirdiği radikal örgütler İhvan hareketini teyakkuza sevk etmiştir. İslam adına terör ve şiddet uygulayan radikal örgütlerin eylemleri, İhvan hareketinin İslamın şiddet yöntemiyle değil, tebliğ ve irşad faaliyetleriyle yayılması politikasını benimsemesinde etkili olmuştur. İktidara gelmenin ancak demokrasinin araçlarından olan seçimlerle mümkün olabileceği noktasına gelen İhvanı Müslimîn demokratik kurallara uyma konusunda diğer partilerle mutabakata vararak taahhütte bulunmuştur. (Dalar, 2010: 54-55).

5.3. Nur Hareketi ve İhvan-ı Müslimîn Arasında Bir Karşılaştırma

1996 genel seçimleri öncesinde Mısır'dan İhvan-ı Müslimîn'in reisi Mustafa Meşhur ile beş arkadaşı Nur hareketinin önemli isimlerinden Mehmet Kırkinci ile görüşerek Refah Partisi lehine destek talep etmesi, İhvan ile Milli Görüş arasındaki ilişkilerin derecesini göstermesi bakımından mânidardır. Mânidar olan diğer bir husus ise Nur hareketinin Milli Görüş ile farklılığında yatmaktadır. İhvan'ın Mısır lideri Meşhur'un; "Milli görüş ile fikir farklılığınız yok, fakat hedefinize giderken kullandığınız metotlarınız farklı. Siz insanları fert fert irşat etmeye çalışıyorsunuz. Fakat bunun sonu gelmez. Gayenize ulaşmak için memleketin mukadderatına fiilen hâkim olmanız lâzım, bu da siyaset ile olur. Böylece

yolunuz kısaldır. Bunu gerçekleştirmek için iki yol var. Birisi siyasî bir cereyana mensup olmak, diğeri örgütlenerek silahlanmaktır.” Görüşüne karşı;

“Bu zamanda ehl-i İslâm’ın en mühim tehlikesi, fen ve felsefeden gelen bir dalaletle kalplerin bozulması ve imanın zedelenmesidir. Bunun çare-i yegânesi: Nurdur, nur göstermektir ki, kalpler ıslah olsun, imanlar kurtulsun. Eğer siyaset topuzuyla hareket edilse, galebe çalınsa, o kâfirler münâfık derecesine iner. Münâfık, kâfirden daha fenadır. Demek, topuz böyle bir zamanda kalbi ıslah etmez. Silahlanmaya gelince, Üstadımız, silahlanmanın haricî düşmana karşı olacağını, dâhildeki cihadın manevî olacağını söylüyor. Son mektubunda da müsbet hareket etmemizi vasiyet ediyor. Müsbet hareket ise vazifemizin iman hizmeti olduğunu bilmek ve bu uğurda gayret göstermektir. Siz de bilirsiniz ki, şeriatla devlete isyan edilmez. İsyân edenlere bağı denilir. Kendileri ikaz edilir, dinlemezlerse öldürülürler. Demek ki, İslâmîyet’te anarşi ve teröre meydan verecek harekette bulunmak yasaktır. İşte bu yüzden bu asır fikir ve nur asrıdır, kılıç ve silah asrı değildir.” Dedğini nakletmektedir (Kırkinci, 2010).

Nur hareketinde birinci daire olarak kalp, yani birey alınmakta ve inançları sağlam bireylerden bir cemiyet inşa edilmesi hedeflenmektedir. İkinci daire ise hayatı içtimaiye dairesidir. Yani sosyal hayatın tanzimi ve inançlara uygun hale getirilmesi olup, sosyal hayatın tüm alanlarında İslâmî değerlerin yer bulmasını ve tanzim edici olmasını sağlamaktır. Bunun için toplumun en az yüzde yetmişinin bu kanata sahip olması gözetilmekte, zora değil, rıza ve kabule göre bir düzenleme yapılması istenilmektedir. Üçüncüsü ise siyaset-i İslâmîye dairesi olup, uluslararası sahada İslam birliğinin gerçekleştirilmesi, İslam medeniyetinin kurulması ve Müslümanların dünya siyasetinde söz sahibi yapılmasıdır. Görüldüğü üzere fert, ülke ve dünya şeklinde genişleyen halkaların içi eğitim, ikna ve rıza ile doldurulmak istenilirken, siyasî baskı, zor kullanma, tedhiş, terör, ülke içinde asayiş ihlal edecek en küçük bir harekete bile izin verilmemektedir.

İhvanı Müslimîn ise tavandan tabana bir yapılanma metodu takip etmektedir. Buna göre devlet gücü siyasî yoldan ele geçirilecek ve bu güç kullanılarak İslâmî bir düzen kurulacaktır. Bu hareket dâhilde şiddet kullanmayı meşru görmekte, İslam ülkesini mevcut siyasî rejim sebebiyle “darul harp” olarak nitelediği için isyan ve ihtilali meşrulaştırmaktadır. Nitekim İhvanı Müslimîn üyeleri zaman zaman şiddeti araç olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Türkiye’deki Nur hareketinin İhvan-ı Müslimîn cemiyeti ile münasebeti ve farkları üzerine Bağdat’ta çıkan Ed-Difa Gazetesi muharriri İsa Abdülkadir tarafından yapılan bir değerlendirme iki hareket hakkında önemli ipuçları vermektedir. Abdülkadir’e göre Nur hareketi ile İhvan’ın maksatları, “Hakaik-i Kur’âniye ve imaniyeye hizmet ve ittihad-ı İslâm

dairesinde Müslümanların saadet-i dünyeviye ve uhreviyelerine hizmet etmek” hususlarında benzer olmakla birlikte Nur hareketinin farklı olduğu önemli hususlar bulunmaktadır.

Birincisi, Nur hareketi siyasetle arasına mesafe koyuyor, siyasî bir yapılanması da yok. İhvan ise siyasî bir cemiyet ve siyasetlerinde din önemli yer işgal ediyor. İkincisi, Nur hareketi Üstadlarıyla içtima etmiyorlar, ders almak için beraber bulunmaya lüzum görmüyorlar. Belki koca bir memleket bir dersane hükmünde, Risale-i Nur kitapları onların eline geçmekle, üstad yerine onlara bir ders verir. İhvan ise, umumî merkezlerde reisleriyle görüşür, emir ve ders alır. Bu amaçla gazeteleri ve yayınları vardır. Üçüncüsü, Nur hareketi ekser bilâd-ı İslâmiyede intişar ettiği halde hükümetlerden izin alarak toplanmaya muhtaç değiller. İhvan ise, vaziyetleri itibarıyla siyasete temas etmeye ve cemiyet teşkiline ve şubeler ve merkezler açmaya muhtaç bulduklarından, buldukları yerlerdeki hükûmetten icazet ve ruhsat almaya muhtaçtırlar. Dördüncüsü, Nur hareketine toplumun her kesiminden iştirak olabilir, İhvan ise siyaset iktizasıyla, ziyadeleşmeye ve kemiyete ehemmiyet veriyorlar, taraftarları arıyorlar. Beşincisi, Nur hareketinde menfaat-i maddiyeye pek önem verilmiyor. Kanaat ve fedakârlık esas alınıyor. İhvan ise Nur talebeleri gibi dünyayı terk edemiyorlar. Azamî fedakârlığa kendilerini mecbur bilmiyorlar (Nursi, 1960; 138-139).

İslamî cemaatler arasında görüş farklılığı olan hususlardan birisi de “Dâru’l-İslam ve Daru’l-Harp” meselesidir. Kısaca bazı gruplar Türkiye’nin veya yaşadığı ülkenin İslam ülkesi olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürmektedir. İslam ülkesinde tüm dini vecibeler ve kurallar İslam’ın hükümlerine riayet üzerine bina olurken “Harp diyarı” yani gayri Müslim hâkimiyetine geçen yerler için ise harp hükümleri uygulanır. Yani savaş halinde faiz alma, yalan söyleme, aldatma, esir alma, Cuma namazı kılma, nikâh, cariye ve benzeri hususlarda İslamî esaslar değil, yine İslam’a göre özel hükümler uygulanır. Kırkinci (1985, 27-28), hem Şafi hemde Hanefi mezhebine göre Türkiye’nin daru’l-harp olmadığını mezhep imamlarının hükümlerini açıklayarak ortaya koymaktadır. Özetle Şafi mezhebine göre “Bir diyar yahut bir memleket bir defa dahi olsun Müslümanlar tarafından zapt edilmiş ise, o diyar ve o memleket artık kıyamete kadar daru’l-İslamdır. Hanefi mezhebinde ise bir daru’l-harp, ahkâm-ı İslamîyenin bazısının icrası ile daru’l-İslam’a inkılâp eder.

Nursi (1972, 213), kesinlikle Türkiye’nin daru’l-İslam olduğunu, binaenaleyh burada asayiş ihlali, fesat, isyan çıkarma, güç kullanma gibi ancak hârici muharebe ve tecavüzde devreye girecek hareketlere tevessül edilemeyeceğini, hâricin tecavüzüne karşı maddi cihat geçerli olduğu halde dâhilde manevi cihat, yani iman hizmetlerine yoğunlaşmak gerektiğini ifade etmiştir.

Sonuç

İslam tarihi incelendiğinde dâhil ve hariçteki ihtilafların hallinde farklı metotların kullanıldığı görülür. Dâhili ihtilaflar içtihat farklılığına dayalı olarak nadiren muharebe yoluyla halledilmiş fakat Avrupa’da yaşanan ve yüzyıllarca süren din savaşları asla olmamıştır. Bu sebeple İslam dünyası büyük oranda birliğini muhafaza ederek dünya siyasetinde belirleyici güç olma pozisyonunu hiç kaybetmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra ilk defa İslam dünyası Batılı güçlerin siyasî, iktisadi ve askeri olarak kontrolü altına girmiş ve dünya siyasetinde temsilcisz kalmıştır. Yaklaşık bir asır sonra İslam dünyası tekrar ayağa kalkmak için mücadele vermekte, fakat küresel güç odaklarının büyük direnci ile karşılaşmaktadır. Dünyadaki petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının üçte ikisini elinde tutan, genç insan nüfusuna sahip, dinamik ve gelişmeye arzulu devasa bir potansiyel barındıran İslam ülkeleri karşısında; yaşanan, yorgun, enerji kaynakları başta olmak üzere hammadde kaynaklarında büyük oranda dışa bağımlı, tek üstünlüğünü teknolojik gelişmişlik ve silah gücüne indirgemiş olan Batı, bütün bu menfiliklerine rağmen hükümranlığını devam ettirmek arzusundadır. Bunun yolunu da İslam dünyasında iç ihtilaf çıkarmak, bunları derinleştirmek ve bunun üzerinden kendisine karşı kullanılacak enerjiyi sıfırlamanın yollarını aramaktadır. Ancak şu bilinmelidir ki İslam adını kullanarak her ne sebeple olursa olsun adam öldürmek katillik, intihar bombacılığı veya muhtelif yollarla şehirleri bombalamak fesat, ecnebi plânlarına âlet olmak ise ihanettir.

Şimdi İslam dünyasında en âcil hareket, dâhilde niza ve ihtilafları sulh yoluyla halletmek ve askeri gücü de sadece hâricin saldırılarına karşı kullanmak şeklinde olmalıdır. Bunun için Batı politikalarının tersi bir metot kullanma zarureti vardır. Bu hususta Bediüzzaman Said Nursi fertler düzeyinde kardeşlik, Müslüman ülkeler arasında ittihat, hârice karşı da “dostlarla mürüvvetkârane muâşeret, düşmanlarla sulhkârane muamele” şeklinde hulasa edilecek bir hareket tarzını tavsiye etmektedir.

Kaynakça

- Aksakal, S. (1973). *Hakkın Müdafaası*, İstanbul: Yeni Asya.
- Ataman, M. & Kuşcu, Y. (2012). Suûdî Arabistan'daki Siyasal Ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler, *Alternatif Politika*, Cilt. 4, Sayı. 1, s. 1-26.
- Ayhan, V. (2009). "HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam" *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 1, s. 99-134.
- Berk, B. (1972). *Hakkın Zaferi İçin*, İstanbul: Yeni Asya.
- Berk, B. (1975). *Nurculuk Davası*, 3. Baskı, İstanbul: Yeni Asya.
- Çakmak, C. (2007). Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü? *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1.
- Dalar, M. (2010). Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi, *Alternatif Politika*, Özel Sayı 1, 48-73.
- Davutoğlu, A. (1995). "Bediüzzaman Ve 20. Yüzyılda İslâm Dünyasının Siyaseti," 3. *Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, 24-26 Eylül, 1995, İstanbul.
- Ganim, İ.B. (1997). Hasen Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi içinde, Cilt: 16; s. 307-310.
- İnayet, H. (2008). *Çağdaş İslamî Siyasî Düşünce*, Cömert, Y.Z. (Çev.). Ankara: Hece.
- Kırkinci, M. (2010). İhvan-ı Müslimin İleri Gelenleri İle Görüşme, <http://www.mehmedkirkinci.com/>
- Kırkinci, M. (1985). *Darü'l Harb Nedir?* İstanbul: Cihan.
- Kutay, C. (1980). *Çağımızda Bir Asrı Saadet Müslümanı: Bediüzzaman Said Nursi*, İstanbul: Yeni Asya.
- Mardin, Ş. (1992). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, Çulhaoğlu M. (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Meriç, C. (1978). *Mağaradakiler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Mürsel, S. (1976). *Devlet Felsefesi*, İstanbul: Yeni Asya.
- Nursi, B. S. (1960₁). *Hutbe-i Şamiye*, İstanbul: Sinan Matbaası.
- Nursi, B. S. (1960₂). *Divanı Harbi Örfî*, Hakikat, 26 Şubat 1324, Dini Ceride No:70. İstanbul: Sinan Matbaası.
- Nursi, B. S. (1960₃). *Emirdağ Lahikası-2*, İstanbul: Sinan Matbaası.
- Nursi, B. S. (1991), *Münazarat*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1994). *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2006). *Sünihat, Tuluat, İşarat*, İstanbul: rnk Neşriyat.

[Osman](#) F. (1991). İhvan - İslam ve Demokrasi, İstanbul: [Endülüs Yayınları](#).

Tıǧlı, İ. (2011). *Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler*, Dünya Bülteni Araştırma Masası, İstanbul.

Türk Demokrasi Vakfı (1992). *Demokrasi Nedir?* Köker L. (Çev.). Ankara: Yetkin.

Ünlüsoy, K. (2016). Mısır Selefilîği ve İhvân-ı Müslimîn'le İlişkisi, *e-Makalât Mezhep Araştırmaları*, 9/1, s. 39-75.

Yeni Türk Ansiklopedisi (1985), Bediüzzaman Said Nursi, 9. Cilt, s. 3345-3351, İstanbul: Ötüken Neşriyat,

Şapka İktisası Hakkında Kanun, *Resmî Ceride* ile neşir ve ilâm: 22.12.1341, Sayı: 230, No: 871.

OLTU, OLUR, NARMAN VE ŞENKAYA İLÇELERİNİN EKOTURİZM POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ YÖNTEMİYLE BELİRLENMESİ¹

Bilim Uzmanı Alparslan TANÇ*

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
alparslan.tancc@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7191-9434

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün SANALAN BİLİCİ

Atatürk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü
nbilici@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0001-2345-6789

ÖZ

Bu günlerde ekoturizm olgusu hem dünyada hem de ülkemizde hızla gelişmektedir. Ülkemizin özellikle doğal, tarihi ve kültürel kaynaklar açısından zengin bir ülke olması ekoturizm olayının gerçekleştirilebilmesi için büyük bir fırsattır. Bu kaynakların verimli ve etkin kullanılabilmesi için tanıtıma ve reklam faaliyetlerine gereken önemi vermeli, ekoturizm prensiplerini oluşturmalı ve uygulamanın geliştirilmesi için plan ve yöntemler geliştirmelidir. Çünkü ekoturizm plansız ve özensiz yapılırsa amacının aksine çevreye ve yapıldığı yöreye ciddi zararlar verebilir. Çalışma alanını Erzurum'un kuzey ilçelerinden Oltu, Olur, Narman ve Şenkaya oluşturmaktadır. Bölge, iklimi, tarihi ve coğrafi konumu sayesinde yapılabilecek ekoturizm faaliyetlerine oldukça elverişlidir. Bu faaliyetlerin bazıları; akarsu turizmi, yayla turizmi, av turizmi, dağ turizmi, botanik turizmi, mağara turizmi, göl turizmi, doğa yürüyüşü, kuş gözlem, kamp turizmidir. Bu çalışmanın amacı, Oltu, Olur, Narman ve Şenkaya ilçelerinin ekoturizm potansiyellerinin belirlenmesi, SWOT analizlerinin yapılması, yerel halkın turizme bakış açısı ve ekoturizme engel olabilecek durumların değerlendirilmesidir. Bölgenin ekoturizm açısından zengin kaynaklara sahip olması, bu kaynakların değerlendirilmesi ve bölgeye katkı sağlaması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekoturizm, Oltu, Olur, Narman, Şenkaya, Swot Analizi

¹ Bu makale 1. Yazarın Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde savunduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 26.04.2020

Citation/Atf: Tanç, A, Sanalan Bilici, N. (2020). Oltu, Olur, Narman ve Şenkaya İlçelerinin Ekoturizm Potansiyelinin Swot Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi , 4 (1) , 87-115 .

Kabul (Accepted) : 21.05.2020

Yayın (Published) :30.06.2020

DETERMINATION OF ECOTOURISM POTENTIAL OF OLTU, OLUR, NARMAN AND ŞENKAYA DISTRICTS BY SWOT ANALYSIS METHOD

ABSTRACT

Nowadays, the phenomenon of eco-tourism has had a rapid increase within both our country and the world. Being a rich country in terms of natural, historical and cultural sources, it is an opportunity for our country to host eco-touristic events. In an effort to utilize these sources effectively and efficiently, advertisement and promotion activities should be carried out. In addition, some eco-tourism principles should be adopted and plans and strategies should be formulated in order to improve the administration. Because, if eco-tourism is carried out unmethodically and inattentively, it damages the local and general environment seriously. The working area is Oltu, Olur, Narman and Şenkaya, which are the northern districts of Erzurum. The area is very suitable for ecotourism activities which can be carried out due to its climate, history and geographical location. Some of these activities are; river tourism, highland tourism, hunting tourism, mountain tourism, botanical tourism, cave tourism, lake tourism, nature hiking, bird watching, camping tourism. The aim of this study is to determine the ecotourism potentials of Oltu, Olur, Narman and Şenkaya districts, to conduct SWOT analyses, the perspective of the local population on tourism, and to evaluate the situations that may hinder ecotourism. The fact that the region has ecotourism-rich resources, the evaluation of these resources and their contribution to the region reveals the importance of the study.

Keywords: Ecotourism, Oltu, Olur, Narman, Şenkaya, Swot Analysis

1. GİRİŞ

Günümüzde insanların kitlesel turizm yerine, farklı turizm aktivitelerinin gerçekleştiği yörelere gitmeyi tercih etmelerinin kökeninde, doğaya sahip çıkma düşüncesi ile doğal, kültürel ve geleneksel hayata yönelik bilgileri öğrenmeleri, yöre halkıyla iletişim kurarak yaşantılarını anlamaları ve çeşitli etkinlikleri gerçekleştirerek tatillerini bu yörelerde geçirmek istemeleri yatmaktadır (Kızılırmak, 2006: 185). Zaman içinde gündeme gelen ekoturizm olgusu özellikle 1990'lı yıllarda karşımıza çıkmış ve ülkeye sosyo-ekonomik anlamda gözle görülür şekilde katkı sağlamıştır. Ekoturizm, yerel halk için ekonomik bir kaynak, kırsal alanlarda ikamet eden halk için kültürel etkisi olan ve turist ve halk arasında etkileşim sebebiyle kaynaşmaya tanıklık eden bir turizm türü olarak görülmektedir. Ekoturizmin doğru şekilde oluşturulmuş bir plan

dâhilinde yapılması ülke adına ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel anlamda olumlu katkı sağlayacaktır (Yıldız, 2019: 1).

Bu çalışmada, turizm, ekoturizm ve ekoturist kavramları ele alınmış, ekoturizmin amacı incelenmiştir. Daha sonra araştırma alanı olan Erzurum ili ve Oltu, Olur, Narman ve Şenkaya ilçeleri tanıtılmış ve her bir ilçe coğrafi konumu ve ekonomik açıdan incelenmiştir. Son bölümde, bölgede ekoturizm potansiyeli bakımından birebir görüşmeler yaparak SWOT analizi ile değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında birtakım önerilerde bulunulmuştur.

2. ARAŞTIRMANININ YÖNTEMİ

Çalışma alanının bilgilerini ve kuramsal çerçevesini oluşturabilmek için araştırma konusuyla ilgili çeşitli kaynaklar, kitap, makale, tez, yayınlar, bilgilendirme broşür ve kitapçıklar, ilçenin tanıtım yayınları, internet siteleri incelenerek literatür taranmıştır.

Yapılan saha araştırması sırasında ilçelerin hepsine bizzat gidilerek yöre halkı, esnaf, kamu görevlileri ve idareciler ile yüz yüze görüşme sağlanmıştır. İlçelerde yaşayan yöre halkı, esnaf, kamu görevlileri ve idarecilerin ekoturizm potansiyeli olan yerlerin tespitinde yardımları alınmış ve bu alanlarla ilgili sahip oldukları yöresel ve idari bilgilerden yararlanılmıştır. Katılımcıların seçiminde ise ilk olarak ilçelerin kaymakamlarıyla görüşülmüştür. Daha sonra kartopu tekniği ile konuyla ilgili bilgi sahibi olan kamu çalışanları, esnaf ve yerel halk ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ikincil kaynaklar ve bizzat yapılan ziyaretler sırasında toplanan veriler derlenmiş Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler SWOT analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Ekoturizm

Ekoturizmin tanımları farklı iki tanımı aşağıda yer almaktadır.

Ekoturizm, kültürel ve doğal kaynakları koruyarak, ziyaretçi sayısı düşük ancak yerel halka iş istihdamı ve sosyal açıdan gelişim sağlayan turizm biçimidir. Başka bir ifade ile

doğal çevre ve turizmi birleştiren bu sırada çevreyi korumakla mesul bir bilinç ile hareket etme esasına dayalı turizm faaliyetidir (Arslan, 2005: 31).

Çevresel ve kültürel değerlerini koruyarak kendine özgü bir kültür oluşturmuş yöre halkı ve kültürüyle bütünleşmeyi sağlayan, yöre halkının kalkınmasına destek olan, ekoturizm hizmeti alan ve bu hizmeti verenlerin buldukları doğaya karşı duyarlı olmalarını sağlayan bununla birlikte doğal dengeyi ve sürdürülebilirliği koruyan turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır (İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 02.08.2019).

Diğer bir tanıma göre ekoturizm; Ekoturizm, çevresel ve kültürel anlayışı, korumaya teşvik eden çevreyle ilgili sürdürülebilir bir turizmdir. Sadece ekoturizm değil tüm turizm çeşitleri, çevresel açıdan sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmelidir. (Beeton, 1998: 3).

Ekoturizmin tanımları, doğaya yönelik turizmi vurgulamaktan, hem doğal hem de kültürel hedefleri vurgulamaya dönüşmüştür. Savunucular, ekoturizmin "tüm ülkeler için sosyal ve ekonomik iyileşmeye ulaşmanın pratik ve etkili bir yolunu temsil eden bir ekogelişim modu olduğunu iddia etmektedir (Brandon, 1996: 1).

Ekoturizm, tarım turizmi, doğa turizmi ya da macera turizmi değil, piyasaların yeşillendirilmesi, çevrenin kırılganlığı, daha iyi bilgilendirilmiş yöneticiler ve iyi çevrebilim ile iyi ekonomi arasında yakın bir ilişki olduğunun anlaşılması nedeniyle çok popüler hale gelen eşsiz bir turizm biçimidir. Ekoturizm literatürde birçok farklı şekilde ele alınmıştır, ancak en merkezi boyutlardan biri olan işbirliği dâhil edilmemiştir. Ekoturizm sürdürülebilir olmalı ve dört merkezi aktör grubu, yerel halk, yetkililer, turistler ve turizme katılan şirketler ile işbirliği yapmalıdır (Björk, 2000: 189).

Ekoturizm sektörünün genel yapısını oluşturan gruplar Şekil 1.' de gösterilmiştir.

Kaynak: (Külekcı, 2012: 20).

Şekil 1. Ekoturizm Sektörünün Genel Yapısı

Ekoturizmin amacı, turistlerin istekleri açısından değerlendirildiğinde, doğayı bilmek, görmek, yardım etmek, saygı göstermek ve doğanın değerini bilmek gibi amaçları olduğu görünmektedir. Fakat ulusal ve uluslararası sermaye açısından, ekoturizmin amacı yeni kazanç alanlarıdır. Ekoturizm endüstrisinin varlığı, kullanılacak doğaya ve doğayı kullanacak insanlara bağlıdır. Ancak, ekoturizmin baskın hedef yapısını belirleyen ne doğa ne de turistlerdir. Doğa ve turistler aracılığıyla sermaye biriktirmektir. Ekoturizm ve turizm endüstrisinin diğer amacı, sürdürülebilirlik sorunları olan kitle turizminden dikkati daha az zararlı görünen ekoturizm gündemine kaydırmaktır (Erdoğan ve Erdoğan, 2005: 67).

Kitle turizminden farklı olarak eko turizm, turist sayısını sınırlayarak turizmi on iki aya yaymayı, çevre üzerindeki baskıyı hafifletmeyi, yıkımı düzeltmek yerine önlem almayı ve uzun vadeli bakış açısına dayalı ekonomik politikalar tasarlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, ekoturizm ile birlikte turizm kaynaklarını mümkün olan en az zararla gelecek nesillere

aktarmak, turistleri doğa ile bütünleştirmek ve kültürel uyum sağlamak amaçlanmaktadır (Yıldız, 2019: 90).

Dünyada ekoturizm artık keşif amacıyla yapıyorken, ülkemizde son yıllarda gündeme gelmiştir, ancak ekoturizm kapsamı sadece yayla turizmi olarak bilinmektedir. Aslında ekoturizm birçok sosyal ve kültürel faaliyeti içeren bir etkinliktir (Önder ve Polat, 2004: 82).

3.2. Ekoturist

Ekoturist, “takdir, katılım ve duyarlılık ruhu içinde, nispeten doğal özelliklere sahip alanları ziyaret eden bir kişi” olarak tanımlanabilir. Ekoturistler yaban hayatı ve doğal kaynaklardan yararlanırken tüketici anlayışıyla düşünmezler, istihdam ve finansal araçlar oluşturarak yerel halkın ekonomik refahına ve bölgenin korunmasına katkıda bulunurlar (Akay ve Zengin, 2012: 116). Eko-turist istek ve beklentileri açısından, genel turist tipinde dinlenme, eğlence ve aile gibi temel motivasyonların aksine doğal çevre ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ekoturizme motive edici unsurları aşağıdaki Tablo 2.’ de verilmiştir.

Tablo 2. Ekoturizm Motivasyonları			
Motivasyonlar	Sıra	Motivasyonlar	Sıra
Vahşi ve bozulmamış doğa	1	Kültürel faaliyetler	13
Göller ve nehirler	2	Açık eğlenceleri	14
Kırsal alanlar	3	Yerel el sanatları	15
Okyanusu kıyısı	4	Aktif işyeri ortamını değiştirme	16
Basit yaşam biçimleri	5	Kendini yeniden keşfetme	17
Tarihi yerleri ziyaret	6	Tarihi yerler ve parklar	18
Benzer ilgide ki insanlarla tanışmak	7	İndirimli ücretleri	19
Yeni yaşam biçimleri yaşamak	8	Heyecanlar	20
Fiziksel olarak aktif olma	9	Müzeler ve sanat galerileri	21
Dağlar	10	Makul fiyatlarla konaklama	22

Milli ya da bölgesel parklar	11	Hayatın zorluklarından kaçış	23
Sınırlı zamanda çok yeri gezme	12	Maceracı olmak	24
Kaynak: Akay ve Zengin, 2012: 116			

Ekoturizm gezilerinin genellikle, yüksek eğitilmiş, iyi bir gelire sahip, genellikle orta yaşlı, etrafındakilere ziyaret ettikleri yerler hakkında bilgi veren, bilgi alan, fikirlerinde lider olan, gastronomi ve kültürle ilgilenen kişiler tarafından yürütüldüğü belirlenmiştir. Uluslararası ekoturizm yılı çerçevesinde Dünya Turizm Örgütü tarafından Almanya, Kanada, İspanya, İtalya ve İngiltere’de yapılan araştırmalarda; ekoturizm pazarındaki turist profili aşağıdaki gibidir (Küleççi, 2012: 21).

Tablo 3. Tipik Ekoturist Profili	
Yaş	35-45
Cinsiyet	%50 kadın- %50 erkek
Eğitim	%80 üniversite mezunu
Katılım Biçimi	% 60 çift - % 15 aile - %13 yalnız
Seyahat Süresi	8-14 gün
Harcama	Seyahat başına 1000 – 1500 Dolar
Seyahatin Önemli Unsurları	El değmemiş doğa ortamları, yaban hayatı, gözlemciliği, yürüyüş / doğa yürüyüşü
Sonraki Seyahat için Tutumu	Manzara ve doğadan hoşlanma, yeni yerleri, görme, yeni tecrübeler edinme
Kaynak: Küleççi, 2012: 21	

Turizm çeşitleri kişilerin ihtiyaçlarından doğmakta ve turizme yönelen talepler genellikle bu ihtiyaçlar ile belirlenmektedir. Ekoturizmde ihtiyacı belirleyen temel unsurlar doğa ve yerel kültürlerdir. Dünyanın pek çok yerinde ekoturist profili araştırmaları farklı destinasyonların farklı ekoturizm profiline sahip olduklarını göstermektedir. Bu yüzden bir ekoturist kesin olarak tanımlanamaz; fakat yaygın özellikler temeline dayalı belirli bir ziyaretçi olarak varsayılabilir (Kamacı, 2015: 24).

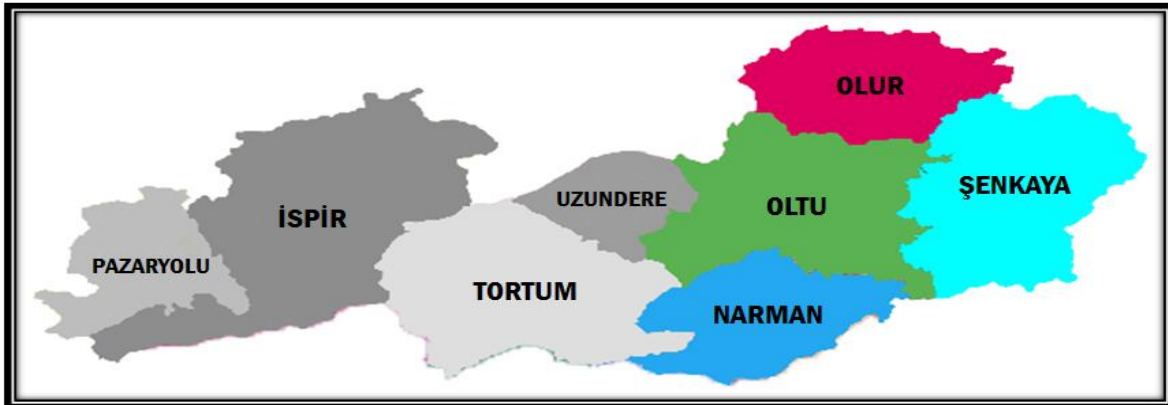

4. ÇALIŞMANIN TEMELİNİ OLUŞTURAN İLÇELER

Çalışmanın temelini oluşturan Erzurum'un Kuzey ilçelerinden; Oltu, Olur, Narman ve Şenkaya şekil 2'de gösterilmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan ilçelerin seçerken, Doğu Anadolu bölgesinde olmalarına rağmen Doğu Karadeniz'e yakın oldukları için Karadeniz iklimine ait özellikler taşımaları ve ilçelerin ekoturizme uygun sosyo-kültürel ve doğal varlıklara sahip olmaları göz önünde bulundurulmuştur.

Bu çalışmada, Oltu, Olur, Narman ve Şenkaya ilçelerine yönelik aktif olarak yapılan veya önerilen ekoturizm aktivitelerinin yapıldığı alanlar, ekoturizm çeşitleri yapılan ziyaretler ve literatür çalışmaları ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 2. Çalışmanın Temelini Oluşturan İlçeler

4.1. Oltu

Erzurum il sınırları içerisinde bulunan Oltu, 1380 km²'lik yüz ölçümü ile şehrin en büyük ilçelerinden biridir. Doğusunda Şenkaya, kuzeyinde Yusufeli ve Uzundere, kuzeydoğusunda Olur, batısında Tortum ve güneyinde Narman ilçeleri vardır. Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeydoğu kesiminde yer almasına karşın ilçenin yüzölçümünün büyük bir kısmı Doğu Karadeniz Bölgesi sınırlarında kaldığından rakımı düşüktür ve karasal iklimle karşılaşmaz. İlçede yüksek kesimler ve vadi tabanları arasında büyük ölçüde iklim farklılıkları mevcuttur. Bölgede manganez, tuz ve linyit yatakları vardır (Macit ve Köse, 2015: 75).

Oltu ilçe halkının genel ekonomik yapısını hayvancılık, tarım ve madencilik oluşturmaktadır. İklimi dolayısıyla ilçe meyve ve sebze tarımına elverişlidir (Keleş ve Ülker, 1998: 471, 472). Ayrıca ilçe bünyesinde, dünya çapında üne kavuşmuş olan ve günümüz itibarıyla kaynaklarının azlığı ve çıkarılmasının zor olması sebebiyle değerinin her geçen gün arttığı Oltu taşı bulunmaktadır (Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü a, 10.10.2019). Türkçede “Oltu taşı”, “Erzurum Taşı”, “Kara Kehribar” ve “Sengi Musa” olarak adlandırılır ve Oltu taşı jeolojik bir malzemedir. Kristalleşmeyen kömürün doğasında bulunan çok yoğun mineral benzeri bir maddedir. Genellikle siyah renktedir, ancak kadife-siyah, siyahımsı, gri veya yeşilimsi de olabilir (Kalkan vd., 2012: 2388).

4.2. Olur

Erzurum il merkezine uzaklığı 174 km olan ilçe 820 km²'lik yüz ölçümüne sahiptir. Deniz seviyesinden yüksekliği 1270 metredir. İlçe Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgeleri arasında kalır ve ender şekilde rastlanan yüzey şekillerine sahiptir. İlçede Doğu Karadeniz iklimi hâkimdir. (Himoğlu, 2015: 959). Doğusunda Göle ve Şenkaya ilçeleri, Batısında Yusufeli ilçesi, Güneyinde Oltu ilçesi ve Kuzeyinde Artvin ve Ardanuç ilçesi bulunmaktadır. İlçenin kuzey ve güney istikametinde sıra dağlar ve bu dağları kesen derin vadiler mevcuttur (Sölemez, 2014: 90).

Halk geçimini genellikle tarımla sağlamaktadır. Tarımın yanı sıra rakımın yüksek olduğu köylerde hayvancılık faaliyetleri de yapılmaktadır. Son dönemlerde ileri gelen arıcılık, balcılık ve Karnavaz Pekmezi üretimi de geçim kaynakları arasında yerini almaktadır (Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü b, 13.10.2019).

4.3. Narman

İlçe Erzurum'un kuzeyinde yer almaktadır. Batıda Tortum, kuzeyde Olur, güneyinde Horasan ve Pasinler doğusunda Sarıkamış ilçesi bulunmaktadır. 909 km²'lik yüz ölçümüne sahiptir (Himoğlu, 2015: 899). İlçenin ikliminin Erzurum'a göre daha ılıman olması yüksek

dağların arasında kalmasından kaynaklanmaktadır. Don olaylarının çok fazla görülmemesi ile birlikte yaz ayları sıcak ve kurak geçmektedir. Yağışlar genellikle ilkbahar aylarında olmaktadır ve ilçede Karadeniz iklimine benzer bir iklim hâkimdir (Narman Belediyesi, 08.10.2019).

Halkın öncelikli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. İlçe merkezinde olduğu gibi düşük rakımlı bölümlerde tarım ile hayvancılık birlikte yapılmaktadır. Dağlık bölümlerde Arpa ekimi yapılmaktadır. Arıcılık ve bunun yanında küçük çaplı meyvecilik yapılmaktadır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 08.11.2019).

4.4. Şenkaya

Şenkaya ilçesi, 24768 km²'lik yüzölçümü ile Erzurum'un kuzeydoğusunda Allahuekber dağlarının eteklerinde yer almaktadır. Doğu tarafta Kars'ın Selim ve güneyde Sarıkamış ilçesi ve batıda Oltu, kuzeyinde Olur ilçeleri ile komşudur. İlçede karasal iklim ve Doğu Karadeniz iklimi hâkimdir Yaz ayları rakımın yüksek olduğu yaylalarda serin, düzlüklerde ise sıcak geçmektedir. İlçede bulunan arazilerin büyük bir kısmı mera ve yaylalardan oluşmaktadır (Şenol, 2017: 9,10).

Bölge halkının en önemli gelir kaynaklarını tarım, hayvancılık ve kilim dokumacılığı oluşturmaktadır. Bölgede köklü bir geçmişi olan dokumacılık, ilçe merkezi ve köylerde yapılmaktadır. Kilim başta olmak üzere Goşken Kilimi, halı, yer sergisi, cecim ve şal dokumacılığı yaygın olarak yapılan dokuma çeşitlerindedir. İlçede kilim dokumacılığı özellikle Bardız ve ona bağlı köylerde yaygın olduğundan "Bardız Kilimi" olarak yurt genelinde ün kazanmıştır (Zaimoğlu ve Ergüder, 2005: 104).

5. ARAŞTIRMA ALANININ DOĞAL VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

5.1. Oltu İlçesinin Ekoturizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi

Oltu ilçesi, dağları, ormanları, yaylaları, gölleri, dere ve çayları gibi doğal varlıkları, 850 ile 3000 m arasında değişen, değişken topoğrafik yapısı, bünyesinde pek çok bitki ve hayvan barındıran flora ve fauna zenginlikleri, kanyonları ve ilginç jeolojik oluşumları, geleneksel ürünler ve el sanatları ve tarihsel zenginliği ile ekoturizm açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır (Küleççi ve Bulut: 2013: 1).

İlçede mesire alanları ve piknik faaliyetleri oldukça fazladır. Mesir alanların kampçılık faaliyetlerine olanak sağlamaktadır. İlçede bulunan göllerde olta balıkçılığı yapılabilmektedir.

Oltu çayında çeşitli parkurlar belirlenip rafting ve kano aktiviteleri için çalışmalar yapılabilir. İlçede ki yaylaların çoğu kullanılmıyor. Bu gelenek kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya çeşitli destek ve teşviklerle yaylalar yeniden canlandırılıp ekoturizm potansiyeli ortaya çıkarılabilir. İki adet devlet avlağının bulunduğu ilçe avcılık için yeteri kadar turist çekmemektedir. İlçede foto safari ve atlı doğa yürüyüşüne uygun ormanlık alanlar bulunmaktadır. Türkiye'nin her yöresinde yapılan Festivaller Oltu'da da bulunmaktadır. İlçede yapılan festival sayesinde ekonomik ve sosyal alanda gelişmeler yaşanmaktadır. Yapılan bu etkinlik sayesinde farklı illerde ikamet eden insanların ilçe gelmeleri sağlanmaktadır.

Flora ve fauna zenginliği, önemli bir ekoturizm olanağı sunmaktadır. Endemik bitkilerin yanında, araştırma alanının yaklaşık yarısını kaplayan, yaşı ve büyüklüğü nedeniyle ilgi çeken orman varlığı da alanın flora zenginliği açısından önemli bir değeridir. Bunun yanısıra, ilçede bulunan yaban hayvanları alanın önemli fauna zenginliklerini oluşturmaktadır (Küleççi ve Bulut, 2012: 188).

Tablo 4. Oltu İlçesinin Ekoturizm Potansiyeli

Dağ Turizmi	Akdağ, Kırdag
Akarsu Turizmi	Oltu Çayı
Flora- Fauna	Akdağ, Kütüklü Göl, Oltu Havzası
Kamp Turizmi ve Mesire Alanı	Uzunoluk, Akdağ, Şendurak, Kütüklü Göl
Göl Turizmi ve Olta Balıkçılığı	Ayvalı Barajı, Kütüklü Göl

Yayla Turizmi	Perturan Yayla
Atlı Doğa Yürüyüşü	Oltu Bozkırları
Av Turizmi	Sülünkaya Devlet Avlağı, Özdere Devlet Avlağı
Foto Safari	Oltu Bozkırları, Akdağ
Kuş Gözlem	Oltu Bozkırları

Tablo 5. Kültürel ve Tarihi Varlıklar

İlçe	Yemekler	Oyunlar	Kültürel ve Tarihi Yapılar	Festivaller
Oltu	Un Helvası Cağ Kebap Tatar Böreği Keşkah Kesme Aşı Cadi Ekmeği	Nari Delloy Jandarma Temur Ağa	Oltu Kalesi Arslanpaşa Külliyesi Mısri Zinnun Türbesi Rus Kilisesi Oltu Taşı Halk Ozanları	Kırdağ Kültür ve Sanat Şenlikleri

Oltu tarihi ve kültürel varlıklarıyla bölgenin belki de en zengin ilçesidir. İlçede birçok kale vardır. Merkezde bulunan Oltu Kalesi ise ilçenin sembolüdür. İlçede ki Rus Kilisesi, Mısri Zinnun Türbesi ve Arslanpaşa Külliyesi inanç turizmi açısından önemli bir yere sahiptir. İlçede çıkarılan ve işlenen Oltu Taşı Türkiye’de bilinirliği yüksek bir değerdir. İlçe birçok âşık yetiştirmiştir. Bu âşıkları ilçenin tanınmasını sağlamışlardır. En önemli halk ozanı Mevlüt İhsanidir. İlçenin kendine has yaptığı Un Helvası, Cağ Kebap, Tatar Böreği, Keşkah, Kesme Aşı, Cadi Ekmeği yöresel yemekleridir. Bunların yanında ilçede yetişen dut, patates ve ceviz en çok tüketilen yiyeceklerdir. İlçenin bilinen başlıca oyunları Nari, Delloy, Jandarma, Temur Ağadır.

5.2. Olur İlçesinin Ekoturizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi

İlçe doğal güzellikleri bozulmamış ilçelerden biridir. Yüz ölçümü olarak küçük olmasına rağmen ekoturizm potansiyeli oldukça yüksektir. Dağlarda macera sporları için uygun

alanlarda yamaç paraşütü yapılabilir. Bozkırlar kuş gözlem ve flora- fauna için uygundur. İlçede irili ufaklı göller bulunmaktadır. Bu göllerde olta balıkçılığı faaliyetleri yapılabilmektedir. İlçede çok fazla yayla bulunmasına rağmen çok azı hala kullanılmaktadır. Bu yaylalar kampçılık etkinlikleri için elverişlidir. İlçede bulunan Yıldızkaya Mağarası sarkıt ve dikitleriyle mağara turizmi açısından değerlendirilebilir. İlçede bulunan ormanlar birçok aktivite için elverişli olup, atlı doğa yürüyüşleri ve foto safari gibi faaliyetler gerçekleştirilebilir. İlçede iki adet doğa yürüyüşü rotası olarak değerlendirilebilecek rota tespit edilmiştir. Av turizmi yerel halk tarafından bilinse de ekoturistler tarafından bilinmemektedir. İlçede jeotermal alan olduğu için termal turizm değerlendirilebilir. Türkiye'nin her yöresinde yapılan Festivaller Olur'da da bulunmaktadır. İlçede yapılan festival sayesinde ekonomik ve sosyal alanda gelişmeler yaşanmaktadır. Yapılan bu etkinlik sayesinde farklı illerde ikamet eden insanların ilçeye gelmeleri sağlanmaktadır.

Tablo 6. Olur Ekoturizm Potansiyeli

Dağ Turizmi	Akdağ, Pancarlı Tepesi, Horasan Tepesi, Sarıbaba Tepesi, Zamp Dağı
Flora- Fauna	Çataksu Çayı, Akdağ, Beğendik Gölü
Kamp Turizmi ve Mesire Alanı	Akdağ, Ormanağzı, Ulahur Boğazı
Göl Turizmi ve Olta Balıkçılığı	Beğendik Gölü, Alabalık Suyu, Ürünlü Göleti, Olur Deresi, Çataksu Çayı
Yayla Turizmi	Ürünlü Yayla, Uzun Yayla, Dutlu Yayla
Doğa Yürüyüşü	Yolgözler (14-17 km.), Yeşilbağlar (8-10 km.)
Av Turizmi	Akdağ Devlet Avlağı, Kaban Devlet Avlağı
Mağara Turizmi	Yıldızkaya Mağarası
Kuş Gözlem	Olur Bozkırları

Tablo 7. Kültürel ve Tarihi Varlıklar

İlçe	Yemekler	Oyunlar	Kültürel ve Tarihi Yapılar	Festivaller
Olur	Cağ Kebap Mıhlama Bazlama Kuymak Hasuta Kandırif Peyniri	Jandarma Temur Ağa Atabarı	Vank Kilisesi Tahta Camii Pertus (Eğlek) Ören Yeri ve Kalesi Oltu Taşı	Akdağ Kültür ve Sanat Festivali

İlçenin tarihi ve kültürel varlıkları ekoturizm açısından oldukça önemlidir. İlçede ki Vank Kilisesi ve Tahta Cami yine farklı dinlerden insanların ziyaret amaçlı tercih edeceği yapılardır. İlçede bulunan Pertus Ören Yeri ve Kalesi tam bir harabe şehir görüntüsünde olup tarihi bir değere sahiptir. İlçenin kendine has yaptığı Cağ Kebap Mıhlama, Bazlama, Kekik Balı, Kuymak, Hasuta, Kandırif Peyniri yöresel yemekleridir. Bunların yanında ilçede yetişen dut ve ceviz en çok tüketilen yiyeceklerdir. İlçenin bilinen başlıca oyunları Jandarma, Temur Ağa, Atabarıdır.

5.3. Narman İlçesinin Ekoturizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi

Kapadokya'nın popülerliğinin artmasıyla Narman Peri Bacaları da yavaş yavaş tanınmaya başladı. Milyonlarca yılda kendiliğinden oluşan bu Kızıl Periler ilçenin en bilinen güzelliğidir. Bu bölge foto safari için uygundur. Narman Beş Göller irili ufaklı 5 gölden oluşmaktadır. Özellikle yaz aylarında görülmeye değer bu göller, etrafında kampçılık ve doğa yürüyüşleri yapmak için oldukça elverişlidir. İlçede bulunan yüksek dağlar macera sporları için uygundur. Narman da gözlemlenen ve doğa yürüyüşü rotasına uygun olabilecek üç adet rota belirlenmiştir. Narman yaylası kamp turizmi için ideal durumdadır. Kuş göç yolları üzerinde bulunmasından dolayı kuş gözlem için sahalar mevcuttur. Göl turizmi ve av turizmi geliştirilebilir olanaklara sahiptir. Türkiye'nin her yöresinde yapılan Festivaller Narman'da da

bulunmaktadır. İlçede yapılan festival sayesinde ekonomik ve sosyal alanda gelişmeler yaşanmaktadır. Yapılan bu etkinlik sayesinde farklı illerde ikamet eden insanların ilçe gelmeleri sağlanmaktadır.

Tablo 8. Narman Ekoturizm Potansiyeli

Dağ Turizmi	Deve Dağı, Karadağ, Gökdağ, Tellidağı, Büyükdağ, Gaçartidağı, Güllüdağ
Kamp Turizmi ve Mesire Alanı	Narman Yaylası
Doğa Yürüyüşü	Yoldere (9-10,5 km), Dağ Yolu (4,5-6 km), Peri Bacaları (6-8 km)
Göl Turizmi ve Olta Balıkçılığı	Büyük Çay
Yayla Turizmi	Narman Yaylası
Av Turizmi	Ayyıldız Devlet Avlağı
Foto Safari	Peri Bacaları
Kuş Gözlem	Allahuekber Dağları

Tablo 9. Kültürel ve Tarihi Varlıklar

İlçe	Yemekler	Oyunlar	Kültürel ve Tarihi Yapılar	Festivaller
Narman	Çiriş Ayran Aşı Ekşili Dolma Peynir Kuymağı Poğaç Yumurta Pilavı	Erzurum Barları	Peri Bacaları Ethem Baba Türbesi Asker Kabirleri Halk Ozanları	Âşık Sümmani Şenlikleri

İlçede ki Ethem Baba Türbesi yöre halkı tarafından sahiplenilen ve korunan bir türbedir. Çevre illerde ki Müslümanlar ziyaret amaçlı ilçeye gelmektedirler. İlçede Kurtuluş Savaşından

kalma komutan ve asker mezarları bulunmaktadır. İlçe birçok âşık yetiştirmiştir. Bu âşıkları ilçenin tanınmasını sağlamışlardır. En önemli halk ozanı Âşık Sümmanidir. Kendine has yemekleri Çiriş, Ayran Aşısı, Ekşili Dolma, Peynir Kuymağı, Poğaç ve Yumurta Pilavıdır. İlçede yetişen elma ve dut en bilinen meyveleridir. İlçede özellikle bilinen ve em çok oynanan Erzurum Barlarıdır.

5.4. Şenkaya İlçesinin Ekoturizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi

Erzurum'un kuzeydoğusunda yer alan Şenkaya, kendine has yöresel özellikleri dikkat çekmektedir. Ekoturizm faaliyeti olarak ilçenin en önemli kaynağı Allahuekber dağlarının ilçede bulunmasıdır. Bu dağlarda kuş gözlem ve dağ turizminin yapılabilmesi ilçenin potansiyelini artırmaktadır. İlçede bulunan Penek kalesi güzergâhında doğa yürüyüşü olabilecek rota belirlenmiştir. İlçede bulunan Şirankes adı verilen mevki de çim kayağı ve kampçılık aktiviteleri yapılabilmektedir. Türkiye'nin her yöresinde yapılan Festivaller Şenkaya'da da bulunmaktadır. İlçede yapılan festival sayesinde ekonomik ve sosyal alanda gelişmeler yaşanmaktadır. Yapılan bu etkinlik sayesinde farklı illerde ikamet eden insanların ilçeye gelmeleri sağlanmaktadır.

Tablo 10. Şenkaya Ekoturizm Potansiyeli

Dağ Turizmi	Allahuekber Dağları
Kamp Turizmi ve Mesire Alanı	Şirankes
Yayla Turizmi	Soğanlı Yaylası
Av Turizmi	Doğanköy Devlet Avlağı, Gülveren Devlet Avlağı
Doğa Yürüyüşü	Penek Kalesi (12-14 km.)
Kuş Gözlem	Allahuekber Dağları

Tablo 11. Kültürel ve Tarihi Varlıklar

İlçe	Yemekler	Oyunlar	Kültürel ve Tarihi Yapılar	Festivaller
------	----------	---------	----------------------------	-------------

Şenkaya	Cağ Kebap Hıngel Tatar Böreği Kor Kete	Kadın Barları Halaylar	Penek Kalesi Bardız Kilimi Yedi Odalar	Kültür ve Sanat Etkinlikleri Festivali
----------------	--	---------------------------	--	--

Tarihi ve kültürel açıdan zengin olan ilçede birçok kale vardır. Bunların en bilineni Bardız Kalesi Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde geçmektedir. İlçede bulunan Venk Kilisesinin çok fazla bilinirliği yoktur. Kilisenin etrafı büyük kayalarla çevrilidir ve tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. İlçeye özgü örülen Bardız Kilimi ilçenin tanıtımı açısından oldukça önemlidir, Cağ Kebap, Hıngel, Tatar Böreği ve Kor Kete ilçenin yöresel yemekleridir. İlçede en yaygın oyunlar Kadın Barları ve Halaylardır.

6. SWOT Analizine Yönelik Bulgular

Araştırma sahası olarak seçilen ilçeler Erzurum ilinin Kuzey tarafında olup birbirlerine yakın ilçelerdir. Bu nedenle yapılan SWOT analizi kontrol edildiğinde çoğu noktada benzerlikler görülmektedir.

6.1. Oltu Swot Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER

- İlçede ekoturizm için uygun doğal kaynakların bulunması
- İlçenin imajının yeterli olması
- İlçede halkın ekoturizme olumlu bakışı
- İlçede ulaşım imkânlarının yeterli olması
- İlçede konaklama tesislerinin yeterli olması
- İlçede turistlerin temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği mekânların olması
- İlçede kampçılık için uygun yaylaların olması
- İlçenin festival turizmine açık olması

- İlçenin yöresel kültürel varlıklara sahip olması (yemek, oyun, kale vb.)
- İlçede ekoturizme engel olabilecek doğal risklerin bulunmaması

ZAYIF YÖNLER

- İlçede ki halkın ekoturizm konusunda bilinçsiz olması
- İlçede turizm rehberinin olmaması
- İlçede ekoturizme yönelik yatırımların beklenen düzeyde olmaması
- Turistlere hizmet verecek kalifiye elemanın olmaması
- İlçeye yakın merkezlerde daha popüler yerlerin olması

FIRSATLAR

- İlçe halkının turizme sıcak bakması
- İlçenin tarihi açıdan önemli bir yere sahip olması
- İlçenin tanıtımının ve reklamının geçen yıllara göre arttırılmış olması
- İlçede bitki zenginliği olması
- İlçede Oltu Meslek Yüksekokulunun olması
- İlçede Oltu taşı ocaklarının olması
- İlçe halkının ekoturizm faaliyetlerinden ekonomik fayda sağlaması
- İlçede halkının ekoturizmi desteklemesi
- İnsanların ekoturizm talebinin artması

TEHDİTLER

- İlçede çevre kirliliği oluşma riski
- İlçede bitki çeşitliliğinin zarar görmesi
- İlçede yapılacak tesislerin kullanılmama riski olması
- İlçedeki tarihi yapıların tahrip edilmesi
- İlçedeki geleneksel yaşamın bozulması
- İlçeye bilinçsiz ekoturistlerin gelmesi
- İlçede doğal varlıkların zarar görmesi
- İlçe halkının bilinçlendirilmemesi

- İlçede kaçak avlanma riski

6.2. Olur Swot Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER

- İlçede ekoturizm için uygun doğal kaynakların bulunması
- İlçede halkın ekoturizme olumlu bakışı
- İlçede kampçılık için uygun alanların olması
- İlçenin festival turizmine açık olması
- İlçenin yöresel kültürel varlıklara sahip olması (yemek, oyun, kale vb.)
- İlçede ekoturizme engel olabilecek doğal risklerin bulunmaması
- İlçenin ekoturizm için ikliminin uygun olması
- İlçede keşfedilmemiş ekoturizm bölgelerinin olması

ZAYIF YÖNLER

- İlçede ki halkın ekoturizm konusunda bilinçsiz olması
- İlçe imajının zayıf olması
- İlçede ulaşım imkânlarının yetersiz olması
- İlçede konaklama tesislerinin yetersiz olması
- İlçede turistlerin temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği mekânların çok az olması
- İlçede turizm rehberinin olmaması
- İlçede ekoturizme yönelik yatırımların beklenen düzeyde olmaması
- İlçenin tanıtımının ve reklamının yetersiz olması
- İlçeye yakın merkezlerde daha popüler yerlerin olması
- İlçede göçün fazla olması
- Turistlere hizmet verecek kalifiye elemanın olmaması

FIRSATLAR

- İlçenin farklı doğa sporlarına elverişli olması
- İlçede halkın turizme sıcak bakması

- İlçede ekoturizm potansiyelinin yüksek olması
- İnsanların ekoturizm talebinin artması
- İlçe halkının ekoturizm faaliyetlerinden ekonomik fayda sağlaması
- İlçenin bitki zenginliğinden dolayı üretilen kekik balının yüksek kaliteli olması
- Bölgedeki yolları genişletme ve asfalt çalışmalarının yapılması
- İlçede Oltu taşı ocaklarının olması

TEHDİTLER

- İlçede bitki çeşitliliğinin zarar görmesi
- İlçeye bilinçsiz ekoturistlerin gelmesi
- İlçede doğal varlıkların zarar görmesi
- İlçede geleneksel yapının bozulması
- İlçede yapılacak tesislerin kullanılmama riski olması
- Göç nedeniyle kendi kültürünün unutulması
- İlçe halkının bilinçlendirilmemesi
- İlçede çevre kirliliği oluşma riski
- İlçede kaçak avlanma riski

6.3. Narman Swot Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER

- İlçede ekoturizm için uygun doğal kaynakların bulunması
- İlçede halkın ekoturizme olumlu bakışı
- İlçede kampçılık için uygun yaylaların olması
- İlçenin festival turizmine açık olması
- İlçenin yöresel kültürel varlıklara sahip olması
- İlçede ekoturizme engel olabilecek doğal risklerin bulunmaması
- İlçenin dağ turizmi, yayla turizmi, doğa yürüyüşü, av turizmi ve kuş gözlemciliği için uygun alanlara sahip olması

ZAYIF YÖNLER

- İlçede ki halkın ekoturizm konusunda bilinçsiz olması
- İlçenin imajının zayıf olması
- İlçede ulaşım imkânlarının yetersiz olması
- İlçede konaklama tesislerinin yetersiz olması
- İlçede turistlerin temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği mekânların az olması
- İlçede turizm rehberinin olmaması
- İlçede ekoturizme yönelik yatırımların beklenen düzeyde olmaması
- İlçede göçün fazla olması

FIRSATLAR

- İlçe halkının turizme sıcak bakması
- İlçenin tarihi açıdan önemli bir yere sahip olması
- İlçenin tanıtımının ve reklamının geçen yıllara göre arttırılmış olması
- İlçe halkının ekoturizm faaliyetlerinden ekonomik fayda sağlaması
- İnsanların ekoturizm talebinin artması

TEHDİTLER

- İlçede çevre kirliliği oluşma riski
- İlçede yapılacak tesislerin kullanılmama riski olması
- İlçedeki tarihi yapıların tahrip edilmesi
- İlçedeki geleneksel yaşamın bozulması
- İlçeye bilinçsiz ekoturistlerin gelmesi
- İlçedeki doğal değerlerin tahrip
- Göç nedeniyle kendi kültürünün unutulması
- İlçe halkının bilinçlendirilmemesi
- İlçede kaçak avlanma riski

6.4. Şenkaya Swot Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER

- İlçede ekoturizm için uygun doğal kaynakların bulunması
- İlçede halkın ekoturizme olumlu bakışı
- İlçede kampçılık için uygun yaylaların olması
- İlçenin festival turizmine açık olması
- İlçenin yöresel kültürel varlıklara sahip olması (yemek, oyun, kale vb.)
- İlçede ekoturizme engel olabilecek doğal risklerin bulunmaması
- İlçenin dağ turizmi, yayla turizmi, doğa yürüyüşü ve kuş gözlemciliği için uygun alanlara sahip olması

ZAYIF YÖNLER

- İlçede ki halkın ekoturizm konusunda bilinçsiz olması
- İlçenin imajının zayıf olması
- İlçede ulaşım imkânlarının yetersiz olması
- İlçede konaklama tesislerinin yetersiz olması
- İlçede turistlerin temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği mekânların az olması
- İlçede turizm rehberinin olmaması
- İlçede ekoturizme yönelik yatırımların beklenen düzeyde olmaması
- İlçenin tanıtımının ve reklamının yetersiz olması
- İlçede göçün fazla olması

FIRSATLAR

- İlçe halkının turizme sıcak bakması
- İnsanların ekoturizm talebinin artması
- İlçenin kendine has Bardız kiliminin olması

TEHDİTLER

- İlçede çevre kirliliği oluşma riski
- İlçedeki geleneksel yaşamın bozulması

- İlçeye bilinçsiz ekoturistlerin gelmesi
- İlçede doğal varlıkların zarar görmesi
- İlçe halkının bilinçlendirilmemesi
- Göç nedeniyle kendi kültürünün unutulması
- İlçede kaçak avlanma riski

SONUÇ

İnsanların deniz kum ve güneş turizmi yerine, farklı turizm çeşitlerine yönelmesinin nedeni, doğayı tanıma ve doğada yaşama tecrübesi edinmektir. İnsanların farklı yerlere giderek yöre halkını tanıması ve yaşantılarını öğrenmek ve onlarla iletişim kurma arzusu yeni turizm çeşitlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bölgede özellikle ekoturizme uygun alanların olması araştırmanın amacı bakımından önemlidir. Çalışma sahası Erzurum il sınırlarının kuzey tarafında olmasından dolayı Karadeniz Bölgesinin birçok özelliğini taşımaktadır. Bu yüzden çalışma sahasında Doğu Anadolu Bölgesinin sert karasal ikliminden çok ılıman Karadeniz iklimi görülmektedir. Çalışma sahası içinde yer alan ilçelerin hemen hemen hepsinde Karadeniz'e özgü yaylalar mevcuttur. Araştırma sahasında özellikle dağların, yaylaların, havzaların, ormanların, göllerin, akarsuların olması ekoturizm faaliyetlerine olanak sağlamaktadır. Bu alanlarda, doğa yürüyüşleri, tırmanış, flora- fauna, kuş gözlemciliği, atlı doğa yürüyüşleri, kampçılık ve piknik gibi birçok aktivite yapılabilmektedir.

Bölgede yapılacak ekoturizm faaliyetleri yöre halkına ekonomik olarak katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda sadece birbirleriyle iletişim kuran yöre halkının sosyal ve kültürel açıdan gelişme göstereceği düşünülmektedir. Bu sayede daha girişimci ve sosyal bir kimliğe kavuşacak olan yöre halkı, ekoturizm konusunda yeni fikirler ve yatırımlar yapmak için gelişim gösterebilir. Geçim kaynakları kısıtlı olan yöre halkı için ekoturizm faaliyetleri, halkın ekonomik anlamda rahatlamasına katkı sağlayabilir. Böylece ekonomik ve sosyal anlamda kendini geliştiren yöre halkı göç etme kararından vazgeçecek ve kendilerini ilgilendiren durumlarda daha bilgili ve sağlam kararlar alabileceklerdir.

Oltu- Olur Havzası kuş gözlemciliği için en uygun bölgedir. Çoruh Vadisi ve Oltu Havzası pek çok yırtıcı ve yırtıcı olmayan kuşların göç koridorunda yer almaktadır. Bölgenin tamamı ender görülen bitki, hayvan ve kuş çeşitliliği ile tanınmaktadır. Çalışma alanı, Doğu Anadolu'nu Doğu Karadeniz'e bakan kesiminde yer almakta olup bu bölge ekolojik anlamda geçiş bölgesidir. Araştırma alanı flora ve fauna bakımından oldukça zengindir. Doğal bitki örtüsünün dışında birçok endemik bitkiye de ev sahipliği yapmaktadır. Yerleşim alanının çok olmaması nedeniyle doğal güzellikleri tahrip olmamıştır. Yaşanan farklı iklimler sayesinde hayvan ve bitki çeşitliliği oldukça fazladır. Bu sayede bölgeye yabancı bilim adamlarının sık sık geldiği görülmektedir. Çalışma alanını oluşturan ilçelerin hemen hemen hepsi zengin ürün yelpazesine sahiptir. Bölgede; elma, armut, dut, kiraz, vişne, kızılcık, ayva ve ceviz gibi birçok çeşit meyve yetiştirilmektedir.

Kültürel ve tarihi açıdan bakıldığında ekoturizm açısından oldukça avantajlı bir konuma sahiptir. Ekoturizm faaliyetlerine uygun birçok kültürel ve tarihi varlığa sahip olan bölgede bulunan bazı yapılar, Ethem Baba Türbesi, Arslanpaşa Külliyesi, Rus Kilisesi, Pertus (Eğlek) Ören Yeri ve Kalesi, Tahta Camii (*Tavusker Cami*), Bardız Kalesi ve Venk Kilisesidir.

Bölgede dağlar, tepeler, endemik bitki çeşitliliği, kuş gözlem alanları, hayvan çeşitliliği, yaylalar, göller ve ormanlık alanlar bölgeyi ekoturizm açısından avantajlı duruma getirmektedir. Bölge halkının turizme bakış açısının olumlu olması ve ekoturizm faaliyetlerinden yararlanmak istemesi, halkın yeniliklere açık olduğunu göstermektedir. Bölgede yapılan festivallerle insanların bölgelerine gelmesini sağlamaktadır. İnsanların ekoturizm talebinin artması ve bölgenin de ekoturizme uygun potansiyelinin olması fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bölgede gerek doğa ve macera sporlarının yapılabilmesi gerekse bitki ve hayvan çeşitliliği bölgenin en önemli özelliklerinden biridir. Yolların genişliği, güvenliği ve asfalt olması ziyaret süresince rahat bir seyahat olmasını sağlayacaktır.

Çalışma alanı içerisinde yer alan ilçelerde ki halkının ekoturizm konusunda bilinçsiz olması, ilçenin tanıtımında da yatırım faaliyetlerinde de geride kalmasına neden olduğu düşünülmektedir. Olur, Narman ve Şenkaya ilçelerinde ulaşım ve konaklama imkânlarının yetersizliği bölgeyi ekoturizm açısından olumsuz etkilemektedir. Bölgenin tanıtımını yapacak

ve doğru bilgi verecek profesyonel rehberin olmaması bölgenin yeterince tanıtılmamasına neden olmaktadır. Bölgenin fazla bilinmemesinden dolayı yapılacak yatırımların karşılığını alamama riski mevcuttur. Bölgeye gelecek ekoturistler, bilinçsiz hareket ettiği takdirde doğaya, kültürel yapılara zarar vermesi ve çevre kirliliği kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. İlçelerde yaşanan göçlerden dolayı nüfusun azalması oluşacak turist yoğunluğunda geleneksel hayatın bozulmasına ve kültür erozyonuna neden olacağı düşünülmektedir.

SWOT analizi sonuçlarına göre ise,

Güçlü Yönler; çalışma alanı doğal, kültürel ve tarihi açıdan bakıldığında ekoturizm açısından oldukça avantajlı bir konuma sahiptir. Bölgede dağlar, tepeler, endemik bitki çeşitliliği, kuş gözlem alanları, hayvan çeşitliliği, yaylalar, göller ve ormanlık alanlar bölgeyi ekoturizm açısından avantajlı duruma getirmektedir. Bölge halkının turizme bakış açısının olumlu olması ve ekoturizm faaliyetlerinden yararlanmak istemesi, halkın yeniliklere açık olduğunu göstermektedir. Bölgede yapılan festivallerle insanların bölgelerine gelmesini sağlamaktadır.

Zayıf Yönler; İlçe halkının ekoturizm konusunda bilinçsiz olması, ilçenin tanıtımında da yatırım faaliyetlerinde de geride kalmasına neden olduğu düşünülmektedir. İlçelerin çoğunda ulaşım ve konaklama imkânlarının yetersizliği bölgeyi ekoturizm açısından olumsuz etkilemektedir. Bölgenin tanıtımını yapacak ve doğru bilgi verecek profesyonel rehberin olmaması bölgenin yeterince tanıtılmamasına neden olmaktadır.

Fırsatlar; İnsanların ekoturizm talebinin artması ve bölgenin de ekoturizme uygun potansiyelinin olması fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bölgede gerek doğa ve macera sporlarının yapılabilmesi gerekse bitki ve hayvan çeşitliliği bölgenin en önemli özelliklerinden biridir. Yolların genişliği, güvenliği ve asfalt olması ziyaret süresince rahat bir seyahat olmasını sağlayacaktır.

Tehditler; Bölgenin fazla bilinmemesinden dolayı yapılacak yatırımların karşılığını alamama riski mevcuttur. Bölgeye gelecek ekoturistler, bilinçsiz hareket ettiği takdirde doğaya, kültürel yapılara zarar vermesi ve çevre kirliliği kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. İlçelerde yaşanan

göçlerden dolayı nüfusun azalması oluşacak turist yoğunluğunda geleneksel hayatın bozulmasına ve kültür erozyonuna neden olacağı düşünülmektedir.

- Devlet desteğiyle bu 4 ilçenin oluşturduğu bölgeye en az 2 tane konaklama tesisi yapılabilir ve bu tesislerde yöre halkına ekoturizm hakkında konferanslar verilebilir.
- Bölgeye has üretilen yöresel ürünlerin ortak bir pazarda pazarlanabilmesi için yerel yönetimler destek sağlamalıdır. Bardız Kilimi, Oltu Taşı, Kekik Balı, Çağ Kebap, Pestil, Pekmez gibi kaliteli yöresel ürünlere destek vererek fiyatlarının makul hale getirilip yurtiçi ve yurtdışı tanıtımının yapılması gerekmektedir.
- Erzurum merkeze gelen yerli ve yabancı turistler için bölgenin tanıtımının yapılmalı gerekirse gününbirlik ücretsiz turlar düzenlenmelidir.
- Bölgede ilçe derneklerinin, yerel yönetimlerin, tur şirketlerinin ve otellerin temsilcilerinden oluşan bir dernek kurup ekoturizm konusunda araştırmalar ve çalışmalar yapmalıdırlar.
- Bölgede bulunan dağlarda yamaç paraşütü ve balon turizmi için uygun alanlar belirlenmelidir.
- Kış turizmiyle ülke genelinde önemli bir yere sahip Erzurum'un bilinirliği kullanılmalı ve yaz aylarında bu bölgelerde çim kayağı yapılacak alanlar tespit edilip değerlendirilmelidir.
- Yöre halkıyla ortak bir çalışma yaparak bölgede çiftçiliğe uygun alanlar belirlenip gelecek olan ekoturistlerin çiftlik hayatı yaşamasına olanak sağlanmalıdır.
- Alt yapı sistemlerinin planlanması ileriye dönük olası bir turist nüfusu yoğunluğunda yeterli olacak şekilde yenilenip ekoturizme uygun atıkların geri dönüşümünü sağlayacak tesislerin kurulabilir.

KAYNAKÇA

- Akay, Bayram ve Zengin, Burhanettin (2012). “Ekoturizm Kaynaklarının Geliştirilmesi: Doğu Marmara Bölgesi Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 115-122.
- Arslan, Yunus (2005). “Erdek Ve Çevresinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 29-53.
- Beeton, Sue, (1998), *Ecotourism: A Practical Guide for Rural Communities*, Land links Press, Australia.
- Björk, Peter (2000), “Ecotourism from a Conceptual Perspective, an Extended Definition of a Unique Tourism Form”, *International Journal Of Tourism Research*, 2, 189-202.
- Brandon, Katrina (1996). *Ecotourism and Conservation: A Review of Key Issues*, Environment Department The World Bank, Washington
- Erdoğan, Nazmiye ve Erdoğan, İrfan (2005). “Ekoturizm Betimlemeleriyle İletilenlerin Doğası”, *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20(1), 55-82.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi (08.11.2019), <https://www.erkurum.bel.tr/>, adresinden alındı.
- Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (10.10.2019), <https://erkurum.ktb.gov.tr/>, adresinden alındı.
- Himoğlu, Mücahit (2015). *Tarihe Mührünü Vuran Şehir Erzurum*, Fener Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (02.08.2019), <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77209/kirsal-turizm---eko-turizm.html>, adresinden alındı.

- Kalkan, Emre, Özgür, Bilici ve Kolaylı, Hasan (2012). "Evaluation of Turkish black amber: A case study of Oltu (Erzurum)", *NE Turkey, International Journal of Physical Sciences*, 7(15), 2387-2397.
- Kamacı, Serkan (2015), *Hakkâri İlinde Ekoturizm Olanaklarının Araştırılması*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 24.
- Keleş, Fevzi ve Ülker, Ahmet (1998), Oltu İçin Gıda Sanayinin Önemi, Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu, 01-03.07.1998, 469-474, Erzurum.
- Kızılırmak, İsmail (2006). "Türkiye’de Düzenlenen Yerel Etkinliklerin Turistik Çekicilik Olarak Kullanılmasına Yönelik Bir İnceleme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 181-196
- Külekçi, Elif Akpınar (2012). *Oltu ve Olur (Erzurum) İlçeleri Doğal ve Kültürel Kaynaklarının Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Külekçi, Elif Akpınar ve Bulut, Yahya (2012). "Erzurum İli Oltu ve Olur İlçelerinde En Uygun Ekoturizm Etkinliğinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Belirlenmesi", *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 43(2), 175-89.
- Külekçi, Elif Akpınar ve Bulut, Yahya (2013). "Erzurum İli Oltu İlçesi ve Yakın Çevresi Ekoturizm Potansiyelinin SWOT Analiz Yöntemi ile Belirlenmesi", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-12.
- Macit, Meryem Gökçe ve Köse, Yavuz Bülent (2015), "Medicinal plants used for folk medicine in Oltu (Erzurum/Turkey)", *Biological Diversity and Conservation*, 8(2), 74-80.
- Narman Belediyesi (08.10.2019), <http://www.narman.bel.tr/>, adresinden alındı.

Önder, Serpil, Polat, Ahmet Tuğrul (2004), “Konya İli Karapınar İlçesi’nin Ekoturizm Yönünden Görsel Kalite Değerlendirmesi ve SWOT Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(33), 80-86.

Sölemez, Süleyman, Olur Mu Olur, Editör: CAN, Cahit, 1. Baskı, Zafer Ofset Matbaacılık, Erzurum.

Şenol, Nergiz Dila (2017), *Erzurum-Şenkaya-Gaziler Yöresi Toprak Özelliklerinin Yersel Değişkenliğinin Haritalanması*, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 9-10.

Yıldız, Onur (2019), *Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Muğla İlinin Ekonomik Kalkınmasına Etkileri*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1-93

Zaimoğlu, Ömer ve Ergüder, Ayşe Aslıhan (2005), “Goşken Kilimleri”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(14), 103-109.

Yazım Kuralları

Batı Karadeniz Akademisyenler Derneği tarafından yayınlanan USOBED (Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi) (International Journal of Western Black Sea Social and Humanities Sciences) Dergisi 2017 yılından itibaren; İktisat, İşletme, Maliye, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Çalışma Ekonomisi, Endüstri İlişkileri, Tarih, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, İslami İlimler, Coğrafya gibi sosyal ve beşeri bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

Hakemli bir dergi olup, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır. Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.

Dergimizin yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde editörlüğümüze ulaştırılması gerekmektedir.

Makalede yazarı veya yazarları tanıtıcı bilgiler yazının başlığından sonra Unvan, adı /adları, görev yeri/yerleri, e-posta gibi bilgiler verilmelidir. Bu bilgilerin dergipark sistemine de doğru yüklenmesi gerekmektedir. Yazı, birden fazla yazarlı ise makale yükleme basamağının ilgili bölümünde "yazar ekle" butonuna tıklayarak diğer yazarı/yazarları da eklemeyi unutmayınız.

Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları USOBED Dergisi'ne aittir.

USOBED Dergisi'ne gönderilen aday makalenin değerlendirme basamağındaki her işlem, yazarlara e-posta ile iletilmektedir. Ancak sistem üzerinden gönderilen bazı mesajlar, yazarın e-posta sunucusu tarafından engellenmekte veya spam klasörüne atılmaktadır. Bu durumda da raporların veya düzeltme isteklerinin yazara ulaşmaması gibi olumsuz bir sonuç ortaya çıkmakta ve değerlendirme süreci uzamaktadır. Muhtemel bir iletişimsizliğin önüne geçmek için yazarların ilgili aşamaları sistem üzerinden takip etmesi de sağlıklı olacaktır.

Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 12 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle 12 punto ve koyu olarak yazılmalı ve ortalınmalı; Özet yerine "Öz" kavramı

kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Dergiye gönderilen metinlerde tüm başlıkların kelimelerinin ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük, koyu ve 12 punto olarak yazılmalıdır. Dergiye gönderilen metinlerin punto büyüklüğü 12'dir. Sadece Öz ve Abstract metni 11 punto olmalıdır. Bunun yanında Tablo ve Şekillerde de punto büyüklüğü 11 veya 10'a kadar küçültülebilir.

Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-150 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce "anahtar sözcükler, (keywords)" de bulunmalıdır.

Yazılar A4 ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak 25 sayfayı, kelime sayısı olarak da 8000 kelimeyi geçmemelidir. Sayfa Düzeni Normal: Üst : 2,5 cm Sol : 2,5 cm Alt : 2,5 cm Sağ :2,5 cm

Yazı Tipi: Times New Roman; **Yazı Puntosu** 12 punto Satır Aralığı : 1.5

Makale metninin başlıklar hariç hizalaması "İki Yana Yasla" olacak, Metin içindeki başlıklar sola dayalı olacak. *Makale metninde Girinti: Sol:0 , Sağ:0, Özel: İlk Satır, Değer: 1,25 olacak. Kaynakça kısmında ise Özel: Asılı, Değer: 1,25 olacak.*

Aralık Ayarları: Önce: 6nk, Sonra 6 nk ve Satır Aralığı: 1,5 olacak. Manule olarak boşluk bırakılmayacak.

Makale, dergipark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Ayrıca yazar/lar tarafından imzalı "YayınDevir Hakkı Formu" nun da taranarak aynı sisteme üzerinden gönderilmesi gerekmektedir.

Yazıda yer alan konu başlıkları Arabik sisteme göre numaralandırılmalıdır (1. , 1.1, vs.) Başlıkların sadece kelimelerinin ilk harfleri büyük olmalı. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.

Makale Değerlendirme Süreci: Makale; "Hakem Kurulu" içerisinde belirlenecek hakemlerin değerlendirme sürecinden geçtikten sonra, eğer varsa, düzeltmeleri yapması için

yazara geri gönderilecektir. Yazar, hakem tarafından istenen düzeltmeleri yaptıktan sonra, geri göndermelidir.

Bu duyuruda belirtilen kurallara uyulmamasının tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Böyle bir durumda hakem değerlendirme raporuna bakılmaksızın Dergi Yayın Komisyonu ilgili makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.

Kaynakça ve atıflarda; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan “ The Publication manual of the American Psychological Association (6th edition), 2001 “ isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa'nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır.

Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ;
<http://www.apastyle.org/> ,
http://www.muhsenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf
Kaynaklar latin alfabesi ile yazılmış olmalıdır.

Dergilerin varsa DOI numaraları kaynağın sonuna eklenmelidir. Örneğin;

Silverson, B. E. (2011). Fundamental of Personal Initiative. Journal Of Management and Economics: General, 224, 202 – 253. Doi: 10.1037/0056- 3245.134.2.248

Yoksa makaleye dair URL numaraları yazılır ,

Klasik eserlerin (Adam Smith , Marx , Locke vb) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilmektedir : (Özgün eser 1882 tarihlidir)

Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilmektedir. Örneğin; Vasfi, E. (1998). Hukuki Terimler, Ankara: Vadi. Vasfi, L. (2007). Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu. İnsan Hakları Haberciliği, (derl.) Sevdâ Alankuş, İstanbul: STE Vakfı.

Kitap ve Raporların kaynakçada gösteriminde önce yayınlandığı yer ve sonra kitabevi, yayınevi adı “ kitabevi” “yayınevi” “yay” vb. ekler belirtilmeksizin verilir. Örneğin;

Ankara: Dost

İstanbul: Nesa

İstanbul: Sabancı Vakfı

New York, NY: McGraw – Hill

Tek Yazarlı Kitap

Ansel, N. (2006). *Sessiz Gün*. İstanbul: Deki.

Carlsen, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok Yazarlı Kitap

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

Editörlü Kitap

Katip, M. (Ed.) (2007). *Kamusal Fayda*. Ankara: İmge.

Editörlü Kitapta Bölüm

Akyol, B. (2004). *Saha Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı*. Kemal Özbek (Ed.), *Kamusal Alan Dahilinde* (s. 689-713). Ankara: Dost.

Birden Çok Baskısı Olan Kitap

Straight, W. Jr. & Walles, E. B. (2004). *The Elements of World*(7. Baskı). New York: Longman.

Sadece Elektronik Basılı Kitap

O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values*. Erişim [http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135](http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item I 135)

Kitabın Elektronik Versiyonu

Shelton, M. A (1989). *Magazine addiction? A study of Social Life* [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Elektronik Adresten Yararlanılan Kaynakta Kaynağın erişilebileceği URL verilir , <http://www.antraktsinema.com/makale.php?id=729>

Elektronik Makaleler

Bulunması durumunda digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.
Rousseau, S. C. (2009). *What is Freedom ?*. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Elektronik Gazete Makaleleri

Seran, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız ve çocuklar.
www.hurriyet.com.tr

Daha Önceki Bir Baskının Yeni Basımı (Özellikle Klasik Eserlerde)

Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin İçinde Kullanımı ::(Smith, 1776/1976)

Kitaptan Çevrilmiş Bölüm

Kaynakçada: Hengel, M. (1958). *The Best Quality. T. Prast* (Çev.). Chicago: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1912-1917).

Rapor ve Teknik Makaleler

Özer, H. (2008). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: SERAUM

Dergi Tek Yazarlı Makale

Cenah, Y. (2009). Geçmişin Sosyolojik Baskısı: Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, 12, 202-240.

Dergi Çok Yazarlı Makale

Bilken, F. S., Çelik, P. (1998). *Müzakere Yöntemleri*. *Kültür ve İletişim*, 2 (1), 397-414.

Yazarı Belirsiz Editör Yazıları

Editorial: "What is a Chaos" [Editorial]. (2006). *Journal of Management and Business*, 25, 8-10.

Yazarı Belirsiz Gazete Ve Dergi Yazıları İçin

Kaynakçada: Türkiye ve Rusya İlişkileri Ne Yönde: Bir Tarih, İki Devlet. (2003, 13 Aralık). *Hürriyet*, 36.

Metin İçinde : (Türkiye Rusya İlişkileri Ne Yönde, 2003)

Yazarı Belli Gazete ve Dergi Yazıları

Öymen, F. (2013, 29 Aralık). *Siyaset ve Ekonomi*. *Milliyet*, s.21.

Basılmamış Tezler, Poster Yazılar, Tebliğler

Eğer Yök'den indirilmiş ise Url adresi kaynağın sonuna yazılmalıdır.

Erkan, F. (2012). Politika ve Yansıması: Mardin'de Sosyolojik Altyapı. (Yayımlanmamış doktora tezi). Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Ansiklopediler

Kaynakçada: Ottomans: History. (1997). Encyclopaedia Britannica içinde (12. Baskı. Cilt. 14, s. 1170- 1188). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

Metin İçinde: (Ottomans: History, 1987)

Sözlükler

Kaynakçada: Hellmender. (208). Political Dictionary (11. Baskı). Los Angeles, Longman. Metin İçinde: (Helmmender, 2008)

Görüşme

Şenay, YILDIZ. (2012).Rusya Ukrayna'ya Girerse Çekoslovakya Gibi

Olur. Cengiz SAĞAN ile söyleşi. Akşam. 28 Temmuz 2003.Erişim

Tarihi 13 Ocak 2004, <http://www.aksam.com.tr/roportaj/rusyaukraynaya-girerse-cekoslovakya-gibi-olur/haber-289039>

Televizyon Programı

Kaynakçada: Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein

(Yapımcı), Simpsonlar içinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox. Metin İçinde Gösterimi: (Simpsonlar, 2002)

Film

Kaynakçada: Micheal, K. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (2001). Economist[Film]. U.S.: Warner Bros.

Metin İçinde Gösterimi: (Economist, 2001)

Fotoğraf

Kaynakçada: Ara, Güler. (1987). Ankara Milli Parkı [Fotoğraf]. Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara.

Metin İçinde Gösterimi : (Ara, 1987)